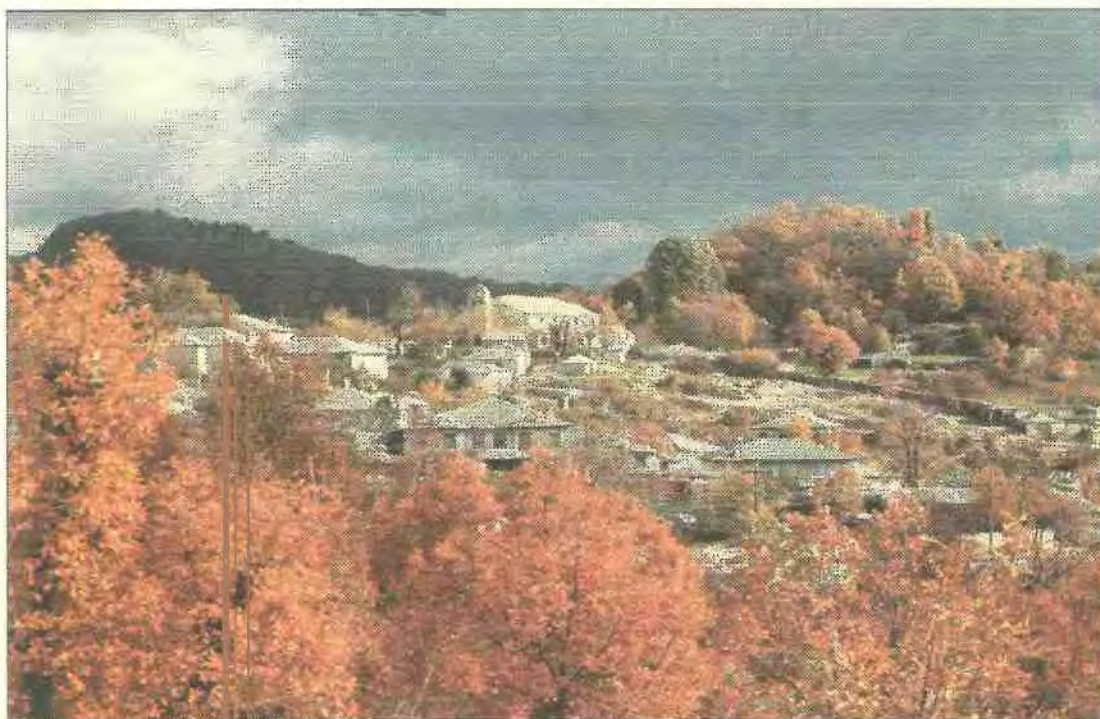

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΒΟΛΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2001

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 856/1
Ημερ. Εισ.: 05-03-2001
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΜΧΠΠΑ
2001
ΤΣΟ

Στους γονείς μου
και στους φίλους μου, που
«ανέχτηκαν» την απουσία μου.

Ευχαριστίες

Για την αποπεράτωση της Διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ.Δημήτρη Γούσιο για την βοήθεια στη σύλληψη του θέματος και στην ολοκλήρωση της.

Πρέπει να αναγνωρίσω την σημαντική βοήθεια που μου παρείχε η Αναπτυξιακή Εταιρεία Ζαγορίου και το προσωπικό της.

Επίσης τις Δημόσιες Υπηρεσίες:

- Δημαρχείο Τύμφης και ιδιαίτερα τον Γιώργο Ντέμκα .
- Δασαρχείο Ιωαννίνων.
- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον Κωσταντίνο Τσουμάνη και τους φίλους μου την Τζένη, τον Γιώργο και την Νικολέτα.

Τσουμάνης Πέτρος

Ο άνθρωπος δεν πρέπει να ξεχάσει ποιος είναι και από πού είναι

Ο καθένας μας αποτελεί ταυτότητα καταγωγής του τόπου του και των παραδόσεων του, αλίμονο άμα την χάσουμεμέσα σ' αυτό που λένε παγκοσμιοποίηση.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	8
Ενότητα 1^η: Διαγνωστικό Δήμου Τύμφης	
<u>Εισαγωγή</u>	<u>11</u>
1.1 Η γεωγραφία της περιοχής	13
1.1.1 Γεωγραφικά χαρακτηριστικά του τόπου	13
1.1.2 Το οικοσύστημα της περιοχής	17
1.1.3 Η χαράδρα του Βίκου	20
1.2 Η ιστορία του τόπου	23
1.2.1 Ιστορικά γεγονότα και η εξέλιξη της περιοχής	23
1.2.2 Διαχρονική οικονομική εξέλιξη του Δήμου Τύμφης	27
1.3 Τοπική κοινωνία και οικονομία	31
1.3.1 Διοικητική οργάνωση	31
1.3.2 Κοινωνική δομή και οι αξίες της	32
1.3.3 Η δημογραφική εξέλιξη της περιοχής	35
1.3.4 Η οικονομική και παραγωγική δομή του Δήμου	39
1.4 Η οργάνωση του Δήμου Τύμφης	45
1.4.1 Οικιστικό δίκτυο (χωροταξική οργάνωση)	45
1.4.2 Πολεοδομική θεώρηση	48
1.4.3 Αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερες παραδοσιακές δομές	55
1.5 Αξιοποίηση και εφαρμογή των Κοινοτικών Προγραμμάτων	61
1.5.1 Αξιοποίηση των Κοινοτικών προγραμμάτων	62
1.5.2 Επιπτώσεις των εφαρμογών	68

Ενότητα 2^η: Κοινωνικοί και Οικονομικοί μετασχηματισμοί στο Δήμο Τύμφης

Εισαγωγή	69
<u>2.1. Χωρικές και κοινωνικές επιπτώσεις από εφαρμογή πολιτικών</u>	71
2.1.1 Η εθνική και επιμέρους τομέων πολιτική	72
2.1.2 Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης	76
<u>2.2 Χωρικές και αναπτυξιακές προκλήσεις</u>	80
2.2.1 Τοπική ανάπτυξη	80
2.2.2 Η σημασία της χωροεδαφικής ενότητας για την τοπική ανάπτυξη	82
2.2.3 Παγκοσμιοποίηση και τοπική ανάπτυξη	85
2.2.4 Αναδιάρθρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης	86
<u>2.3 Κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα του πληθυσμού</u>	89
2.3.1 Πληθυσμιακή αποδυνάμωση	90
2.3.2 Οι νέες ανάγκες που δημιουργούνται στην περιοχή	95
2.3.3 Η κρισιμότητα του παραγωγικού συστήματος	98
2.3.4 Επίδραση των νέων οδικών υποδομών στον αγροτικό χώρο	104
<u>2.4 Ο ρόλος του τουρισμού</u>	107
2.4.1 Κριτήρια αξιολόγησης του τουρισμού στην περιοχή	108
2.4.2 Προσδιορισμοί της ήπιας παρέμβασης και τα κριτήριά της	111
2.4.3 Προϋποθέσεις βιωσιμότητας τουριστικής ανάπτυξης	114
<u>2.5 Επιτόπια έρευνα στον οικισμό του Τσεπελόβου</u>	118
2.5.1 Η έδρα του Δήμου Τύμφης και ο ρόλος της	118
2.5.2 Η δημογραφική εξέλιξη της περιοχής	121
2.5.3 Το παραγωγικό σύστημα στην κοινότητα	122

Ενότητα 3^η: Σύγχρονες δράσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την διαχείριση του Δήμου Τύμφης

Εισαγωγή 125

3.1 Σύγχρονες αντιλήψεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος 126

- 3.1.1 Η σχέση της αναπτυξιακής πολιτικής με την προστασία του περιβάλλοντος 126
- 3.1.2 Περιβαλλοντική στρατηγική και αειφόρος ανάπτυξη 129
- 3.1.3 Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στην διαχείριση του περιβάλλοντος 133
- 3.1.4 Ο ρόλος των θεσμών στην περιβαλλοντική πολιτική και οι νέες αρχές για την προστασία του περιβάλλοντος 135

3.2 Θεσμικές ρυθμίσεις για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών 138

- 3.2.1 Διεθνές πλαίσιο προστασίας : η συνθήκη της Γρενάδας 138
- 3.2.2 Εθνική νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς 139
- 3.2.3 Θεσμικό πλαίσιο προστασίας των παραδοσιακών οικισμών του Δήμου 140

3.3 Προγραμματικοί άξονες για την άρτια διαχείριση των παραδοσιακών οικισμών Δ. Τύμφης 144

- 3.3.1 Επίπεδο αναφοράς: Ανθρώπινο Δυναμικό 146
- 3.3.2 Επίπεδο αναφοράς: Οικονομικές Δραστηριότητες 147
- 3.3.3 Επίπεδο αναφοράς: Χώρος 151

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά Δήμου Τύμφης.....	15
Πίνακας 2: Πληθυσμιακές μεταβολές Ζαγορίου.....	35
Πίνακας 3: Πληθυσμιακές απογραφές ανά ΟΤΑ.....	38
Πίνακας 4: Συγκριτική κατανομή βασικών χρήσεων γης	39
Πίνακας 5: Ανάλυση πρωτογενή τομέα	44
Πίνακας 6: Ανάλυση δευτερογενή τομέα	42
Πίνακας 7: Ανάλυση τριτογενή τομέα.....	43
Πίνακας 8: Χρήσεις γης στο Δήμο Τύμφης.....	44
Πίνακας 9: Κατηγοριοποίηση δείγματος οικισμών Δήμου Τύμφης	53
Πίνακας 10: Επιδοτούμενες επενδύσεις μέσω κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader II.....	63
Πίνακας 11: Ηλικιακή κατάταξη πληθυσμού Δήμου Τύμφης.....	92
Πίνακας 12: Πληθυσμιακές μεταβολές Δήμου Τύμφης.....	94
Πίνακας 13: Χρήσεις κτιρίων στο Δ. Τύμφης ανά ΟΤΑ.....	97
Πίνακας 14: Δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης ανά ΟΤΑ.....	108
Πίνακας 15: Τουριστικά καταλύματα στο Δήμο Τύμφης.....	111
Πίνακας 16: Κριτήρια ήπιας παρέμβασης.....	112
Πίνακας 17: Αξιολόγηση βιωσιμότητας τουριστικής ανάπτυξης Δ.Τύμφης..	117
Πίνακας 18: Χρονοαποστάσεις από την έδρα του Δήμου στους υπόλοιπους οικισμούς του με τη χρήση ΙΧ.....	118
Πίνακας 19: Πληθυσμιακές μεταβολές Τσεπελόβου.....	119
Πίνακας 20: Ανάλυση πραγματικού πληθυσμού Τσεπελόβου	121
Πίνακας 21: Κατανομή απασχόλησης στο Τσεπέλοβο.....	123
Πίνακας 22: Χρήσεις γης στην κοινότητα Τσεπελόβου.....	123

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1: Απεικόνιση του χώρου και τρόπου εγκατάστασης των διάφορων φυλών στον οικισμό.....	50
Γράφημα 2: Κρισιμότητα παραγωγικού συστήματος.....	103
Γράφημα 3: Αναδιάρθρωση παραγωγικού συστήματος.....	153

Κατάλογος χαρτών

Χάρτης 1: Γεωφυσικός της περιοχής.....	14
Χάρτης 2: Το ανάγλυφο της περιοχής.....	16
Χάρτης 3: Συγκριτικός βασικών κατηγοριών χρήσεων γης.....	41
Χάρτης 4: Δημογραφικής εξέλιξης πληθυσμών 1961 – '91.....	95
Χάρτης 5: Συγκριτικής εξέλιξη βάρους πληθυσμού των ΟΤΑ 1961 – '91.....	95
Χάρτης 6: Πυκνότητας πληθυσμού 1991 ανά ΟΤΑ.....	95
Χάρτης 7: Καλύψεις γης στο Δήμο Τύμφης.....	98

Κατάλογος διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Πληθυσμιακή εξέλιξη Ζαγορίου.....	36
Διάγραμμα 2: Πληθυσμιακή εξέλιξη Δήμου Τύμφης.....	37
Διάγραμμα 3: Πληθυσμιακή εξέλιξη Δήμου Τύμφης.....	91
Διάγραμμα 4: Πληθυσμιακή πυραμίδα Δήμου Τύμφης 1991.....	93
Διάγραμμα 5: Πληθυσμιακή πυραμίδα Τσεπελόβου 2000.....	121

Κατάλογος Φωτογραφιών

Φωτογραφία 1: Το όρος Τύμφη .	15
Φωτογραφία 2: Η Δρακόλιμνη	19
Φωτογραφία 3: Ηχαράδρα του Βίκου	21
Φωτογραφία 4: Βυζαντινό κτίριο	26
Φωτογραφία 5: Κονάκι Σαρακατσαναίων	34
Φωτογραφία 6: Οι κατακόρυφοι βράχοι – ανάγλυφο	46
Φωτογραφία 7: Το ιδιότυπο σύστημα	51
Φωτογραφία 8: Παραδοσιακό δίπατο σπίτι	55
Φωτογραφία 9: Γέφυρα του Κοκόρη	58
Φωτογραφία 10: Εξωκλήσσι του 16ου αιώνα	59
Φωτογραφία 11: Η Σκάλα Βραδέτου	60
Φωτογραφία 12: Βοσκότοποι στο Δήμο Τύμφης	73

Φωτογραφία 13: Δασικές εκτάσεις της κοινότητας	78
Φωτογραφία 14: Ζαγορίσιοι μετανάστες	90
Φωτογραφία 15: Κτηνοτροφία	100
Φωτογραφία 16: Τουριστική διαφήμιση	107
Φωτογραφία 17: Φυσική ομορφιά	108
Φωτογραφία 18: Ήπιες μορφές τουριστικής δραστηριότητας	110
Φωτογραφία 19: Καταφύγιο Αστράκας	115
Φωτογραφία 20: Τοπογραφικό Τσεπελόβου	118
Φωτογραφία 21: Το Τσεπέλοβο	120
Φωτογραφία 22: Ξυλουργείο	122
Φωτογραφία 23: Εθνικός Δρυμός Βίκου – Αωού	131
Φωτογραφία 24: Αρχιτεκτονική κληρονομιά	138
Φωτογραφία 25: Εγκατελειμένο σπίτι	142
Φωτογραφία 26: Φυσικά μονοπάτια	150

Κατάλογος ακρωνυμίων

Α.Ε.: Αναπτυξιακή Εταιρεία.

Δ και ΒΔ: Δυτικά και Βορειοδυτικά.

δρχ.: δραχμές.

Ε.Ε.: Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ε.ΟΤ: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού.

Ε.Π.ΠΕΡ: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον.

Ε.Π.Τ.Α.: Ειδικό Πρόγραμμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Ε.Σ.Υ.Ε. : Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος.

Κ.Α.Π.: Κοινή Αγροτική Πολιτική.

Κ.Π.Σ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

Κλπ: και τα λοιπά.

μ , τ.μ.: μέτρα, τετραγωνικά μέτρα.

ΜΜΕ: Μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Ν.Α.: Νοτιοανατολικά.

Ο.Τ.Α.: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

ΟΤΕ: Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών της Ελλάδας

Π.Θ.: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

π.Χ.: προ Χριστού.

ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα.

Σ.Α.Κ.Χ. : Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου.

Σ.Π.Α.: Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

ΣΠ: Συμβούλιο Περιοχής.

Στρ.: Στρέμματα.

ΤΕΕ: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.

Τ.Α.: Τοπική Αυτοδιοίκηση.

ΥΕΔΔΑ: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης Αποκέντρωσης.

ΥΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.: Υπουργείο περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

ΥΠΕΘΟ: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας.

ΥΠΕΣ: Υπουργείο Εσωτερικών.

Χλμ .: Χιλιόμετρα.

Εισαγωγή

Στόχος της εργασίας

Η διπλωματική εργασία με θέμα «*Κοινωνικές μεταβολές και δυνατότητες ανάπτυξης του Δήμου Τύμφης*» πραγματοποιείται κατά την διάρκεια φοίτησης στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας το ακαδημαϊκό έτος 2000 -2001. Την διπλωματική εργασία επιβλέπει ο επίκουρος καθηγητής Χωροταξίας Αγροτικού Χώρου κ. Δ. Γούσιος

Στο πλαίσιο της εργασίας επιχειρείται η απάντηση σε καίρια ζητήματα τα οποία διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη των παραδοσιακών οικισμών και στην διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Σαν μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε ο Δήμος Τύμφης Ζαγορίου και πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα στην έδρα του. Προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε τα αίτια ανάπτυξης ή εγκατάλειψης αντίστοιχα, και να προτείνουμε ορισμένα μέτρα για την βιώσιμη διαχείριση των παραδοσιακών οικισμών. Η διαχείριση αυτή σχεδιάζεται σύμφωνα: α) με τις ιδιαιτερότητες του τόπου, β) με τις νέες αντιλήψεις για τον σχεδιασμό του χώρου, γ) με τις δυνατότητες του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου και δ) βάση μίας κοινωνικής και οικονομικής βιώσιμης σε τοπική κλίμακα λογικής.

Στόχος της εργασίας ήταν η δυνατότητα ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο η οποία, αποτελεί πάντα πρόκληση για τις δυνάμεις εκείνες που δρουν στο χώρο και έχουν την δυνατότητα να συμβάλλουν ανάλογα με τη φύση τους σε αυτή την κατεύθυνση. Η ρύθμιση και ο καθορισμός της πολιτικής για την ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο στις ορεινές περιοχές, αποτελεί αναγκαιότητα όχι μόνο γιατί η πολιτική αυτή έχει την δυνατότητα να επικεντρωθεί στα δρώντα υποκείμενα και στα προβλήματα τους, αλλά και γιατί θα αποτελέσει τον συνδετικό κρίκο με τα υπερκείμενα κέντρα μεταφέροντας την ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης.

Δομή της εργασίας

Η διπλωματική εργασία αποτελείται από τρεις ενότητες:

Στην πρώτη ενότητα της μελέτης «Διαγνωστικό Δήμου Τύμφης» αναλύονται τα χαρακτηριστικά του τόπου και το εξαιρετικής σημασίας οικοσύστημα της περιοχής. Επίσης αναλύεται η υφιστάμενη κατάσταση του δήμου, δηλαδή μελετούμε τόσο την κοινωνική και οικονομική δομή του, όσο και το υπάρχον οικιστικό–πολεοδομικό–χωροταξικό δίκτυο (κελύφη, παραδοσιακές δομές, τεχνικές υποδομές). Παράλληλα εξετάζουμε την χρήση και την αξιοποίηση των κοινοτικών προγραμμάτων, όσο και τις επιπτώσεις των εφαρμογών τους στο χώρο.

Στην δεύτερη ενότητα «Κοινωνικοί και οικονομικοί μετασχηματισμοί στο Δήμο Τύμφης», διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζονται οι Ευρωπαϊκές και Εθνικές πολιτικές για την τοπική ανάπτυξη του ορεινού χώρου, και οι δυνατότητες ανάπτυξης που προσφέρονται στην περιοχή, μέσω αυτών των πολιτικών. Μελετάμε τις επιπτώσεις στην τοπική κοινωνία από τις χωρικές και αναπτυξιακές προκλήσεις, που εμφανίζονται, όσο και τις κοινωνικο-πολιτιστικές μεταβολές που επιφέρουν στο Δήμο. Προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε την νέα δυναμική ανάπτυξης στο κρίσιμο παραγωγικό σύστημα, συσχετισμένη με την επιστροφή των κατοίκων στην περιοχή.

Προσδιορίζουμε τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις μίας ήπιας τουριστικής παρέμβασης, ώστε να ενσωματώνεται στην σύγχρονη οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, Ενώ παράλληλα να διατηρείται ο πολιτισμικός χαρακτήρας και να προστατεύεται το αξιόλογο φυσικό περιβάλλον της περιοχής.

Τέλος με τη βοήθεια της επιτόπιας έρευνας στην έδρα του Δήμου, στο Τσεπέλοβο, προσπαθούμε να αναλύσουμε και να κατανοήσουμε τις σχέσεις του ιδιότυπου αυτού χωρικού συστήματος με τα αστικά κέντρα και κυρίως την σχέση του με την πόλη των Ιωαννίνων.

Η τρίτη ενότητα «Σύγχρονες δράσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την διαχείριση του Δήμου Τύμφης» αποτελεί την πρόταση της εργασίας. Στην ενότητα αυτή αναλύονται οι σύγχρονες

αντιλήψεις για την βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος χώρου. Παράλληλα, εξετάζεται η θεμιτή εξέλιξη του συστήματος των παραδοσιακών οικισμών, αναλύοντας τις θεσμικές ρυθμίσεις, τόσο σε διεθνές, όσο και σε εθνικό πλαίσιο. Έτσι, με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να καθορίσουμε προγραμματικούς άξονες για την άρτια διαχείριση του Δήμου και να προτείνουμε τα μέσα για την πραγματοποίηση των στόχων αυτών. Οι στρατηγικές επιλογές αυτές έχουν στόχο την βιώσιμη ανάπτυξη του δικτύου οικισμών και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Εισαγωγή 1^{ης} Ενότητας

Ο Δήμος Τύμφης αποτελεί ένα σύμπλεγμα δώδεκα παραδοσιακών οικισμών. Γεωγραφικά εντάσσεται στο κεντρικό Ζαγόρι και η έδρα του δήμου είναι το Τσεπέλοβο, το οποίο είναι και ο μεγαλύτερος πληθυσμιακά οικισμός με τις περισσότερες κοινωνικό-τεχνικές υποδομές.(δημαρχείο, δημοτικό, γυμνάσιο ,εστία, ιατρείο, αστυνομικό τμήμα). Ο Δήμος χαρακτηρίζεται από έντονο ορεινό ανάγλυφο, με σημαντικότερο ορεινό όγκο το όρος Τύμφη (Γκαμήλα 2480μ.), από όπου έχει πάρει και το όνομά του. Η σημασία του οικοσυστήματος του Δήμου είναι τεράστια σε χλωρίδα και σε πανίδα, χαρακτηριστικό της περιοχής είναι ότι περιβάλλει τον Εθνικό Δρυμό του Βίκου – Αωού.

Οι χρονοαποστάσεις μεταξύ των οικισμών είναι μικρές και σ' αυτό οφείλονται οι έντονες μετακινήσεις στην περιοχή. Ο δήμος αποτελεί ένα ιδιαίτερο χωρικό σύστημα, στο οποίο πέρα από τις ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ των οικισμών, αξίζει να αναφερθούμε και να μελετήσουμε και την σχέση με την πόλη των Ιωαννίνων. Τα Ιωάννινα, που αποτελούν την πρωτεύουσα του νομού της Ηπείρου έχουν αναλάβει πρωταρχικό ρόλο στην εξέλιξη και διατήρηση των οικισμών Ζαγορίου, κυρίως στο δήμο Τύμφης.

Για να γίνει κατανοητή η λειτουργία του ιδιότυπου αυτού κοινωνικού συστήματος θα πρέπει πρώτα να αναλύσουμε και να εξετάσουμε την διαχρονική εξέλιξη των οικισμών. Στην περιοχή εμφανίζονται οικισμοί πολλούς αιώνες, αλλά η ανάπτυξη που παρατηρείται κατά τον 18^ο και αρχές 19^{ου} αιώνα είναι ξεχωριστής σημασίας για τα ελληνικά δεδομένα. Η ακμή και ο πλούτος του Ζαγορίου στηρίχθηκε σε ευκαιρίες έξω από τον τόπο αυτό και πέρα από τις δυνατότητες του που προήλθαν από τα ταξίδια και την μετανάστευση στο εξωτερικό.

Αργότερα όμως, παρατηρείται μία φθίνουσα πορεία στην οικονομία της περιοχής ,γεγονός που συνοδεύεται από μία αισθητή μείωση του πληθυσμού της, η οποία οφείλεται αρχικά στην μετανάστευση των κατοίκων λόγω της βιομηχανικής επανάστασης στην Ευρώπη. Κατά την περίοδο 1940-1950 τα χωριά εγκαταλείπονται από τους λίγους εναπομείναντες κατοίκους, χωρίς να

έχουν την δυνατότητα επαναπροέλευσής τους, αφού αυτοί έχουν ήδη εγκατασταθεί στις μεγάλες πόλεις (Αθηνά, Θεσσαλονίκη, Γιάννενα).

Το Ζαγόρι λοιπόν, παρόλο που ξεχώρισε σε όλη την Ήπειρο για την ευμάρεια και τον πολιτισμό του, αργότερα παρακμάζει εξαιτίας της αλλαγής του τρόπου παραγωγής στην Ευρώπη. Οι κάτοικοι μεταναστεύουν στις κοντινές πόλεις, όπου υπάρχει η κατάλληλη κοινωνική πρόνοια, για εξεύρεση εργασίας. Τα χωριά σταδιακά ερημώνουν, αλλά διατηρούνται ιδιότυπες σχέσεις μεταξύ των πόλεων και των οικισμών.

Η απογραφή του '61 δείχνει τον δήμο Τύμφης να έχει 1888 κατοίκους και το '91 1360 κατοίκους, δηλαδή παρατηρείται μία μείωση της τάξης του 28% η οποία όμως στην πραγματικότητα είναι πολύ μεγαλύτερη. Το φαινόμενο αυτό δημιουργείται γιατί πολλοί από τους εγγεγραμμένους, ενώ είναι μόνιμοι κάτοικοι των Ιωαννίνων βρίσκονται στα χωριά τους για τακτά χρονικά διαστήματα κάθε χρόνο. Ύστερα από επιτόπια έρευνα στην περιοχή, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι που διαμένουν στους οικισμούς εκτός από τους χειμερινούς μήνες είναι 754, ενώ οι μόνιμοι κάτοικοι μόλις 368. Δηλαδή παρατηρείται σύμφωνα με τον πραγματικό μόνιμο πληθυσμό μία μείωση της τάξης του 80%. Χαρακτηριστικό του δημογραφικού προβλήματος της περιοχής, αποτελεί η απουσία από τον μόνιμο πληθυσμό νέων ηλικίας 20 έως 30 ετών. Η απουσία αυτή δεν σημαίνει και απαραίτητα μία δυσοίωνα εξέλιξη για τους οικισμούς, όπως θα δούμε και στις επόμενες ενότητες.

1.1. Η γεωγραφία της περιοχής

Η περιοχή μελέτης εντάσσεται στην Επαρχία Δωδώνης και βρίσκεται στον Νομό Ιωαννίνων που είναι και ο μεγαλύτερος των τεσσάρων νομών που αποτελούν την Ήπειρο. Εκείνο που χαρακτηρίζει τον νομό είναι το έντονο ορεινό ανάγλυφο το οποίο οδηγεί σε μια κατανομή εδαφών που παρόμοια δεν παρουσιάζει άλλη περιοχή της χώρας, καθώς το 88,4% της συνολικής έκτασης είναι περιοχές ορεινές.

Έχοντας ως κύριο γεωγραφικό χαρακτηριστικό την παρουσία της οροσειράς της Πίνδου, τα Ζαγοροχώρια φαίνεται να ζουν σήμερα σε μεγάλο βαθμό σαν μια απομονωμένη περιοχή, η οποία δεν συνδέεται σε ικανοποιητικό βαθμό με τα υπόλοιπα ηπειρωτικά ελλαδικά εδάφη. Βρίσκονται δηλαδή εκ των πραγμάτων και εξαιτίας φυσικών λόγων:

εκτός του κύριου άξονα ανάπτυξης της χώρας που ορίζεται από τα σημεία Καβάλα –Θεσσαλονίκη -Λάρισα- Αθήνα –Πάτρα -Δυτική Πελοπόννησος, αλλά και των άλλων δευτερευόντων αξόνων που υπάρχουν εντός της περιφέρειας μελέτης (Ήπειρος), όπως είναι αυτός μεταξύ Ιωαννίνων- Πάτρας ή αυτός της παραλιακής Ζώνης της Ηπείρου (Πρέβεζα –Πάργα - Ηγουμενίτσα).

αποκομμένα από τους κύριους οδικούς άξονες που συνδέουν την Ήπειρο με την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, όπως την Εθνική Οδό Ηγουμενίτσας –Ιωαννίνων –Μετσόβου –Θεσσαλονίκης, καθώς και την Εθνική Οδό Ιωαννίνων –Αθηνών.

1.1.1 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά του τόπου

Η σχεδόν τριγωνική περιοχή του Ζαγορίου ορίζεται από τρεις ψηλές κορυφές της Πίνδου: την Τύμφη ή Γκαμήλα (2480μ.), το Μαυροβούνι (2100μ.) και το Μιτσικέλι (1810μ.). Ωστόσο και στο εσωτερικό της αναπτύσσεται ένας μεγάλος αριθμός ορεινών σχηματισμών και υψωμάτων με σημαντικότερες τις κορυφές Κλέφτες (1890μ.), Κουκουρούτζος (1883μ.), Γράβα (1636μ.), Τσοούκα

Ρόσια (1987μ.), Τσοúκα Τζίνα (1833μ.), Κούστα (1731μ), Καζαρίκα (1606μ.) και Σταυρός (1559μ.).

Τα σημαντικότερα ποτάμια¹ της περιοχής είναι ο Αώος στα βόρεια και ο Καλαμάς στα δυτικά. Ο Βοϊδομάτης ο οποίος βρίσκεται στα δυτικά, αποτελεί τον σημαντικότερο παραπόταμο του Αώου και συλλέγει τα όμβρια και πηγαία ύδατα της χαράδρας του Βίκου, ενώ ο Βάρδας (ανατολικά) και ο Ζαγορίτικος (δυτικά) συμβάλλουν στον Άραχθο στην θέση Καμπέραγα όπου εκεί τοπικά ονομάζονται Διπόταμος. Στο βόρειο τμήμα δε, αναπτύσσεται ένα πλήθος χειμάρρων και ρεμάτων που καταλήγουν επίσης στον Αώο².

Τα σημερινά όρια του Ζαγορίου³, λοιπόν, καθορίζονται, ανατολικά από την Εθνική οδό Ιωαννίνων-Μετσόβου, νότια από τον ορεινό όγκο του Μιτσικελίου, δυτικά από τον ποταμό Καλαμά και βόρεια από τον ποταμό Αώο.

Το Ζαγόρι αποτελεί σύμπλεγμα από 46 οικισμούς και χωρίζεται σε τρία γεωγραφικά διαμερίσματα: Ανατολικό, Κεντρικό, Δυτικό, των οποίων η διάκριση δεν είναι τυχαία αλλά είναι αποτέλεσμα γεωφυσικών (ποτάμια και δάση ως όρια) και οικονομικών παραγόντων (δάση στο ανατολικό, γεωργική γη στο κεντρικό, κτηνοτροφία στο δυτικό).

Δήμος Τύμφης

Ο Δήμος Τύμφης καταλαμβάνει το Β.Α. τμήμα του Ν. Ιωαννίνων και είναι ένας από τους μεγαλύτερους σε έκταση νεοσύστατους δήμους του Νομού. Ο Δήμος Τύμφης περιλαμβάνει 12 δημοτικά διαμερίσματα και το σύνολο των κατοίκων του ανέρχεται σε 1.364 (απογραφή 1991, στοιχεία

¹Στις κοιλάδες των ποταμών, τις λεγόμενες Λάκκες, καθώς και στις μικρές λεκάνες απορροής με ηπιότερο κλίμα, περιτριγυρισμένες από πέτρινους όγκους, τις λεγόμενες Πόλγες, εντοπίζονται ενδιαφέροντα οικοσυστήματα, ενώ ιστορικά έχουν αναπτυχθεί και ανθρώπινες ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, στοιχείο πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Νιτσιάκος Β., Αράπογλου Μ., Καρανάσης Κ., «Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία», Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Γιάννενα 1998, σελ.473.

² Τα ρέματα και οι χειμάρροι παίρνουν συνήθως την ονομασία του χωριού στην έκταση του οποίου βρίσκονται (π.χ. Φραγκαδιώτικο, Νεγαδιώτικο, Μαγιώτικο) και όλα καταλήγουν στα τρία μεγάλα ποτάμια της περιοχής που προαναφέραμε. Νιτσιάκος Β., Αράπογλου Μ., Καρανάσης Κ., «Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία», Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Γιάννενα 1998, σελ. 473.

³ Το όνομα Ζαγόρι έχει, ίσως, σλαβική προέλευση και σημαίνει τόπο πίσω από το βουνό: Ζα=προς, επί και πίσω –γκόρι= βουνό, Λαμπριδής Ι., «Ηπειρωτικά Μελετήματα,- Ζαγοριακά», μέρος Ι, σελ.33-34.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 1: ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ
ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΔΗΜΟΥ ΤΥΜΦΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

- 0 - 500
- ⊙ 500 - 2000
- ⊕ 2000 - 5000
- 5000 - 10000
- 10000 - 60000

- Εθνική Οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Περιοχή Μελέτης Ζαγορίου
- Περιοχή Μελέτης Δήμου Τύμφης
- Όρια Επικράτειας
- Όρια Νομού

ΒΟΛΟΣ 2000

Ε.Σ.Υ.Ε.). Έδρα του είναι το Τσεπέλοβο που αποτελεί και τον μεγαλύτερο οικισμό με 304 κατοίκους (απογραφή 1991, στοιχεία Ε.Σ.Υ.Ε.). το σύνολο των κατοίκων του δήμου που αναφέρθηκε παραπάνω αποτελεί το σύνολο των μόνιμων κατοίκων του, που όμως προσαυξάνεται εποχιακά από τους θερινούς κατοίκους που διαμένουν κατά το υπόλοιπο του έτους στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας.

Πίνακας 1: Χαρακτηριστικά του Δήμου τύμφης

Οικισμοί	Ύψος	Έκταση	Πληθυσμός
Βραδέτο	1340	30,271	32
Βρυσσώρι	940	42,453	93
Ηλιοχώρι	1050	22,912	66
Καπέσοβο	1120	7,961	49
Κήποι	800	19,807	184
Κουκούλι	900	31,488	88
Λάιστα	1020	87,134	96
Λεπτοκαρυά	1000	31,864	72
Νεγάδες	1060	18,351	74
Σκαμνέλι	1160	56,688	186
Τσεπέλοβο	1080	34,730	304
Φραγκάδες	960	26,540	116
Δήμος Τύμφης		410,199	1360

Πηγή: ΕΣΥΕ, στοιχεία απογραφής 1991.

Παράλληλα είναι ένας γεωγραφικός χώρος στον οποίο η φύση έδειξε ιδιαίτερη εύνοια και τον έχει προικίσει με μία σειρά εντυπωσιακών φυσικών χαρακτηριστικών που τον κάνουν ένα από τους μοναδικούς στον Ελληνικό χώρο. Στα δυτικά όρια του

Φωτ. 1 Το όρος Τύμφη.

δήμου κυριαρχεί το περίφημο φαράγγι του Βίκου με τους εντυπωσιακούς γεωμορφολογικούς σχηματισμούς, την πλούσια χλωρίδα και πανίδα και το σπάνιας αισθητικής αξίας φυσικό περιβάλλον, ενώ στα βόρεια όρια του δήμου

δεσπόζει ο ορεινός όγκος της Τύμφης με τις περίφημες κορυφές «Αστράκα» (2.436 μ.) και «Γκαμήλα» (2.480 μ.). στο εσωτερικό του δήμου ο φυσικός πλούτος είναι εντυπωσιακός με τα απέραντα παραγωγικά δάση που ποικίλουν σε σύνθεση δασοπονικών ειδών αλλά και σε λειτουργικές και διαχειριστικές μορφές.

Επίσης με τα έργα της φύσης η περιοχή του Δήμου Τύμφης έχει να επιδείξει και τα έργα του ανθρώπου. Οι παραδοσιακοί οικισμοί με τη μοναδική ζαγορίσια αρχιτεκτονική, τα πέτρινα γεφύρια, οι εκκλησίες, τα γραφικά ξωκλήσια, οι παλιοί νερόμυλοι, είναι δείγματα αξεπέραστης μαστοριάς και δένουν αρμονικά με το φυσικό περιβάλλον σε σημείο που να θεωρούνται αναπόσπαστα στοιχεία του.

Η περιοχή γενικά είναι ορεινή και παρουσιάζει ανώμαλη ανάγλυφη διαμόρφωση και όψη. Στους ορεινούς όγκους επικρατεί ο ασβεστόλιθος με προεξέχουσες εξάρσεις (κορυφές) κατά θέσεις. Στις χαμηλές κλιτείες και λοφώδεις εξάρσεις επικρατεί ο φλύσχης. Μεταξύ των ορεινών όγκων και των λοφώδη εξάρσεων που δεσπόζουν στην περιοχή, παρεμβάλλονται μερικές εδαφικές λεκανοειδείς ως επίπεδες εκτάσεις που έχουν σχηματιστεί κυρίως από αλλουβιακές αποθέσεις (προσχώσεις). Το έδαφος στις περιορισμένες αυτές εκτάσεις είναι καλής συστάσεως και σχετικά καλής γονιμότητας. Το έδαφος των ορεινών όγκων και εξάρσεων είναι πτωχό έως άγονο και με μικρή φυτοκάλυψη που οφείλεται κυρίως στην απόπλυση του επιφανειακού στρώματος λόγω της έντονης διάβρωσης που υφίσταται από τις θερμοκρασιακές μεταβολές, τους ανέμους και τις βροχοπτώσεις. Στις μικρής και ομαλής κλίσεως, κλιτείες της περιοχής, το έδαφος είναι σχετικά γόνιμο και παρουσιάζει καλή φυτοκάλυψη.

Ο προσανατολισμός της περιοχής είναι ανατολικό – μεσημβρινός και δυτικό – μεσημβρινός με εξαιρετική ηλιοφάνεια. Η πνοή των βορείων ανέμων παρεμποδίζεται από την υπερκείμενη στο βόρειο τμήμα ορεισειρά της Τύμφης. Το υψόμετρο της περιοχής ποικίλλει με μέγιστο τα 1340 μ. για τους υπάρχοντες οικισμούς⁴ και 2480 μ. για το ορεινό συγκρότημα βοσκοτόπων στην Τύμφη.

⁴ Ο οικισμός Βραδέτο, που ονομάζεται και το «μπαλκόνι του Ζαγορίου», εξαιτίας της θέας που έχει κανείς από υψόμετρο 1340 μ. παρατηρεί όλο το κεντρικό Ζαγόρι και την εναλλαγή του φυσικού τοπίου. Σακελόπουλλος Γ., «Σχέδιο επαναποικισμού και αξιολόγησης Ζαγορίου»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 2: ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ
ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Όρια Περιοχής Μελέτης Ζαγορίου
- Όρια Περιοχής Μελέτης Δήμου Τύμφης
- Όρια Εθνικού Δρυμού
- Οικισμός
- Εθνική Οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός
- Χείμαρος
- Ποταμός
- Μοναστήρι
- Κορυφή Βουνού

ΒΟΛΟΣ 2000

Το κλίμα της περιοχής ανήκει στον ηπειρωτικό μεσογειακό τύπο που χαρακτηρίζεται από άφθονες βροχοπτώσεις με την άνιση κατανομή τους και από υψηλό θερμοκρασιακό εύρος μεταξύ του καλοκαιριού και του χειμώνα. Το μέσο ετήσιο βροχομετρικό ύψος υπερβαίνει τα 1250 χλσ. Και κατανέμεται σε 133-138 ημέρες. Χιονοπτώσεις, παγετοί και πτώση της θερμοκρασίας κάτω του μηδενός, είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της περιοχής και ιδιαίτερα του ψηλότερου τμήματος του ορεινού συγκροτήματος Τύμφης (υψόμετρο 1400 – 2480 μ.)⁵.

Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχουν ακριβή μετεωρολογικά στοιχεία του Δήμου. Επίσης, παρά τις πολλές βροχοπτώσεις, στα ορεινά της περιοχής και ειδικότερα του συγκροτήματος Τύμφης, τα πηγαία ή ρέοντα νερά σπανίζουν με αποτέλεσμα να γίνεται προβληματική η ύδρευση των ζώων κατά την περίοδο χρήσεως των βοσκοτόπων.

1.1.3 Το οικοσύστημα της περιοχής

Η σημασία και η σπουδαιότητα του οικοσυστήματος του Δήμου Τύμφης και γενικότερα του Ζαγορίου για τον Ελλαδικό χώρο δεν είναι σε γενικές γραμμές γνωστή στον μέσο ενδιαφερόμενο Έλληνα, αλλά και σε πολλούς επιστήμονες σχετικούς με τα θέματα του περιβάλλοντος. Από όλα τα διαθέσιμα, σχετικά πρόσφατα στοιχεία φαίνεται πως η σπουδαιότητα της πανίδας και της χλωρίδας της περιοχής εξακολουθεί να είναι μεγάλη και μετά από πάροδο αρκετών ετών από τότε που έγινε η τελευταία αξιολόγηση της (δεκαετία του '80)⁶.

Η περιοχή παρουσιάζει μία πολύ μεγάλη ποικιλία οικοσυστημάτων δασικών και αλπικών και ακόμη μεγαλύτερη ποικιλία ειδών παντός είδους.

Ηπειρωτική Εστία Ε' 1956 σελ. 738 και Λαμπρίδης Ι. : «υπέρκειται πάντων των χωρίων του Ζαγορίου, ων τα πλείστα ορώνται εξ αυτού, ορίζοντα εκτεταμένον έχοντος.

⁵ Η οδική σύνδεση του οικισμού Βραδέτου φτάνει τα 1600 μ. και γι' αυτό συχνά το χειμώνα ο οικισμός παραμένει αποκλεισμένος για μέρες, καθώς υπάρχει έλλειψη εκχιονιστικών μηχανημάτων. Προσωπική εμπειρία.

⁶ Υπεύθυνοι εκπόνησης: Κασιούμης Κ., Γκατζογιάννης Σ., «Σχέδιο Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Βίκου – Αωού», Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος, European Commission DGXI, Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας, Νοέμβριος 1996 Μέρος Β σελ. 2

Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι στην περιοχή αυτή συναντιόνται είδη δρυός, σφενδάμνου, σορβιάς, πεύκης, φιλύρας, φτελιάς και μεγάλος αριθμός πλατύφυλλων ειδών μερικά από τα οποία εμφανίζονται σπάνια, όπως η πικροκαστανιά. Όλα τα οικοσυστήματα της περιοχής και ιδιαίτερα εκείνα των δρυοδασών, της οξυάς, και της λευκόδερμης πεύκης είχαν υποστεί στο παρελθόν καταστροφικές ανθρώπινες επιδράσεις (λαθροουλοτομίες, εκχερσώσεις, πυρκαγιές και υπερβόσκηση), με αποτέλεσμα να έχουν υποβαθμιστεί σημαντικά και το έδαφος να έχει υποστεί διάβρωση, ιδιαίτερα γύρω από τους οικισμούς. Σήμερα έχουν αρθρεί τα περισσότερα από τα αίτια που οδήγησαν στην υποβάθμιση των οικοσυστημάτων. Ακόμη και η βοσκή έχει μειωθεί σημαντικά στην περιοχή του Δήμου Τύμφης, ενώ οι πυρκαγιές είναι περιορισμένες και εμφανίζονται σπάνια στη ζώνη της πρίνου.

Άμεσο αποτέλεσμα της μείωσης της άρσης των περισσότερων αιτιών υποβάθμισης καθώς και η μείωση της βοσκής είναι το γεγονός ότι όλα τα οικοσυστήματα της περιοχής βρίσκονται στο στάδιο της ανόρθωσης. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η αφθονία φυσικής αναγέννησης της μαύρης πεύκης και η τάση της να κυριαρχήσει σε όλα τα υποβαθμισμένα οικοσυστήματα των δρυοδασών, της οξυάς και των μεικτών φυλοβόλλων πλατύφυλλων.

Στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου Τύμφης διακρίθηκαν οι παρακάτω κατηγορίες οικοσυστημάτων⁷:

- ξ Νησίδες ευμεσογειακών οικοσυστημάτων, κυρίως στην χαράδρα του Βίκου.
- ξ Υπομεσογειακά οικοσυστήματα πρίνου, γαύρου και οστρυάς.
- ξ Οικοσυστήματα θερμόβιων φυλλοβόλλων πλατύφυλλων.
- ξ Οικοσυστήματα ψυχροβιότερων πλατύφυλλων, όπως δάση οξυάς.
- ξ Οικοσυστήματα ορεινών μεσογειακών κωνοφόρων ελάτης και μαύρης πεύκης, τα οποία εκτείνονται τόσο στην ζώνη των δρυοδασών όσο και της οξυάς.
- ξ Οικοσυστήματα ψυχροβίων κωνοφόρων και εμφανίζεται κυρίως το είδος της λευκόδερμης πεύκης.

⁷ Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας «Μελέτη Οικολογική Χωροταξική χαρακτηριστικών οικοσυστημάτων ορεινών όγκων Βορείας Πίνδου» Σύνοψη Ανάλυσης Αθήνα Νοέμβριος 1992 σελ.13 : τα οικοσυστήματα της περιοχής.

- Υπαλπτικά οικοσυστήματα του Juniperο – Daphion. Εδώ εμφανίζονται διάφορα οικοσυστήματα υγρών και ξηρών λιβαδιών με έντονη υποβάθμιση του εδάφους και διάβρωση σαν συννέπεια της επί αιώνες υπερβόσκησης. Επίσης εμφανίζονται οικοσυστήματα λιθώνων και χαμαιφύτων.

Το κυριότερο πολύτιμο χαρακτηριστικό της περιοχής από την άποψη της πανίδας είναι ότι συγκεντρώνει στην έκταση της το πληρέστερο φάσμα ζωικών οργανισμών χαρακτηριστικών της πανίδας των βουνών της Ελλάδας, δηλαδή

Φωτ. 2 Δρακόλιμνη.

οργανισμών που ζουν σε βουνά από την ημιορεινή ζώνη μέχρι τις καθαρά αλπικές περιοχές. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως η πανίδα των αλπικών περιοχών του Ολύμπου, που διαθέτει ακόμη πιο εκτεταμένη αλπική ζώνη από ότι η Τύμφη, θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί εξίσου ποικίλη και ενδιαφέρουσα με εκείνη της Τύμφης, αλλά η ορεινή και ημιορεινή ζώνη του Ολύμπου δε διαθέτει ούτε τα μεγάλα θηλαστικά⁸ ούτε την πανίδα των ορεινών ρυακιών και ποταμιών της Τύμφης.

Επίσης στην πλούσια πανίδα της περιοχής παρατηρούνται χερσαία μαλάκια⁹ και έχει ερευνηθεί η ύπαρξη ενδημικών ειδών της εν λόγω ομάδας στο ορεινό συγκρότημα της Τύμφης. Ανάμεσα στα είδη των ορθόπτερων (ακρίδες, γρύλοι, τριζόνια) υπάρχουν δύο με ιδιαίτερα περιορισμένη εξάπλωση στην Ελλάδα, ενδημικά στο όρο Τύμφης πρόκειται για το "Platycleiw tymphiensis" και το "Peripodosma tymphii". Το σημαντικότερο είδος ερπετού της περιοχής είναι αναμφίβολα ο αστρίτης, τόσο διότι ο μοναδικός χώρος εξάπλωσής του στην Ελλάδα είναι η Τύμφη, όσο και διότι

⁸ Η περιοχή χαρακτηρίζεται ως «Άγρια φύση της Ευρώπης», αφού είναι η μοναδική ορεινή περιοχή που συζούν μεγάλα θηλαστικά: Αρκούδα, Λύκος, Λύγκας, Βίδα, Αγριόγατος, Αγριόγιδο, Ζαρκάδι, Αγριογούρουνο, Αράπογλου Μ., «Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου», τεύχος 13ο, Ιωάννινα σελ. 71

⁹ Το είδος *Helix romatia* προστατεύεται από την σύμβαση της Βέρνης.

αντιπροσωπεύει το μοναδικό ενδημικό υποείδος. Ωστόσο μεγάλο ενδιαφέρον δίνει στην περιοχή η ύπαρξη 121 είδη πουλιών¹⁰, από τα οποία 17 είδη που έχουν παρατηρηθεί αναγράφονται υπό διάφορες κατηγορίες κινδύνου στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Σπονδυλόζων της Ελλάδος (2 ως κινδυνεύοντα, 6 ως τρωτά, 6 ως σπάνια, 1 ως απροσδιόριστο και 2 ως ανεπαρκώς γνωστά).

Βασιζόμενοι στις υπάρχουσες γνώσεις, που είναι ελλιπείς όσον αφορά την ποικιλία των ειδών, και πολύ λίγες όσον αφορά την αφθονία τους, συνάγουμε αβίαστα το συμπέρασμα πως η ευρύτερη περιοχή αποτελεί μία από τις πέντε περιοχές στην Ελλάδα, με την μεγαλύτερη ποικιλία πανίδας και χλωρίδας ιδιαίτερα αυτής που χαρακτηρίζει ορεινά και δασικά οικοσυστήματα.

1.1.4 Η Χαράδρα του Βίκου

Η χαράδρα του Βίκου αποτελεί μέρος του Εθνικού Δρυμού Βίκου – Αωού¹¹ και στο σύνολο της η περιοχή χαρακτηρίζεται από :

- ι Επιβλητικότητα και έντονη αισθητική επίδραση στον επισκέπτη.
- ι Ποικιλία υδάτινων και άλλων φυσικών οικοσυστημάτων.

Κατά τρόπο μάλιστα μοναδικό σε σχέση με το ευρύτερο φυσικό περιβάλλον σε ελλαδικό και ευρωπαϊκό επίπεδο και αδιάσπαστο από άποψη περιγραφής και ανάλυσης. Εντούτοις για λόγους πρακτικούς, απομωνώνται και επισημαίνονται τα ακόλουθα στοιχεία ως ιδιαίτερες αξίες του Δήμου, στοιχεία που αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερης προστασίας και διατήρησης:

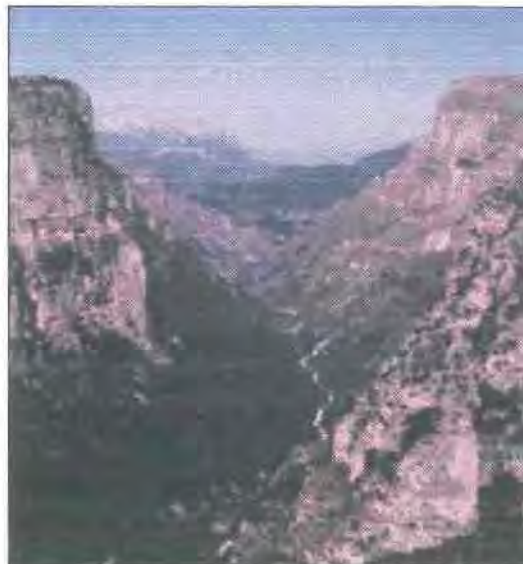
- ξ Το επιβλητικό φαράγγι του Βίκου με τις μεγάλες και απότομες ορθοπλαγιές, το ύψος των οποίων ξεπερνά τα 1.000 μ. Με τα απρόσιτα διαζώματα, τις παράλληλες στρώσεις των πετρωμάτων και τις εκτεταμένες «σάρρες».

¹⁰ Συνολικά 26 είδη από τα 121 είδη πουλιών που έχουν παρατηρηθεί στην ευρύτερη περιοχή περιέχονται ως σπάνια και χρήζοντα προστασίας στην Οδηγία 79/409 της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων όπως τροποποιήθηκε με την 85/411. Ένα από αυτά είναι ο γυπαετός και μάλλον έχει εξαφανιστεί.

¹¹ Περιοχή Προστασίας της Φύσης Ν.Δ. 86/69, Προστατευόμενη Περιοχή «Φύση 2000» – κατηγορία Α, Περιοχή Ειδικής Προστασίας, Βιογενετικό απόθεμα Συμβουλίου Ευρώπης.

- Τα υδάτινα οικοσυστήματα και οι πανέμορφες κοιλάδες του ποταμού Βοϊδομάτη.
- Οι απόκρημνοι βραχώδεις σχηματισμοί και οι πανύψηλες κορυφές των βουνών της Τύμφης, το υψόμετρο των οποίων ξεπερνάει συχνά τα 2.000 μ.
- Οι ιδιόμορφοι πλακοειδείς σχηματισμοί των ασβεστολιθικών πετρωμάτων, γνωστοί ως «οβίρες».
- Τα οροπέδια της Τύμφης με τις πανύψηλες κορυφές και τις μικρολίμνες στην υπαλπική ζώνη.
- Τα σπήλαια και τα βάραθρα της περιοχής, μεταξύ των οποίων:
 - I. Το σπήλαιο της «Προβατίνας»¹², βάθους 405 μ., κοντά στις παρυφές του βουνού, στην Νότια πλευρά της Αστράκας.
 - II. Το «Χάσμα του Έπους» με κλιμακωτό βάθος 447 μ. Στη θέση Μακρυρράχη στη Νότια πλευρά της Τύμφης,
 - III. Η «Γκαιλότρυπα» με βάθος 158 μ. στη Ν.Α. Τύμφη κοντά στο χείλος της χαράδρας του Μεγάλου Λάκκου.

Η χαράδρα του Βίκου¹³ αρχίζει από την περιοχή του οικισμού Φραγκάδων και τελειώνει στις πηγές του Βοϊδομάτη. Έχει μήκος 20-25 χιλιόμετρα και το βάθος της κυμαίνεται από 300-800 μ. περίπου. Η χαράδρα χαρακτηρίζεται από απaráμιλλη άγρια ομορφιά με πλούσια χλωρίδα¹⁴ και πανίδα και γι' αυτό πρέπει να τεθεί σε απόλυτη προστασία. Και στις δύο πλευρές της χαράδρας κάθετα προς

Φωτ. 3 Η χαράδρα του Βίκου

¹² Η τρύπα της «Προβατίνας» είναι 2η σε κατακόρυφο βάθος παγκοσμίως και έχουν πραγματοποιηθεί αναριχχητικές καταβάσεις που οδηγούν σε υπόγειες γαλαρίες.

¹³ Η χαράδρα του βίκου κατέχει θέση σημαντική, όχι μόνο στην διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι ο τόπος που έβρισκαν καταφύγιο οι ληστές, αλλά και οι κάτοικοι σε περιόδους επιδρομών, ο τόπος που προμήθευε δομικά υλικά (πέτρα και χώμα ειδικό) και ο τόπος που φύονται τα περίφημα βότανα – είναι γνωστοί οι κομπογιαννίτες βικογιατροί, με δράση σε όλη την Ελλάδα (Πατσέλης Ν. «Οι κομπογιαννίτες ιατροί του Ζαγορίου» Ηπειρωτική Εστία Α' 1952 σελ.49-53)

¹⁴ Εκεί συναντιέται μία από τις πιο όμορφες ελληνικές ορχιδέες, η λεγόμενη Οφρύς η Κερασφόρος (*Ophrys Comuta*). Ζήσης Κ. "Γαϊόραμα Experiment", τεύχος 24ο Εκδόσεις Α. Τερζόπουλος, Αθήνα 1998, σελ. 34.

αυτές υπάρχουν πολλοί ορμητικοί χείμαρροι, που δημιουργούν παρακλάδια του κυρίως φαραγγιού. Επίσης υπάρχουν πολλές σπηλιές καθώς και πολλά απρόσιτα διαζώματα, η βλάστηση των ποίων δεν έχει μελετηθεί ακόμα. Η βλάστηση της χαράδρας του Βίκου έχει περισσότερο μεσογειακό χαρακτήρα και αποτελείται στο μεγαλύτερο ποσοστό της από μεσογειακά είδη. Το φαράγγι αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο επίσκεψης των τουριστών τόσο για την επιβλητική θέα που έχει όσο και για τις διαδρομές που προσφέρει μέσα από τα πέτρινα γεφύρια του.

1.2. Η ιστορία του τόπου

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Ζαγόρι κατοικείται από την παλαιολιθική εποχή. Σύμφωνα με την αρχαιολογική έρευνα της Βρετανικής αρχαιολογικής αποστολής υπό τον G. Bailey που έγινε το 1987 στο σπήλαιο Κλειδί κοντά στον Βοιδομάτη ποταμό, βεβαιώνει την ύπαρξη ζωής στη λεκάνη του Βοιδομάτη πριν από 20 χιλιάδες χρόνια.

1.2.1 Ιστορικά γεγονότα και η εξέλιξη της περιοχής

Υ Προϊστορικοί Χρόνοι

Η ιστορία του Ζαγορίου είναι σχεδόν παράλληλη με την ιστορία της υπόλοιπης Ηπείρου¹⁵. Η Ήπειρος είναι η κοιτίδα των Ελλήνων, γιατί από τους Σελλούς ή Ελλους που κατοικούσαν στην Αρχαία Δωδώνη, προήλθε το όνομα Ελλάς. Κατά την προϊστορική περίοδο στην Ήπειρο είχαν εγκατασταθεί διάφορα φύλα¹⁶, από τα οποία σύμφωνα με τον Πουκεβίλ¹⁷ στην περιοχή του Ζαγορίου κατοίκησαν οι μεν Τάλαρες στο κεντρικό και δυτικό τμήμα του, οι δε Παρωραίοι στο Ανατολικό.

Υ Αρχαίοι Χρόνοι (5ος αι. π.Χ.-167 π.Χ.)

Κατά την περίοδο των αρχαίων χρόνων εντοπίζεται ένα δίκτυο μικρών κτηνοτροφικών οικισμών¹⁸, στο οποίο η κοινωνική δομή είναι στηριγμένη σε ένα έντονο και ισχυρό φυλετικό σύστημα. Αντίθετα αργότερα, κυρίως επί

¹⁵ Σύμφωνα με κάποια παράδοση της μυθολογίας, ο Κάδμος αφού έχτισε τη Θήβα, την εγκατέλειψε συνοδευόμενος από μία κοπέλα, την Ήπειρο, και ήρθε στην χώρα των Χαόνων και Ιλλυρίων, όπου και πήρε το όνομα της.

¹⁶ 14 ήταν κατά τους ιστορικούς τα Ηπειρωτικά φύλα: Χάονες, Θεσπρωτοί, Μολοσσοί, Κασσωπαίοι, Αθαμάνες, Αιθίκες, Τυμφαίοι, Παρωραίοι, Άβαντες, Ατιντάδες, Ορέστες, Τάλαρες, Αμφίλοχοι και Αγραίοι. Μακρής Ε., «Τα Ζαγοροχώρια, Ιστορική αναδρομή-Τουριστική περιήγηση», Ιωάννινα 1996, σ.28

¹⁷ Γκατσής Τ., «Ιστορικά-Ηθικοκοινωνικά Στοιχεία για το Σοποτσέλι Ζαγορίου, το τωρινό Δίλοφο», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ.2, Δεκέμβριος 1981, σ.23

¹⁸ Στο δίκτυο αυτό, οι κάτοικοι ζούσαν κατά φυλές, με σχετική αυτάρκεια και απομόνωση στις ιδιαίτερες περιφέρειες τους. Οι εγκαταστάσεις αυτές γίνονταν κυρίως στους πρόποδες των βουνών όπου ο χώρος προσφέρονταν για την εκτροφή των ζώων. Δεν είχαν σπίτια, αλλά καλύβες, όπως οι σημερινοί Σαρακατσάνοι. Δημητριάδης Ε., «Κοινωνικός σχηματισμός και

Αλεξάνδρου Α' (340 π.Χ.) δημιουργείται ένα δίκτυο βασικών οικισμών¹⁹ που γρήγορα εξελίσσεται, έτσι ώστε οι Ρωμαίοι να καταστρέψουν 70 πολυάριθμες πόλεις το 167 π.Χ. και να πάρουν 150 χιλιάδες Ηπειρώτες για σκλάβους στην Ρώμη.

Υ Ρωμαϊκοί Χρόνοι (167 π.Χ.-333μ.Χ.)

Το σημαντικότερο γεγονός της εποχής αφορά την κατασκευή του πρώτου τεχνητού οδικού δικτύου²⁰ στην Ήπειρο κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους. Ήταν το πρώτο τεχνητό οδικό δίκτυο που συνέδεε την Ήπειρο με το ευρύτερο οδικό δίκτυο της περιοχής Δυρραχίου-Θεσσαλονίκης, την γνωστή Εγνατία Οδό που κατασκευάστηκε το 145 π.Χ. Άμεσο αποτέλεσμα ήταν να γίνει άξονας επικοινωνίας και ανάπτυξης για την εποχή του, και εξαιτίας τούτου ανασυγκροτείται το δίκτυο των βασικών οικισμών της Ηπείρου για το οποίο όμως δεν γνωρίζουμε τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του.

Υ Μεσαιωνικοί Χρόνοι (4ος αι. μ.Χ.-1431 μ.Χ.)

Μετά το 395 μ.Χ. η Ελλάδα αποτέλεσε τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τα μεσαιωνικά χρόνια που ακολουθούν είναι μια μακρότατη περίοδος έντονων δημογραφικών και εθνογραφικών αναστατώσεων της Ήπειρου, μιας και σημειώθηκαν πολλές επιδρομές από ξένους εισβολείς, τις οποίες ακολουθούν εγκαταστάσεις βαρβαρικών φυλών και αλλοίωση της σύνθεσης του πληθυσμού. Τον 6ο αιώνα δε, γίνεται η μεγάλη εισβολή των Σλάβων²¹ οι οποίοι εγκαταστάθηκαν σ' αυτή υπό τους Ρωμαίους.

Προχωρώντας στους αιώνες συνεχίζονται σοβαρές σειρές επιδρομών από τους Νορμανδούς και τους Βούλγαρους. Ενώ μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους ο Μιχαήλ Α' Άγγελος Κομνηνός

πολεολογικός χώρος-Είκοσι οικισμοί της Επαρχίας Κόνιτσας Ηπείρου», Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1980, σ.70.

¹⁹ Αρχαϊκά τείχη βρέθηκαν Ν.Α. του Μακρίνου καθώς επίσης και στο Σκαμνέλι, κοντά στην Αγία Παρασκευή. Ευριπίδης Μακρής, «Τα Ζαγοροχώρια Ιστορική αναδρομή – Τουριστική περιήγηση» Ιωάννινα 1996, σελ. 30.

²⁰ Δημητριάδης Ε., «Κοινωνικός σχηματισμός και πολεολογικός χώρος-Είκοσι οικισμοί της Επαρχίας Κόνιτσας Ηπείρου», Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1980, σ.73.

²¹ Ως γλωσσικά υπολείμματα της σλαβικής εγκατάστασης στην περιοχή υπάρχουν ονόματα οικισμών και περιοχών, όπως πχ. Ντοβρά, Ντομπρίνοβο, Ντρεστένικο, Στολοβό κλπ. Οικονόμου Κ., «Τοπωνυμικό της περιοχής Ζαγορίου», Ιωάννινα 1991.

ιδρύει το Δεσποτάτο της Ηπείρου²² (1204-1236 μ.Χ), με πρωτεύουσα την Άρτα. Είναι βέβαιο ότι το Ζαγόρι είχε τέσσερα «πολυάνθρωπα» χωριά τα οποία και εντοπίζονται στην σημερινή ενότητα του Κεντροδυτικού Ζαγορίου. Μάλιστα το δυτικό τμήμα του Ζαγορίου ονομαζόταν «Παπιγκινός», με έδρα το Πάπιγκο και περιλάμβανε τα χωριά της εκκλησιαστικής περιοχής Βελάς, αποτελώντας αυτόνομη, ξεχωριστή επαρχία²³.

Υ Οθωμανική Περίοδος (1431-1913 μ.Χ.)

Το Ζαγόρι αναδείχτηκε, άκμασε και μεγαλούργησε στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Μετά την υποταγή της Ηπείρου στους Τούρκους υπό τον Βαλσή Σινάν Πασά, αντιπρόσωποι από 14 χωριά του κεντρικού Ζαγορίου, πήγαν και ζήτησαν υποταγή, με αντάλλαγμα αυτονομία, αυτοδιοίκηση και αυτοτέλεια. Οι προτάσεις της αντιπροσωπείας έγιναν αποδεκτές και υπογράφηκε η συνθήκη, η οποία ονομάστηκε βοινίκο²⁴ (από την λέξη «βοινάκ» που σημαίνει ιπποκόμος). Με την πάροδο του χρόνου (έως το 1681) προσχώρησαν στην συνθήκη αυτή και τα υπόλοιπα χωριά του Ζαγορίου.

Οι Τούρκοι, προκειμένου να εξασφαλίσουν επικυριαρχία στις ορεινές περιοχές, εφάρμοσαν μια πολιτική παραχώρησης προνομίων σε κοινότητες ή ομάδες κοινοτήτων, που συνθηκολόγησαν μαζί τους. Έτσι μέχρι το 17ο αι. ολόκληρη η περιφέρεια αποτελούσε αυτοδιοικούμενη ομοσπονδία με το όνομα Κοινόν ή Βιλαέτι του Ζαγορίου. Τα προνόμια, τα οποία παραχωρήθηκαν στην αυτόνομη ομοσπονδία του Ζαγορίου και τα οποία οφείλονται, στο μεγαλύτερο μέρος τους, στην επιρροή πλουσίων Ζαγορισίων στην Σουλτανική αυλή, διατηρήθηκαν μέχρι το 1868, οπότε και καταργήθηκαν. Σύμφωνα με τα προνόμια αυτά παραχωρήθηκε στο Ζαγόρι αυτονομία και αυτοδιοίκηση, με ανώτερο άρχοντα τον Βεκύλη του Ζαγορίου.

²² Χαρίσης Β., «Ζαγοροχώρια», Έκδοση Γενικής Διευθύνσεως Οικισμού Υπουργείου Δημοσίων Έργων, Αθήνα 1979, σ.15.

²³ Αναφορά γίνεται στο Χρυσόβουλο του Δεσπότη Συμεών του 1352 μ.Χ. Γκατσή Τ., «Ιστορικά-Ηθικολαογραφικά Στοιχεία για το Σοποτσέλι Ζαγορίου, το τωρινό Δίλοφο», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ.2, Δεκέμβριος 1981, σ.25.

²⁴ Σύμφωνα με την συνθήκη αυτή, οι Ζαγορίσιοι έπρεπε να στέλνουν κάθε χρόνο στην Κωσταντινούπολη έναν ορισμένο αριθμό αντρών, το κάθε χωριό ανάλογα με τον πληθυσμό του, που θα υπηρετούσαν ως ιπποκόμοι στον Σουλτανικό στρατό για δύο περίπου μήνες. Λαζαρίδης Π.Κ. «Συμβολή στην Ιστορία του Ζαγορίου», Εκδόσεις «Το Ζαγόρι μας», Ιωάννινα 1982, σελ.14

Ένα άλλο σπουδαίο προνόμιο που είχαν οι Ζαγορίσιοι, ήταν η ελευθερία στην εκτέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Με το πέρασμα των χρόνων και χάρη στην εξυπνάδα και την πολιτική δύναμη πολλών πατριωτών του Ζαγορίου, που κατείχαν διοικητικές θέσεις στην Υψηλή Πύλη, τα προνόμια αυτά αυξήθηκαν και βελτιώθηκαν. Η αυτονομία, η αυτοδιοίκηση και η ατέλεια συνετέλεσαν ώστε να κατακτηθεί ένα ζηλευτό επίπεδο

Φωτ. 4 Βυζαντινό κτίριο

διαβίωσης των κατοίκων της περιοχής. Μετά το 1868, που καταργούνται τα προνόμια του Ζαγορίου, την περιοχή άρχισαν να λυμαίνονται ληστρικές συμμορίες, με επιπτώσεις και στο ανθρώπινο δυναμικό, αφού αυτή η κατάσταση απομάκρυνε από το Ζαγόρι περισσότερες από 500-600 οικογένειες αρχόντων, που ήταν και ο κύριος στόχος των ληστών. Η περίοδος αυτή κράτησε μέχρι το 1913, οπότε τα Ζαγοροχώρια απελευθερώθηκαν από τους Τούρκους και ακολούθησαν από εκεί και πέρα την ιστορική πορεία του Ελληνικού Έθνους.

◇ Νεότερη περίοδος (1913-1940 μ.Χ.)

Η Ήπειρος εντάσσεται στην ελεύθερη Ελλάδα καθυστερημένα, αντιμετωπίζοντας σοβαρά τοπικά προβλήματα, οικονομικά, παραγωγικά, δημογραφικά, καθώς και σοβαρές ελλείψεις σε έργα υποδομής, μιάς και οι ειδικές συνθήκες και το κυρίαρχο καπιταλιστικό σύστημα της χώρας την εντάσσουν στις περιοχές που βρίσκονται έξω από τον εκσυγχρονισμό.

1.2.2 Διαχρονική οικονομική εξέλιξη του Δήμου Τύμφης

Η οικονομία της περιοχής, κατά παράδοση, στηρίχθηκε στα δάση, στην κτηνοτροφία και στη γεωργία. Στο ανατολικό τμήμα του Δήμου υπάρχουν μεγάλα δάση, άφθονα νερά και εύφορη γη²⁵. Βέβαια οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις ήταν πολύ μικρές και γι' αυτό η γεωργία βρίσκονταν σε επίπεδο προσωπικής κατανάλωσης της οικογένειας. Δεν αναπτύχθηκε κάποια ιδιαίτερη τέχνη, όπως π.χ. στη γειτονική Κόνιτσα με τους μαστόρους, στους Χιονάδες με τους αγιογράφους κλπ. Αρκετές κοινότητες ασχολούνταν με τα προϊόντα του δάσους (ξυλεία, ρετσίνα), ενώ πολλούς από τους κατοίκους ήταν περισσότερο έμποροι και ταξίδευαν.

Φαίνεται όμως ότι για τις συνθήκες της εποχής εκείνης το Ζαγόρι είχε μια ικανοποιητική οικονομία²⁶. Κυρίως από το 17^ο αιώνα αρχίζει για το Ζαγόρι μία περίοδος έντονης μεταναστεύσεως προς το εξωτερικό. Από το δεύτερο ήμισυ αυτού του αιώνα, παρ' όλο ότι το κύριο ρεύμα της μεταναστεύσεως από τον ελληνικό χώρο γενικότερα εμφανίζεται τον 18^ο αιώνα²⁷. Και ο Rouqueville σημειώνει το 19^ο αιώνα ότι βρίσκουμε «πλούσιους εμπόρους έχοντας εμπορικούς και τραπεζικούς οίκους εις Βιέννην, Μόσχαν, Λειψίαν . . . ». Έτσι λοιπόν γίνεται φανερό πως από το 17^ο αιώνα η οικονομία του τόπου στηρίχθηκε βασικά στα εμβάσματα και κληροδοτήματα των απόδημων Ζαγορισίων.

Όπως είναι φυσικό, αυτός ο οικονομικός πλούτος έδωσε άλλες διαστάσεις και στη δομή του χώρου – στα κοινωνικά και οικονομικά μεγέθη του Ζαγορίου. Πολλά χρήματα ξοδεύονται για να χτιστούν σπίτια και σχολεία με αποτέλεσμα να υπάρχουν αρχοντικά και άλλα μεγαλοπρεπή κτίρια²⁸, που δύσκολα μπορεί να τα συναντήσει κανείς σε χωριά.

²⁵ Παλαιά μαρτυρία λέει ότι «Άμπελων και δένδρων οπωροφόρων πολλών ευφορεί το πλείστον μέρος της χώρας ταύτης». Άλλη πάλι αναφέρει ότι : «Γενικώς όλα τα χωριά δεν έχουν τόπον γεωργήσιμον» και αναφέρεται αλλού ότι «. . . μέχρι το 1840 εκαλλιέργουν το τραχύ . . . έδαφος, περιπιοούντο δε και την κτηνοτροφίαν». Λαμπρίδης Ι. «Ζαγοριακά» Α'

²⁶ Αν δεχτούμε το σχόλιο του Ι. Λαμπρίδη (1887) ότι «κατά τον ΙΔ' αιώνα και τα τρία του Ζαγορίου διαμερίσματα ήκμαζον» Λαμπρίδης Ι. «Ζαγοριακά» Β'

²⁷ . «. . . βαθμηδόν ο αριθμός αποδημούντων Ζαγορισίων τεραστίως ηυξήθη . . . Περί τα τέλη του ΙΗ' αιώνος ευρίσκοντο πολλοί εις Βλαχίαν και Μολδαβίαν, ευάριθμοι όμως εις Αυστρίαν, Ουγγαρίαν, Γερμανίαν και Ολλανδίαν και πολλοί εις Κωνσταντινούπολιν και μέχρι Αμερική και Κίνα» Λαμπρίδης Ι. «Ζαγοριακά» Β'

²⁸ Και να η μαρτυρία του Ν. Τσιγαρά που μιλάει για τα χρήματα των μεταναστών : «Τα πλούτη αυτών δεν μεταχειρίζοντο δια τροφάς και χλίδας, αλλ' υπέρ της Πατρίδος, εν η έκτιζον

Μέσα από την ίδια τέλος οικονομική ευχέρεια, αλλά και μια μακρύτερη παράδοση, αναπτύχθηκε στο Ζαγόρι μια θαυμαστή παιδεία και η τάση για σπουδές στα τότε Πανεπιστήμια²⁹ Έτσι στα 1887 μ.Χ. σπουδάζουν στα σχολεία το 10% των 25.000 κατοίκων, δηλ. όλα τα παιδιά από 6-12 χρόνων και το ποσοστό των αναλφάβητων ήταν μόνο 4% Ίσως η πιο χαρακτηριστική μαρτυρία να είναι εκείνη του μετανάστη Ζαγορισίου που γράφει στη γυναίκα του στα 1820 πως το μεγαλύτερό τους παιδί πρέπει να ασκηθεί καλά στα ανώτερα μαθηματικά και στα Γαλλικά, για να σπουδάσει μετά στην Ευρώπη. Γίνεται, λοιπόν, φανερό πως η οικονομία που γέννησε το μεγαλείο του Ζαγορίου στηρίχτηκε σε ευκαιρίες έξω από τον τόπο του, και πέρα από τις δυνατότητές του. Μέσα από μια τέτοια οικονομική και πνευματική άνθηση του Ζαγορίου στους δύο – τρεις προηγούμενους αιώνες ήταν φυσικό ο χαρακτήρας και η κοινωνική δομή του πληθυσμού του ν' αλλάξει. Ο πληθυσμός από γεωργικός έγινε πληθυσμός με αστική αντίληψη, διάφορος απ' όλους τους άλλους των γύρω περιοχών³⁰. Έτσι στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε μεγέθη που αφορούν τους επιμέρους τομείς της παραγωγής και της οικονομίας της περιοχής, προσπαθώντας να εντοπίσουμε τις τάσεις.

μεγαλοπρεπείς ναούς, κωδωνοστάσια, σχολεία, διετήρουν τους εν αυτή διδασκάλους, επροστάτευον νέους απόρους ους εσπουδαζον και συνέτρεχον τους συγγράφοντας και εκδίδοντας συγγράμματα πλουσιοπαρόχως». Λαμπρίδης Ι. «Ζαγοριακά» Α'

²⁹ Το χρονικό της Ιεράς Μονής Βοτσάς, γραμμένο το 18^ο αιώνα λέει : «Πάντες οι Βοϊνίκηδες εγίγνωσκον και έγγραφον» Λαμπρίδης Ι. «Ζαγοριακά» Α'

³⁰ Είναι αποκαλυπτική η παλαιότερη πληροφορία που αναφέρει πως στο 19^ο αιώνα «η περιοχή αυτή εκ κοσμοπολιτών συγκείμενη διαφέρει κατά μέγα βαθμόν των άλλων γειτονικών περιοχών της δικαιοδοσίας των Ιωαννίνων». Λαμπρίδης Ι. «Ζαγοριακά» Α'

Πρωτογενής Τομέας

Το άγονο έδαφος και το έντονο ανάγλυφο της περιοχής προσδιόριζαν σε μεγάλο βαθμό και το είδος της καλλιέργειας σε κάθε χωριό. Ωστόσο, ο κύριος όγκος της παραγωγής για όλα τα χωριά ήταν η αμπελουργία, ενώ τα δημητριακά αποτέλεσαν ένα σημαντικό μέρος αυτής της αγροτικής παραγωγής. Σε άλλους οικισμούς, κυρίως στο ανατολικό τμήμα του δήμου (Βρυσοχώρι, Ηλιοχώρι, Λάιστα, Σκαμνέλι Τσεπέλοβο), η παραγωγική βάση στηριζόταν σε προϊόντα δασοκομίας, τα οποία ήταν: οικοδομική ξυλεία, καύσιμη ξυλεία και ξυλοκάρβουνο αλλά και δαδί, ρετσίνι και βελανίδι για βυρσοδεψία. Όσον αφορά στην κτηνοτροφία, ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη³¹ μιας και η κάθε κοινότητα διατηρούσε έναν σημαντικό αριθμό αιγοπροβάτων και αγελάδων ο οποίος ποίκιλε ανάλογα με το δημογραφικό της δυναμικό.

Δευτερογενής Τομέας

Στον τομέα της βιοτεχνίας δεν παρατηρήθηκε ιδιαίτερη ανάπτυξη όπως σε άλλες περιοχές (Μέτσοβο, Συράκκο κ.λ.π.), όμως αναπτύχθηκαν ορισμένες εξειδικευμένες τεχνικές δραστηριότητες όπως η αγιογραφία (κυρίως στο Καπέσοβο), η λαϊκή ιατρική και η βοτανική –από τους λεγόμενους Βικογιατρούς³² και οι τεχνικές ασχολίες των Βλαχοζαγορίσιων.

Είναι χαρακτηριστικό δε, ότι οι μάστοροι, μαραγκοί κ.λ.π, που έχτιζαν τα ιδιωτικά και δημόσια κτίρια στην περιοχή, προέρχονταν από τα

³¹ Άλλωστε τόσο η σημασία της αποδημίας για την εξέλιξη του Ζαγορίου στον τομέα της γεωργίας όσο και της κτηνοτροφίας, δεν σήμανε την υποβάθμισή τους διότι η μεν πρώτη αφέθηκε αποκλειστικά στα χέρια των γυναικών ενώ η δε δεύτερη στηριζόταν τόσο στα μοναστήρια τα οποία διέθεταν κοπάδια, όσο και στο σύστημα κοινοτικής διαχείρισης των κοπαδιών του εκάστοτε χωριού από μισθωμένους τσομπάνηδες. Αντίθετα λόγω της μετανάστευσης δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η βιοτεχνία. Νιτσιάκος Β., Αραπόγλου Μ., Καρανάσης Κ., «Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία», Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 1998

³² Είναι γνωστό ότι στην περιοχή του Ζαγορίου από τον 17^ο αιώνα και μέχρι τα τέλη του 19^{ου} άκμασαν οι πρακτικοί γιατροί, οι Βικογιατροί, οι οποίοι ονομάστηκαν έτσι γιατί χρησιμοποιούσαν βότάνια που μάζευαν στον Βίκο και ασκούσαν το επάγγελμα της πρακτικής ιατρικής όχι μονάχα στην Ελλάδα αλλά και σ' όλα τα Βαλκάνια, την Μ. Ασία και την Ρωσία. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τους: Χ. Πασχάλη και Μπρούζο (Καπέσοβο), Ι. Περτάλη και Α. Γοργίδα (Σκαμνέλι) και Α. Ζώνιο, πρόδρομο του Φλέμινγκ μιας και χρησιμοποίησε πρώτος την μούχλα για την θεραπεία πληγών. Μακρής Ε., «Τα Ζαγοροχώρια, Ιστορική Αναδρομή-Τουριστική Περιήγηση», Ιωάννινα, 1996

μαστοροχώρια της Κόνιτσας και των Τζουμέρκων, ενώ η λαϊκή τέχνη περιορίζεται στο πλαίσιο της οικοτεχνίας (υφαντική, πλεκτική κ.α.) που βρίσκεται στα χέρια των γυναικών και στην οποία έχουν συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό οι Σαρακατσάνοι με τις δικές τους παραδόσεις. Από την άλλη, τέχνες όπως η σιδηρουργία, η καλαθοπλεκτική και η μουσική, βρίσκονται στα χέρια της ομάδας των Γύφτων, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στο σύνολο σχεδόν των χωριών.

Τριτογενής Τομέας

Τέλος, με το εμπόριο οι κάτοικοι ασχολήθηκαν κυρίως όταν ο γεωργικός πλούτος της Ηπείρου έπεσε στα χέρια των Τούρκων (περί τα 1600 μ.Χ.), βρίσκοντας έτσι διέξοδο εξελισσόμενοι σε εμπόρους που με δεδομένη την παρακμή της Βενετίας εκτελούσαν την διακίνηση του εμπορίου στην Κ. Ευρώπη. Ήταν τα γνωστά «καραβάνια», συγκροτημένα αποκλειστικά από άντρες³³.

³³ Καραβάνι ξακουστό στην περιοχή του Ζαγορίου ήταν του Ρόβα, ενώ κόμβο συγκοινωνιακό αποτελούσε η Δοβρά –σημερινό Ασπράγγελο- Σταματοπούλου Χ., «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Το Ζαγόρι», τ.6, σ. 234, Αθήνα 1990

1.3. Τοπική κοινωνία και οικονομία

1.3.1 Διοικητική Οργάνωση

Επιστασία Ζαγορίου

Η ονομαζόμενη Επιστασία του Ζαγορίου (Ναχαγέ Ζαγόρ) με τα περίφημα προνόμια (σουρούτια) τα οποία παρείχαν *αυτοδιοίκηση* και *αυτονομία*, διατηρήθηκε 2 αιώνες μέχρι το 1868. Αυτή ήταν και η χρυσή εποχή του Ζαγορίου. Στα πλαίσια των προνομίων αυτών παρέχονταν τα ακόλουθα:

Ήταν ελεύθεροι να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα,
Απαγορεύονταν να εισέρχονται Τούρκοι στην περιοχή του Ζαγορίου.
Υπήρχαν δηλαδή καθορισμένα σύνορα.

Η διοίκηση του Ζαγορίου και η εφαρμογή των προνομίων είχε ανατεθεί στον γενικό προεστό, το Ζαγόρ Κοτσάμπαση ή Βεκίλη του Ζαγορίου.

Τοπική Αυτοδιοίκηση, Εθιμικό Δίκαιο.

Χάρη των προνομίων, λοιπόν, το Ζαγόρι, απέκτησε μια καλά οργανωμένη αυτοδιοίκηση “αριστοκρατικού συστήματος”, με φρούρηση της περιοχής από σώμα 100 φυλάκων (κυρίως Λακιώτες), με αγροτική ασφάλεια (Δραγάτες), και προπαντός με κανόνες και θεσπίσματα (νιζάμια), που καθιστούσαν κάθε χωριό μια μικρή *αριστοκρατικό-χριστιανική πολιτεία*.

Σε κάθε χωριό υπήρχε τοπικό συμβούλιο (Δημογέροντες), με επικεφαλής τον προεστό που εκλεγόταν δια βοής για 6 μήνες (από 23 Απριλίου του Αγ. Γεωργίου μέχρι 26 Οκτωβρίου, του Αγ. Δημητρίου) ή και πάνω από έναν χρόνο από την γενική συνέλευση των γηγενών Ζαγορίσιων (αντρών). Οι μέτοικοι, οι “φερτοί” (γύφτοι, φύλακες, βοσκοί, σκηνίτες) δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Ήταν καθαρά “αριστοκρατικό” το σύστημα.

Οι Δημογέροντες κάθε χωριού έκαναν κατανομή των φόρων σε κάθε οικογένεια, ανάλογα με το “έχος” τους και τα άτομα. Φρόντιζαν για τις ανάγκες του χωριού και πλήρωναν τους φόρους στο τουρκικό δημόσιο, ασκώντας δηλαδή πλήρη εξουσία στο χωριό. Με το οικογενειακό, εθιμικό δίκαιο που

είχαν δημιουργήσει, ρύθμιζαν –με ισχύ νόμου- θέματα κληρονομιών, δωρεών, αγοραπωλησιών, προικοδοσίας κ.λ.π.

Σε παράλληλη πορεία, τα συστήματα «αυτοδιαχείρισης» που υιοθετήθηκαν από την Ζαγορίσια κοινωνία, με την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στα κοινά του τόπου, αναπτύχθηκε το αίσθημα ευθύνης στα μέλη των κοινοτήτων. Μέσα απ' την λειτουργία των συμμετοχικών διαδικασιών ξεπήδησαν οι ιδέες της επανάστασης και της κοινωνικής προόδου, ενώ συνέβαλαν αποφασιστικά στην δημιουργία ελεύθερων συνειδήσεων, ανθρώπων υπεύθυνων για την τύχη τους, ικανών να φέρουν το βάρος των επιλογών τους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στο Ζαγόρι δεν υφίσταται ο όρος «κεφαλοχώρι», με την έννοια του τοπικού κέντρου που φέρει το σύνολο των κεντρικών λειτουργιών (τοπική αγορά) και οργανώνει χωροταξικά το δίκτυο των οικισμών γύρω του. Οι οικισμοί, λοιπόν, ήταν αυτοεξυπηρετούμενοι σε επίπεδο λειτουργιών αναφορικά με τις ατομικές τους ανάγκες.

Αντίθετα, στο ελληνικό κράτος δεν ευνοήθηκε η λογική της αυτοοργάνωσης. Οι τοπικοί δεσμοί και η κοινωνική εμπειρία κατέρρευσε από την σύσταση ενός «Αθηνοκεντρικού» κράτους, άκρως συγκεντρωτικού, διότι η έλλειψη φορέων ικανών να αναπαράγουν μηχανισμούς αυτοδιαχείρισης και αυτοοργάνωσης, είχε σαν αποτέλεσμα να αποδομηθούν όλες αυτές οι δομές, δίκτυα κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων.

1.3.2 Κοινωνική δομή και οι αξίες της

Αν θέλαμε να περιγράψουμε σχηματικά τις κοινωνίες των χωριών του Ζαγορίου, θα λέγαμε ότι είναι κοινωνίες με αυτοκαταναλωτικό χαρακτήρα, που δεν ανήκουν στο μεταπρατικό αγροτικό χώρο και χωρίς έντονες ταξικές διαφοροποιήσεις.

Η ταξική διαφοροποίηση ήταν βέβαια αισθητή αφού υπήρχαν πρόκριτοι (άρχοντες) , μέτοικοι και τυφλοί, αλλά το Ζαγόρι και σ' αυτό το σημείο παρουσιάζει κάποια ιδιοτυπία. Ο πλούτος – ο κυριότερος παράγοντας που καθορίζει την κοινωνική θέση και την ταξική συνείδηση – στο Ζαγόρι δεν ήταν

έγγειος, αλλά εισέρεε από τη μετανάστευση, έτσι επιτρεπόταν μία λειτουργία ανάδυσης οικογενειών κοινωνικά υποδεέστερων, οι οποίες έβγαιναν ξαφνικά στο προσκήνιο ξεπερνώντας το φάσμα της κοινωνικής τους τάξης.

Επειδή ο πλούτος δεν ήταν έγγειος και έτσι οι οικονομικές μεταπτώσεις εύκολες, δεν σχηματίστηκαν στο Ζαγόρι κάστες ευγένειας (τζάκια) αν και κάποιος νεποτισμός φαίνεται στην εκλογή των προκρίτων. Η μετανάστευση αύξησε το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων, ώστε στο Ζαγόρι να μην επαληθεύεται το σχήμα : φεουδάρχης (τσιφλικάς) και δουλοπάροικοι..

Οι πρόκριτοι ήταν οι άριστοι των χωριών, που εκλέγονταν για να αντιπροσωπεύσουν τους κατοίκους και ήταν φυσικό να αισθάνονται μια ταξική υπεροχή. Αυτοί ήταν τα πρώτα στοιχεία της αχνοδιαγραφόμενης θύνουσας τάξης του Έθνους μαζί με τον ανώτερο κλήρο, τους Φαναριώτες, τους πλούσιους εμπόρους και τους στρατιωτικούς αρχηγούς των αρματολών.

Σε μια ευρύτερη κοινωνική ομάδα εντάσσονται οι κάτοικοι που είχαν ατομική ιδιοκτησία, ένα μέσο εισόδημα και διαφοροποιούνταν από τους μέτοικους και τους γύφτους. Οι μέτοικοι και οι γύφτοι ήταν οι περιθωριακές κοινωνικές ομάδες , που δεν είχαν δικαίωμα ψήφου και δική τους γη³⁴. Οι μέτοικοι ήταν άνθρωποι που ήρθαν από άλλες περιοχές της Ηπείρου ζητώντας δουλειά. Δούλευαν ως εργάτες, κοινοτικοί ποιμένες και "φυλαχτάδες", όπως και οι γύφτοι, στα χωράφια των άλλων με την πάροδο όμως του χρόνου άρχισαν ν' αφομοιώνονται. Οι γύφτοι ζούσαν όλοι μαζί σε δική τους περιοχή συνήθως στην άκρη του χωριού. Στο χωριό Φραγκάδες ζούσαν στη χειρότερη τοποθεσία και στα πανηγύρια είχαν δικό τους χορό.

Στα βορειοανατολικά χωριά (Λάιστα, Ηλιοχώρι, Βρυσοχώρι) του Ζαγορίου είχαμε ένα μεγάλο ποσοστό βλάχων με γλώσσα κουτσοβλάχικη και ερμαφρόδιτη εθνική συνείδηση. Στους προηγούμενους αιώνες αποτελούσαν την πλειοψηφία σ' αυτά τα χωριά αργότερα όμως περιορίστηκαν. Υπήρχαν βέβαια και οι σκηνίτες (Σαρακατσάνοι) που ανέβαιναν από τα χειμαδιά τα καλοκαίρια, αλλά αυτοί ζούσαν έξω από το πλαίσιο της κοινωνίας του χωριού.

Οι κάτοικοι των χωριών, όσοι δεν ταξιδεύονταν, ασχολούνταν με τη γεωργία, είχαν ένα – δύο ξερικά χωράφια τα καλλιεργούσαν και την

³⁴ . Ο Ι. Λαμπρίδης αναφέρει για ένα χωριό τα εξής : "εκ των 153 οικιών του χωριού τούτου 4 μόν εισίν Αθιγγανικαί 10 δε μετοίκων πολιτικών δικαιωμάτων στερουμένων". Μερακλής Μ.Γ. "Σημειώσεις λαογραφίας", τεύχος Δ', Ιωάννινα 1976.

παραγωγή τους την αυτοκατανάλωναν. Άλλοι είχαν κοπάδια αιγοπροβάτων, ενώ σημαντικός πόρος για τα βόρεια χωριά του Ζαγοριού ήταν η εκμετάλλευση των δασών.

Ο πλούτος των Ζαγορίσιων προκάλεσε την εμφάνιση της ληστείας. Οι ληστές ήταν κυρίως Αρβανίτες, Σαρακατσάνοι και Λακιώτες. Πολλοί θεωρούν την ληστεία έναν από τους λόγους της αποδυνάμωσης και της παρακμής του Ζαγοριού, γιατί πολλοί πλούσιοι Ζαγορίσιοι από τον φόβο των ληστών εγκατέλειψαν τα χωριά τους.

Η δομή της οικογένειας ήταν πατριαρχική. Μέσα στην ίδια οικογένεια, στο ίδιο σπίτι ήταν δυνατό να ζουν πολλά ζευγάρια έγγαμων (θείες, θείοι, πεθερός, πεθερά) και η οικογένεια να συμπεριλαμβάνει συγγενείς μέχρι του 7^{ου} βαθμού. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που έχτιζαν

Φωτ. 5 Σαρακατσάνικο κονάκι

μεγάλα σπίτια, ο άλλος είναι η κοινωνική προβολή, ανάλογη κατάσταση σήμερα με την ποιότητα του Ι.Χ. αυτοκινήτου. Ο αρχηγός της οικογένειας ρύθμιζε την οικογενειακή ζωή, έδινε οδηγίες και είχε τον τελευταίο λόγο. Η σχέση του "αφέντη" με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας ήταν σχέση δουλικότητας. Στον "αφέντη" έκαναν ιδιαίτερο φαγητό, ενώ όταν έπινε οι νύφες υποκλίνονταν. Κυριαρχικός ήταν ο ρόλος της πεθεράς μέσα στο σπίτι και πάνω στις νύφες.

Οι γυναίκες δούλευαν στα χωράφια και στα σπίτια ασχολούνταν με την οικοτεχνία (έπλεκαν κάλτσες, έραβαν, κεντούσαν κλπ.) και έτσι είχαν έναν πόρο για την συντήρησή τους. Οι άντρες και τα μεγαλύτερη αρσενικά παιδιά μετανάστευαν στο εξωτερικό ή στο εσωτερικό, ζώντας μια στερημένη ζωή για να φέρουν χρήματα πίσω ή έμεναν και καλλιεργούσαν τα χωράφια. Οι γυναίκες ήταν περιορισμένες στο σπίτι και έβγαιναν έξω μόνο για συγκεκριμένο σκοπό. Γενικά η θέση της γυναίκας στο Ζαγόρι ήταν πολύ κατώτερη από του άντρα, αν και πολλές φορές η γυναίκα αναλάμβανε την ευθύνη του σπιτιού και των παιδιών, όταν μετανάστευαν οι άντρες.

Τα ήθη των χωριών ήταν αυστηρά και όταν ένα άτομο ξέφευγε από τη δεοντολογία της μικρής κοινωνίας του επέβαλαν αυστηρές κυρώσεις, π.χ. ο παπάς δεν λειτουργούσε στην εκκλησία τα πρόσφορα, στους γάμους δεν τους καλούσαν, δεν τους έβαζαν στο χορό, ακόμη αν είχαν μαγαζιά ή κάποιο επάγγελμα δεν τους προτιμούσαν. Η κλειστή κοινωνία του χωριού ασκούσε φοβερή πίεση στους παρεκτρεπόμενους και τους ωθούσε ακόμη και στην αποδημία³⁵.

1.3.3 Δημογραφική εξέλιξη της περιοχής

Ο πληθυσμός³⁶ της περιοχής του Ζαγορίου ιστορικά δεν ήταν ποτέ σταθερός, αντίθετα παρουσίαζε πολλές διακυμάνσεις οι οποίες οφείλονταν σε μια σειρά οικονομικών, κοινωνικών και ιστορικών παραγόντων τους οποίους και θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε.

Πίνακας 2: Πληθυσμιακές μεταβολές Ζαγορίου

Έτος απογραφής	Πληθυσμός Ζαγορίου	Μεταβολές %
1831	16.550	
1920	12.384	-25,17% (1831-1920)
1940	14.275	+13,24% (1920-1940)
1951	8.236	-42,30% (1940-1951)
1961	9.231	+10,77% (1951-1961)
1971	7.262	-21,30% (1961-1971)

Πηγή: Στοιχεία απογραφής ΕΣΥΕ.

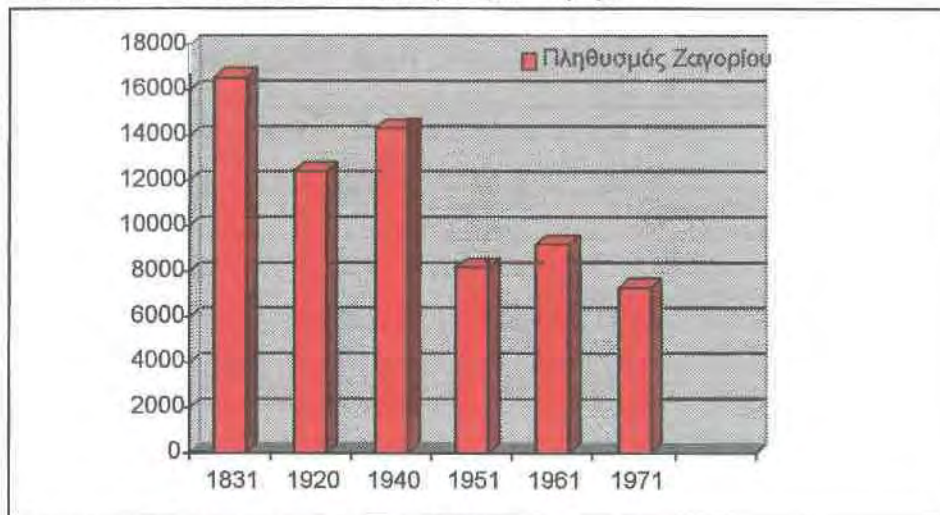
Στην δεκαετία του '20 ο πληθυσμός του Ζαγορίου εμφανίζεται αισθητά μειωμένος, εξαιτίας τόσο των Βαλκανικών πολέμων, όσο και του Α'

³⁵ Αποκαλυπτικό για την αυστηρότητα των ηθών είναι ένα έγγραφο του 1839 των δημογερόντων Κουκουλίου, στο οποίο εκφράζεται η αγανάκτηση του χωριού για την ανάρμοστη συμπεριφορά ερωτομανούς νέου. Σβορώνος Ν. "Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας", Β' έκδοση.

³⁶ Οι φυλετικές ομάδες που εντοπίζονται στην περιοχή του Ζαγορίου είναι οι εξής: Οι γηγενείς Ζαγορίσιοι, οι σκηνίτες Σαρακατσαναίοι, οι Γύφτοι και «φερτοί» Λακκασουλιώτες. Νιτσιάκος Β., Αραπόγλου Μ., Καρανάτσης Κ., «Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία», Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998, σ.475.

Παγκοσμίου πολέμου, γεγονός το οποίο συμβαδίζει με την γενικότερη δημογραφική εξέλιξη της χώρας την περίοδο αυτή.

Διάγραμμα 1: Πληθυσμιακή εξέλιξη Ζαγορίου

Πηγή: Στοιχεία απογραφής ΕΣΥΕ.

Όπως φαίνεται από το γράφημα που προηγήθηκε το μεγαλύτερο πληθυσμιακό μέγεθος που σημειώθηκε ήταν αυτό του 1831, χρονολογία η οποία εντάσσεται στην περίοδο της Όψιμης Τουρκοκρατίας για το Ζαγόρι το οποίο και ευημερούσε τόσο από τα προνόμια που είχε αποσπάσει από τους Τούρκους, όσο και από τα εμβάσματα των Ζαγορίσιων μεταναστών³⁷ τα όποια και εισέρεαν άφθονα στον τόπο.

Στην απογραφή του 1940, ο πληθυσμός της περιοχής είναι εμφανώς αυξημένος (αύξηση της τάξης του 13,24%), γεγονός το οποίο οφείλεται αφενός στην καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης (μεταπολεμικά) και αφετέρου στην πολιτογράφηση των Σαρακατσάνων³⁸ το 1939, ως δημοτών πλέον του Ζαγορίου. Η μείωση η οποία σημειώνεται κατά την δεκαετία 1940-1950 (απογραφή 1951), οφείλεται στην αναγκαστική εγκατάλειψη των χωριών

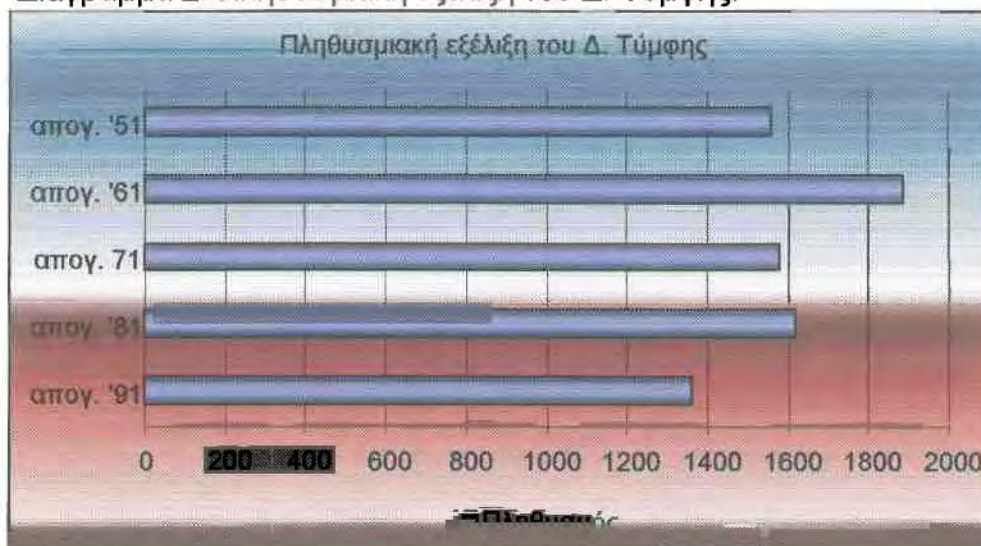
³⁷ Μια σημαντική πηγή πλούτου για το Ζαγόρι αποτέλεσαν τα εμβάσματα των Ζαγορίσιων μεταναστών, που οδήγησαν σε οικονομική απογείωση και πολιτισμική ανέλιξη του τόπου, των οποίων η διασπορά πραγματοποιήθηκε και εκτός των ορίων της Τουρκικής Αυτοκρατορίας, σε μεγάλα αστικά κέντρα όπως: Βιέννη, Παρίσι, Λειψία, Μόσχα, Οδησό, Άμστερνταμ, Μολδοβλαχία, Ρωσία, Αίγυπτο, και Ιωνία. Μακρής Ε., «Τα Ζαγοροχώρια, Ιστορική Αναδρομή-Τουριστική Περιήγηση», Ιωάννινα 1996, σ.39-40.

³⁸ Οι Σκηνίτες Σαρακατσάνοι έφτασαν στην περιοχή γύρω στα 1915, αλλά έμεναν σε δικά τους κονάκια-στάνες έξω από τα χωριά από το 1939 όμως, εγκαταστάθηκαν σε οικισμούς κυρίως του Κεντροδυτικού Ζαγορίου: Λάιστα, Ηλιοχώρι, Βρυσοχώρι, Σκαμνέλι, Τσεπέλοβο, Κουκούλι, Βίτσα, Μονοδέντρι, Άγιο Μηνά, Κάτω Ραβένια, Γεροπλάτανο, Ελαφότοπο κ.α όπου αγόρασαν σπίτια Ζαγορίσιων οι οποίοι στο μεταξύ είχαν εγκαταλείψει το Ζαγόρι. Τσουμάνης Χ., «Σαρακατσάνοι», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ.2, Δεκέμβριος 1981, σ.43-59.

λόγω του ότι κήκαν συμβαδίζοντας με την γενικότερη μείωση του πληθυσμού της Ελλάδας στα πλαίσια του Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Δημογραφική εξέλιξη του Δήμου Τύμφης

Διάγραμμα 2: Πληθυσμιακή εξέλιξη του Δ. Τύμφης.

Πηγή: Στοιχεία απογραφής της ΕΣΥΕ.

Η δημογραφική κατάσταση του δήμου Τύμφης σύμφωνα με την απογραφή του 1951 δεν αλλάζει κατά πολύ από την γενικότερη κατάσταση που διέπει όλη την περιοχή του Ζαγορίου. Οι κάτοικοι έχουν εγκαταλείψει τους οικισμούς λόγω του Εμφυλίου Πολέμου και μεταναστεύουν προς τα αστικά κέντρα (Γιάννενα).

Το τέλος των πολέμων (Β' Παγκόσμιος πόλεμος, Εμφύλιος), έχει σαν αποτέλεσμα την επιστροφή των κατοίκων στους τόπους καταγωγής τους και την γενικότερη ενδυνάμωση των πληθυσμών της υπαίθρου, όπως συνέβη και στο Δήμο Τύμφης (απογραφή 1961).

Τέλος στην δεκαετία 1961-71, η μεγάλη μείωση του πληθυσμού (ποσοστό της τάξης του 21,3%), οφείλεται στο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα τόσο προς τις χώρες του εξωτερικού, όσο και προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας³⁹.

³⁹ Προφορικές πληροφορίες από Μ. Αράπογλου και αφηγήσεις κατοίκων

Πίνακας 3: Πληθυσμιακές απογραφές ανά ΟΤΑ

Οικισμοί	Απογρ. '91	Απογρ. '81	Απογρ. '71	Απογρ. '61	Απογρ. '51
Βραδέτο	32	19	33	25	32
Βρυσσώρι	93	152	83	215	205
Ηλιοχώρι	66	67	49	75	52
Καπέσοβο	49	89	62	53	92
Κήποι	184	180	229	271	220
Κουκούλι	88	83	53	46	52
Λάιστα	96	147	120	199	127
Λεπτοκαρυά	72	113	122	186	188
Νεγάδες	74	79	61	132	129
Σκαμνέλι	186	202	178	140	144
Τσεπέλοβο	304	329	450	343	125
Φραγκάδες	116	158	139	203	192
Δήμος Τύμφης	1360	1618	1579	1888	1558

Πηγή: Στοιχεία απογραφής ΕΣΥΕ.

1.3.4 Οικονομική και Παραγωγική δομή του Δήμου

Η κύρια απασχόληση του ενεργού πληθυσμού έχει σχέση με το δάσος και τον τουρισμό. Υπάρχει μεγάλος αριθμός κατοίκων που ασχολείται με την κτηνοτροφία, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς βρίσκονται στα χωριά κατά τους θερινούς μήνες και κατά την διάρκεια του Χειμώνα μετακινούνται σε πεδινά μέρη, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είναι συνταξιούχοι.

Ειδικότερα ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός είναι 497, οι εργαζόμενοι είναι 402 και οι άνεργοι 95, ενώ οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα είναι 260, στον δευτερογενή 26 και στον τριτογενή 116. Έτσι οι δυνατότητες ανάπτυξης του Δήμου είναι κύρια στον πρωτογενή τομέα και παράλληλη αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος του ορεινού όγκου και σε ήπιες μορφές τουριστικής ανάπτυξης και των δασών.

Με δεδομένο το πλαίσιο που προαναφέρθηκε, προκύπτει ένα γεωγραφικό χώρο-οικονομικό σύστημα, που δεν μπορεί παρά να είναι ελάχιστα «ανοικτό». Έτσι στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε μεγέθη που αφορούν τους επιμέρους τομείς της οικονομίας του Δήμου Τύμφης, προσπαθώντας να εντοπίσουμε τις σημερινές του τάσεις.

Σύμφωνα με την καταγραφή των χρήσεων γης της ΕΣΥΕ του 1991 προκύπτει ο ακόλουθος πίνακας:

Πίνακας 4: Συγκριτική Κατανομή Βασικών Κατηγοριών Χρήσεων γης.

Χρήσεις Γης	Δήμος Τύμφης		Ζαγόρι		Νομός Ιωαννίνων		Ελλάδα	
	τ.χλμ.	%	τ.χλμ.	%	τ.χλμ.		τ.χλμ.	%
Καλλιέργειες	4.1	1	24,175	2,5	449,37	9	39330,3	30
Βοσκότοποι	192.2	46	410,98	42,5	2696,22	54	52440,4	40
Δάση	207.5	49	473,83	49	1497,9	30	28842,22	22
Λοιπές Χρήσεις	16.4	4	58,02	6	349,51	7	10488,08	8
Σύνολο	420.2	100	967	100	4993	100	131101	100

Πηγή: ΕΣΥΕ, στοιχεία απογραφής 1991.

Πρωτογενής Τομέας

Οι οικισμοί του Δήμου, αναφορικά με τους τομείς της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, έχουν χαρακτηριστεί από τη Διεύθυνση Γεωργίας και Κτηνοτροφίας Ιωαννίνων του Υπουργείου Γεωργίας, σαν μειονεκτικοί και προβληματικοί από πλευράς ανάπτυξης, παρόλο που η κύρια απασχόληση του πληθυσμού είναι οι αγροτικές ασχολίες και η κτηνοτροφία και φτάνει το 75%.

Πίνακας 5: Ανάλυση του πρωτογενή τομέα.

Τύπος επιχειρήσεων	Αριθμός	Απασχολούμενοι
Αγροτικές επιχειρήσεις	20	60
Κτηνοτροφικές επιχειρήσεις	50	110
Ορυχεία – μεταλλευτικές επιχειρήσεις	2	4

Πηγή: Δήμος Τύμφης, στοιχεία απογραφής 1999.

Από τα στοιχεία του παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι οι καλλιεργούμενες εκτάσεις, οι οποίες εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στο Κεντρικό Ζαγόρι (Φραγκάδες, Κήποι) καταλαμβάνουν το 1% της συνολικής επιφάνειας του Δήμου Τύμφης, οι βοσκότοποι το 46%, τα δάση το 49% και οι λοιπές χρήσεις το 4%, έτσι οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι αυτό που χαρακτηρίζει την περιοχή μας είναι ο έντονα δασοποιημένος χαρακτήρας.

Δεύτερο χαρακτηριστικό που προκύπτει είναι ότι ο μέσος κλήρος για τις καλλιεργούμενες εκτάσεις είναι ιδιαίτερα μικρός 14,09 στρ./οικογ.⁴⁰, κατατάσσεται λοιπόν στην κατηγορία των «νανοϊδιοκτησιών» και φυσικά είναι πολύ μικρότερος των καθορισμένων ορίων που τον χαρακτηρίζουν βιώσιμο⁴¹.

Τρίτον, ο περιορισμένος αριθμός των συνολικά καλλιεργούμενων και καλλιεργήσιμων εκτάσεων, καταδεικνύει ότι η γεωργία δεν αποτελεί ουσιαστικό παραγωγικό κλάδο για την περιοχή και μπορεί να χαρακτηριστεί σαν συμπληρωματική δραστηριότητα που αποσκοπεί στην κάλυψη των ιδίων

⁴⁰ ΕΣΥΕ, «Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού της 17^{ης} Μαρτίου 1991».

⁴¹ Άσημος Π.-Σταθακόπουλος Π., «Σύγχρονες Δυνατότητες Ανάπτυξης της Επαρχίας Κόνιτσας», Εισήγηση στο Συνέδριο «Η Επαρχία Κόνιτσας στον Χώρο και τον Χρόνο», Κόνιτσα 1996, σ. 552.

αναγκών των κατοίκων, συμπληρώνοντας έτσι το χαμηλό βασικό τους εισόδημα από τους άλλους πόρους⁴².

Αναφορικά με την κτηνοτροφία, η οποία αναπτύσσεται κατά κύριο λόγο στο Βραδέτο, στο Σκαμνέλι, στο Τσεπέλοβο, στο Κουκούλι, στο Καπέσοβο, και τα δάση (δασοπονία) των οποίων η εκμετάλλευση αποτελεί την κύρια απασχόληση των κατοίκων στο Βρυσοχώρι, στο Ηλιοχώρι, στη Λάιστα, στο Σκαμνέλι, και στο Τσεπέλοβο, αυτά αποτελούν τον κύριο παραγωγικό κλάδο του πρωτογενούς τομέα, αφού το 46% και 49% αντίστοιχα των συνολικών εκτάσεων διατίθεται για τις δραστηριότητες αυτές. Η εκμετάλλευση τους όμως γίνεται κατά παραδοσιακό τρόπο και σε μικρές μονάδες, οι οποίες δεν είναι σε θέση να εξισορροπήσουν οικονομικά τα μειονεκτήματα της γεωργίας.

Συμπερασματικά, αναφορικά με τον πρωτογενή τομέα προκύπτει ότι αποτελεί τον κύριο κλάδο των παραγωγικών δυνάμεων, με φθίνουσα πορεία, ενώ τα κύρια προβλήματα συνοψίζονται στα ακόλουθα:

Στη στενότητα της καλλιεργούμενης γης και στον μικρό μέσο κλήρο.

Στη βαθμιαία εγκατάλειψη των υπό εκμετάλλευση εκτάσεων.

Στην εντατική εκμετάλλευση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και στη συνακόλουθη υποβάθμισή τους.

Στη μειωμένη απόδοση των βοσκοτόπων.

Στο ιδιοκτησιακό καθεστώς –κυρίως κοινοτικό- των βοσκοτόπων και δασικών εκτάσεων που έχει σαν αποτέλεσμα να μην υλοποιούνται εργασίες οι οποίες αποσκοπούν στην καλλιέργεια και την ποσοτική και ποιοτική ανανέωση των δασών.

Στην έλλειψη δασικού οδικού δικτύου η οποία δημιουργεί μεγάλες δυσκολίες στις εργασίες υλοτομίας, μετατόπισης και συγκομιδής των δασικών προϊόντων, καθώς και την μεταφορά αυτών από τους χώρους συγκέντρωσης και αποθήκευσης στους χώρους καταναλώσεως.

Στις δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες.

⁴² «Δυνατότητες Ανάπτυξης Ζαγορίου- Προτάσεις», Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, Τμήμα Ηπείρου, Ιωάννινα 1983, σ.29.

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 3:
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ
ΒΑΣΙΚΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

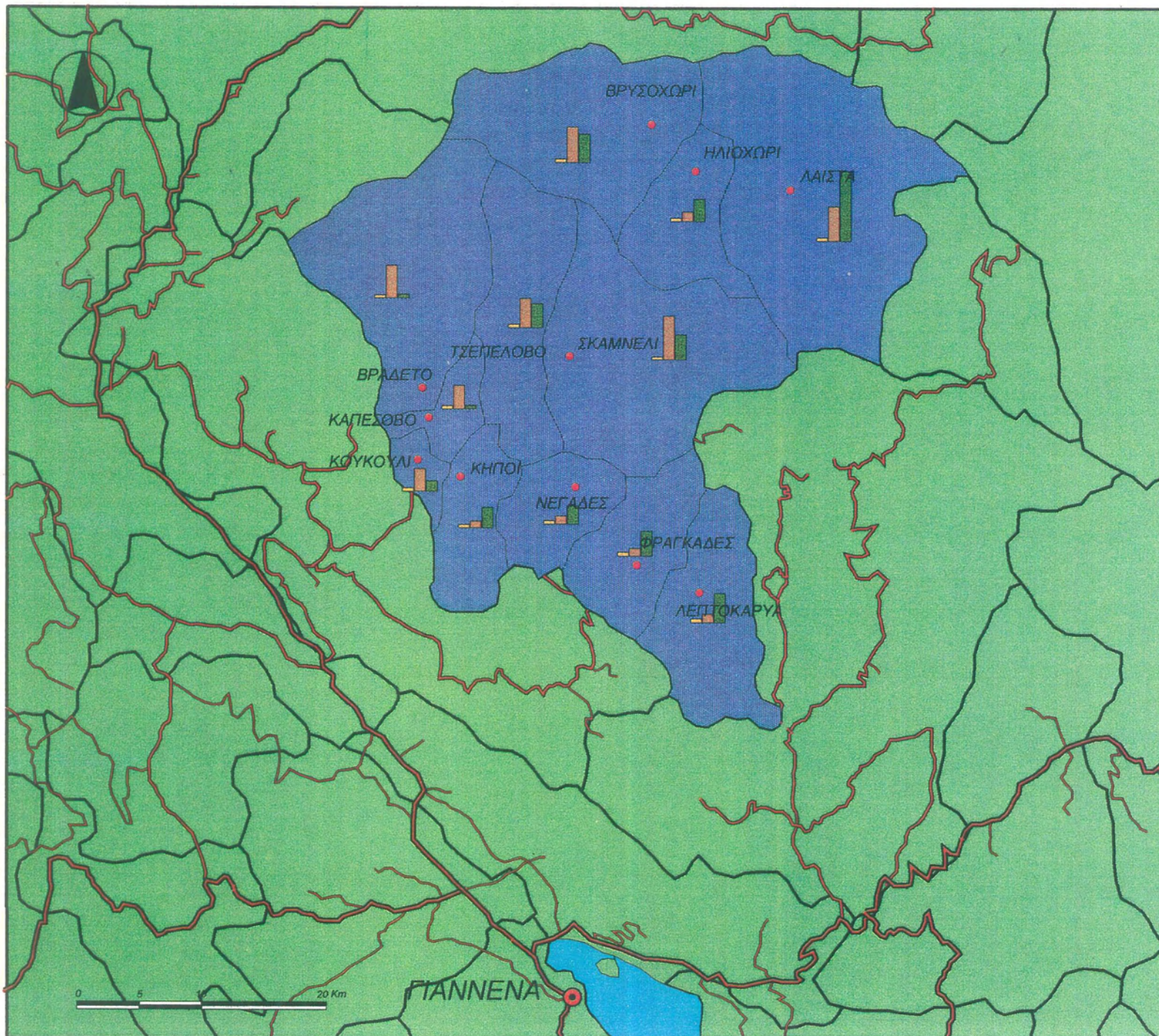
- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

Όρια ΟΤΑ

- Καλλιέργειες
- Βοσκότοποι
- Δάση
- Όρια Δήμου Τύμφης
- Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

Δευτερογενής Τομέας

Στο Δήμο Τύμφης ο δευτερογενής τομέας της οικονομίας είναι ανύπαρκτος, γεγονός το οποίο δικαιολογεί κατά ένα μέρος και την στασιμότητα και καχεξία του πρωτογενή τομέα. Στο δήμο Τύμφης η απασχόληση στις βιοτεχνίες και σε άλλες μεταποιητικές μονάδες φτάνει μόλις το 5%.

Πίνακας 6: Ανάλυση του δευτερογενή τομέα.

Τύπος επιχειρήσεων	Αριθμός	Απασχολούμενοι
Βιοτεχνίες	12	20

Πηγή: Δήμος Τύμφης, στοιχεία απογραφής 1999.

Η ανυπαρξία αυτή είναι απόρροια του καπιταλιστικού συστήματος οικονομίας που εφαρμόστηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα και ευνόησε τις γεωγραφικές περιοχές της Μακεδονίας και Θεσσαλίας όπου υπήρχαν μεγάλες πεδινές εκτάσεις, οι οποίες ευνοούσαν τις εντατικές μονοκαλλιέργειες (μπαμπάκι, τεύτλα κ.α). Παράλληλα με αυτή τη μορφή ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα, η βιομηχανία εγκαταστάθηκε στον οδικό άξονα Θεσσαλονίκη –Λαμία –Αθήνα –Κόρινθο -Πάτρα, με αποτέλεσμα η μεγάλη απόσταση από το Ζαγόρι σε παράλληλη πορεία με την κακή οδική του σύνδεση να συμβάλλει στην ελαχιστοποίηση των δυνατοτήτων ανάπτυξης του δευτερογενούς τομέα στην περιοχή μελέτης.

Σήμερα, λοιπόν, βρίσκονται σε υποτυπώδη κατάσταση μερικά πριστήρια ξύλου, κυρίως στη Λάιστα και στο Τσεπέλοβο, που λειτουργούν οικογενειακά και δεν απασχολούν ξένο προσωπικό. Επίσης λειτουργεί ένα τυροκομείο και αυτό σε οικογενειακή βάση στο Τσεπέλοβο.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι οι δυνατότητες ανάπτυξης του δευτερογενούς τομέα είναι λίγες και οφείλονται κυρίως στα ακόλουθα:

Στην έλλειψη εργατικών χεριών.

Στην κακή επικοινωνία του χώρου.

Στον αδύνατο και απαρχαιωμένο πρωτογενή τομέα.

Στην δυσκολία καθετοποίησης της βιομηχανίας.

Τριτογενής Τομέας

Ο κατεξοχήν κλάδος του Τριτογενούς Τομέα που έχει άμεσες δυνατότητες ανάπτυξης είναι αυτός του τουρισμού-αναψυχής, λόγω αφενός του σπάνιου φυσικού πλούτου της περιοχής (Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου, σπάνια χλωρίδα και πανίδα κ.α) και αφετέρου του εξαιρετικά ενδιαφέροντος δομημένου περιβάλλοντός της (παραδοσιακοί οικισμοί, γεφύρια, μοναστήρια κ.α)⁴³. Το ποσοστό απασχόλησης στο Δήμο Τύμφης φτάνει το 15% και αποτελεί το πρωταρχικό στάδιο ανάπτυξης για την περιοχή.

Πίνακας 7: Ανάλυση του τριτογενή τομέα.

Τύπος επιχειρήσεων	Αριθμός	Απασχολούμενοι
Εμπορικά καταστήματα	10	15
Ξενοδοχεία	10	40
Τουριστικά καταλύματα	30	60
Εστιατόρια, μπαρ, καφενεία	25	40
Επιχειρήσεις διάφορων υπηρεσιών	5	10

Πηγή: Δήμος Τύμφης, στοιχεία απογραφής 1999.

Το τουριστικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η περιοχή του Δήμου καθορίζει και το είδος της τουριστικής ζήτησης που έχει δύο σκέλη:

Τον τουρισμό αναψυχής που περιλαμβάνει τους περιπάτους, την ορειβασία, το κυνήγι, το ψάρεμα, το κανόε- καγιάκ.κλπ.

Τον τουρισμό που είναι επακόλουθο του επιστημονικού ενδιαφέροντος της περιοχής. Άλλωστε ο Δήμος πολύ συχνά προσελκύει επιστήμονες-ερευνητές μιας και εκεί υπάρχει μεγάλο φάσμα ενδιαφερόντων, όπως η ιστορία, η λαογραφία, η αρχιτεκτονική, η εθνολογία, η κοινωνιολογία, η βιολογία, η ζωολογία, η βοτανική, η γεωλογία, η φαρμακολογία κ.α.

Τον τουρισμό που αφορά κατοίκους αστικών κέντρων με την τάση να αποκτήσουν δεύτερη κατοικία στην περιοχή, και είτε πρόκειται για καταγόμενους από την περιοχή, είτε όχι.

⁴³ Οι περιοχές εκείνες που συνδυάζουν και τα δύο αυτά στοιχεία είναι αυτές που παρουσιάζουν και το μεγαλύτερο τουριστικό ενδιαφέρον και είναι οι εξής: Βρυσοχώρι, Τσεπέλοβο, Νεγάδες, Φραγκάδες, Βραδέτο, Καπέσοβο, Κουκούλι, Κήποι. «Δυνατότητες Ανάπτυξης Ζαγορίου- Προτάσεις», Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, Τμήμα Ηπείρου, Ιωάννινα 1983, σ.56.

Μέχρι πρότινος στην Ελλάδα προωθήθηκε κυρίως ο εποχιακός παραθαλάσσιος τουρισμός και παραμελήθηκε ο ορεινός. Ωστόσο τελευταία παρατηρείται αυξημένη τουριστική ζήτηση αναφορικά με τον ορεινό τουρισμό, πράγμα το οποίο συναντάται έντονα στον Δήμο Τύμφης αλλά βρήκε εμπόδια στην σωστή αξιοποίηση του τουριστικού δυναμικού λόγω της έλλειψης κατάλληλης υποδομής.

Τα προβλήματα που υπάρχουν σχετικά με την άρτια ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού στην περιοχή είναι τα εξής:

Η απουσία ικανοποιητικού αριθμού υποδομών φιλοξενίας και σίτισης, ικανών να παραλάβουν το μέγεθος των επισκεπτών.

Η απουσία άμεσης σύνδεσης Ανατολικού –Κεντρικού -Δυτικού Ζαγορίου. Σήμερα η πρόσβαση γίνεται από διαφορετικά σημεία του άξονα που συνδέει κάθε μια από τις ενότητες αυτές με τα Ιωάννινα.

Πίνακας 8:Χρήσεις γης στο Δήμο Τύμφης

Χρήσεις Γης	Καλλιέργειες	Βοσκότοποι	Δάση
Οικισμοί	τ.χλμ.	τ.χλμ.	τ.χλμ.
Βραδέτο	0.3	25.4	1
Βρυσχώρι	0.3	27.1	21.1
Ηλιοχώρι	0.2	5.4	16.1
Καπέσοβο	0.2	17.2	0.5
Κήπιοι	0.4	3.3	14.8
Κουκούλι	0.3	16.8	6.4
Λάιστα	0.4	26.8	56.7
Λεπτοκαρυά	0.5	4.6	22.2
Νεγάδες	0.3	4.3	12.9
Σκαμνέλι	0.1	34.7	18.9
Τσεπέλοβο	0.3	22.4	18.2
Φραγκάδες	0.8	4.2	18.7
Δήμος Τύμφης	4.1	192.2	207.5

Πηγή: ΕΣΥΕ, στοιχεία απογραφής 1991

Συμπερασματικά λοιπόν, όπως καταφαίνεται και στον παραπάνω πίνακα, υπερέχει ο πρωτογενής τομέας σε σύγκριση με τους υπόλοιπους οικονομικούς τομείς, γεγονός το οποίο εξηγείται αφενός από το ότι ο Δήμος Τύμφης έχει μεγάλη έκταση και κατά συνέπεια ότι συνδυάζει δασικές και εκτάσεις βοσκοτόπων.

1.4. Η οργάνωση του Δήμου Τύμφης

1.4.1 Οικιστικό δίκτυο

Η σημερινή οικιστική κατανομή, που δε διαφέρει ουσιαστικά από την κατανομή του 15^{ου} αιώνα, φαίνεται πως δεν είναι ένα τυχαίο αποτέλεσμα, αλλά έκφραση φυσικών, κοινωνικών και οικονομικών αρχών περιφερειακού σχεδιασμού.

Ειδικότερα στην κατανομή των οικισμών μέσα σε κάθε διαμέρισμα φαίνεται ότι πάλι επικράτησαν ειδικά κριτήρια για την επιλογή της θέσεως, όπως η κεντρική θέση με βάση τη χρονοαπόσταση από τους χώρους απασχολήσεως, η τοπογραφία της περιοχής – κατάλληλη θέση για δόμηση – η διασύνδεση με τους άλλους οικισμούς – ανάπτυξη γραμμική πάνω σε κεντρικό άξονα – οι συνθήκες ασφαλείας, το νερό – όχι πάντα -, το κλίμα κλπ. Φαίνεται επίσης πως σημαντικό ρόλο στην επιλογή της θέσεως έπαιξε και το κριτήριο της οπτικής επικοινωνίας των οικισμών που συσχετίζεται με την ασφάλεια. Στο Δήμο Τύμφης κάθε χωριό οπωσδήποτε αντικρίζει κάποιο άλλο ή άλλα. Αυτό στους χρόνους εκείνους, όπου το ταχύτερο μέσο επικοινωνίας από πανάρχαια συνήθεια ήταν η οπτική σήμανση – φωτιές κλπ., έδινε τη δυνατότητα της μεταδόσεως μιας είδησης από χωριό σε χωριό, σε ολόκληρο το διαμέρισμα και σε ολόκληρο το Ζαγόρι.

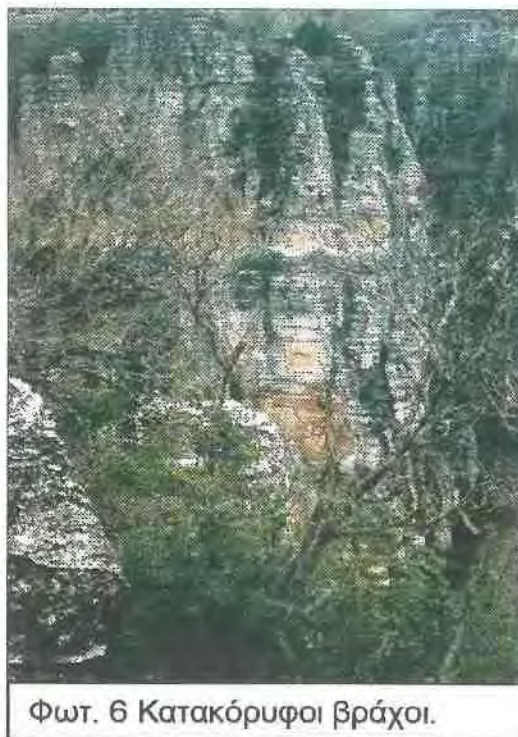
Αυτή η οπτική συσχέτιση, εκτός από την παραπάνω λειτουργική σκοπιμότητα, αποτελούσε αναμφίβολα και μια θαυμαστή λύση στο πρόβλημα της κοινωνικής μονώσεως. Στους ορεινούς οικισμούς του Δήμου, όπου το περιβάλλον είναι δύσκολο και οι διασυνδέσεις μεταξύ οικισμών προβληματικές, το αίσθημα της μονώσεως γίνεται πιο δυνατό μέχρι που να κουράζει ψυχικά το κοινωνικό σύνολο που αποζητούσε τη φυγή, αλλά όχι και τη μόνωση. Μέσα από αυτή την οπτική επαφή, το οικιστικό σύνολο δένεται με την ευρύτερη κοινωνική ενότητα και ο άνθρωπος νοιώθει λιγότερο μόνος και περισσότερο ασφαλής.

Από τότε, που το Ζαγόρι πήρε περίπου την σημερινή του έκταση διακρίνεται σε τρεις μικρότερες ενότητες-διαμερίσματα, το Ανατολικό, το Κεντρικό και το Δυτικό. Οι λόγοι που συνέτειναν στον διαχωρισμό αυτό είναι:

- **Φυσικοί.** Ποτάμια, δάση και βουνά, τα οποία αποτέλεσαν διακεκριμένα φυσικά χαρακτηριστικά στην οριοθέτηση των ενοτήτων.
- **Κοινωνικοί.** Φυλετικός διαχωρισμός. (Βλάχοι-Ανατολικό, Ντόπιοι-Κεντροδυτικό)
- **Οικονομικοί.** Διαφοροποίηση οικονομικών πόρων. (Δάση-Ανατολικό, Γεωργική γη-Κεντρικό, Κτηνοτροφία-Δυτικό).

Ειδικότερα, στην κατανομή των οικισμών μέσα σε κάθε διαμέρισμα, φαίνεται ότι και πάλι επικράτησαν χαρακτηριστικά κριτήρια – γεωγραφικά, κοινωνικά, οικονομικά- για την επιλογή της θέσης.

Το έντονο φυσικό περιβάλλον της περιοχής του Δήμου, που χαρακτηρίζεται από βουνά, πολλά οροπέδια μικρής επιφάνειας, επιμήκεις ορεινές λεκάνες και διάσπαρτες πεδινές εκτάσεις με το υψόμετρό τους να κυμαίνεται από 600μ. έως 1500μ. καθώς και το ορεινό κλίμα με τις έντονες βροχοπτώσεις και

Φωτ. 6 Κατακόρυφοι βράχοι.

χιονοπτώσεις και το συνακόλουθο υδρογραφικό δίκτυο αποτέλεσαν τα νεωνοαφικά εκείνα κριτήρια για τον καθορισμό των θέσεων των οικισμών. Έτσι ίσχυσαν τα ακόλουθα:

- Επιλέχθηκαν πλαγιές και όχι απόκρημνοι αυχένες και έντονα υψώματα, μιας και η τοπογραφία της πλαγιάς αποτελούσε θέση κατάλληλη για δόμηση.
- Επιλέχθηκαν θέσεις (πλαγιές) προσήλιες και προφυλαγμένες από τους δυσμενείς ανέμους, αξιοποιώντας έτσι τον προσανατολισμό.
- Επιλέχθηκαν θέσεις σε άμεση γεινίαση μεταξύ τους (συγκέντρωση οικισμών) για την καλύτερη σύνδεσή τους, μιας και αυτή εξαρτιόταν από υλικές υποδομές (γεφύρια, σκάλες, καλντερίμια⁴⁴), οι οποίες λόγω των

⁴⁴ Οι λόγοι που γέννησαν τα γεφύρια και τις σκάλες είναι καθαρά κυκλοφοριακοί. Τα πέτρινα γεφύρια συνέδεαν τα χωριά μεταξύ τους μέσα από τα λιθόκτιστα «ιστορικά» μονοπάτια, όπως το γνωστό γεφύρι του Πλακίδα ή Καλογερίκο, το οποίο ένωνε τους Κηπος με το Κουκούλι,

ιδιαιτεροτήτων της εποχής και του έντονου ανάγλυφου αποτελούσαν κρίσιμο παράγοντα.

Επιπρόσθετα οι γενικότερες κοινωνικές συνθήκες της εποχής και η ανασφάλεια (ληστείες, επιδρομές Τούρκων κ.α) που αυτές προκαλούσαν στους κατοίκους της περιοχής, σε συνδυασμό με την απομόνωση η οποία επιτεινόταν από το άγριο τοπίο των βουνών και των δασών, είχε σαν αποτέλεσμα να ληφθούν υπόψη τα ακόλουθα:

Η εξασφάλιση συνθηκών ασφαλείας η οποία είχε σαν αποτέλεσμα να επιλεχθούν θέσεις μακριά από τις πορείες των ληστών και των Τούρκων. Η δυνατότητα οπτικής επικοινωνίας⁴⁵ μεταξύ των οικισμών, η οποία συντελούσε στην ασφάλειά τους. Στο Δήμο Τύμφης κάθε χωριό οπωσδήποτε αντικρίζει κάποιο άλλο ή άλλα, μιας και στους χρόνους εκείνους όπου το ταχύτερο μέσο επικοινωνίας, από πανάρχαια συνήθεια, ήταν η οπτική σήμανση (σήματα καπνού, αναλαμπές από καθρέπτες) έδινε την δυνατότητα μεταδόσεως μιας είδησης από χωριό σε χωριό, σε ολόκληρο το διαμέρισμα και σε ολόκληρο το Ζαγόρι.

Πέρα όμως από αυτή την λειτουργική σκοπιμότητα η δυνατότητα οπτικής επικοινωνίας των οικισμών αποτελούσε αναμφίβολα και εξαιρετική λύση στο πρόβλημα της κοινωνικής μονώσεως. Στους ορεινούς οικισμούς του Δήμου Τύμφης, όπου το περιβάλλον είναι δύσκολο και οι διασυνδέσεις μεταξύ των οικισμών προβληματικές το αίσθημα της μονώσεως γίνεται πιο δυνατό, έτσι με αυτή την οπτική επαφή το οικιστικό σύνολο δένεται με την ευρύτερη κοινωνική ενότητα και ο άνθρωπος νιώθει λιγότερο μόνος και περισσότερο ασφαλής.

Τέλος, υπήρξαν και κάποια οικονομικά κριτήρια τα οποία απέβησαν καθοριστικά για την επιλογή της θέσης των οικισμών, τα οποία είναι τα ακόλουθα:

ενώ οι περίφημες λιθόκτιστες σκάλες αποτελούσαν μοναδικούς δρόμους επικοινωνίας μεταξύ απρόσιτων ορεινών χωριών, όπως εκείνη του Βραδέτου με τις 39 στροφές (καγκέλια), που το ένωνε με τον Βίκο. Τζιοβάς Β., «Η φύση του Ζαγορίου-Η ασύγκριτη ομορφιά του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος», ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ Καθημερινή, Τ.ΙΕ', σ.183-184.

⁴⁵ Δεν υπάρχει οικισμός που να μην συνδέεται οπτικά με τουλάχιστον άλλον έναν –από την Βίτσα φαίνονται το Κουκούλι και το Καπέσοβο, που φαίνονται και από το Μονοδέντρι, ενώ τα χωριά Μικρό Πάπιγκο, Μεγάλο Πάπιγκο, Βίκος, Αρίστη, Άγιος Μηνάς έχουν άριστη οπτική σύνδεση μεταξύ τους. Χαρίσης Β., «Τα Ζαγοροχώρια», Έκδοση Γενική Διευθύνσεως Οικισμού Υπουργείου Δημοσίων Έργων, Αθήνα 1979, σ.22.

Επιλέχθηκαν πλαγιές, ώστε να μην δεσμεύσουν χώρο κατάλληλο προς καλλιέργεια μιας και οι επίπεδες επιφάνειες είναι λίγες.

Επιλέχθηκαν θέσεις κοντά στους τόπους απασχόλησης, καλλιέργειας και βοσκής, ώστε η χρονοαπόσταση οικισμού-χώρου εργασίας, να είναι κατά το δυνατόν η μικρότερη.

Όλα τα παραπάνω φαίνεται να αποτελούν το αποτέλεσμα ενός άγραφου χωροταξικού σχεδιασμού, ο οποίος έλαβε υπόψη του τις φυσικές, κοινωνικές και οικονομικές αρχές του τόπου.

1.4.2 Πολεοδομική θεώρηση

Κυρίαρχο γνώρισμα όλων των οικισμών του Δήμου Τύμφης είναι η **μονοκεντρική**⁴⁶ χωρική μορφή τους, λόγω της ύπαρξης μιας κεντρικής πλατείας («Μεσοχώρι»)⁴⁷, η οποία λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για τον οικιστικό χώρο και την οργάνωσή του. Το γεωμετρικό στοιχείο το οποίο και χαρακτηρίζει την τυπολογία της, είναι ο κύκλος, μιας και ο ανοικτός-ελεύθερός της χώρος απλώνεται κατά κανόνα σε κυκλοτερή μορφή, με την έκτασή της να ποικίλλει ανάλογα με τις δυνατότητες του εδάφους. Η επιφάνεια της πλατείας είναι μικρή, ανθρώπινης κλίμακας και συγκεντρώνει όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής, πολιτιστικής, οικονομικής, θρησκευτικής και πολιτικής ζωής του χωριού. Όλα τα παραπάνω προβάλλονται μέσα από τα κτίσματα που την περιβάλλουν περιμετρικά και ταυτόχρονα την ορίζουν, όπως η κεντρική εκκλησία, το κοινοτικό κατάστημα, το αμήλικο (ξενώνα), το καφενείο, το σχολείο αλλά και ο πλάτανος ο οποίος αποτελεί το γεωμετρικό εκείνο σημείο στον φυσικό χώρο της πλατείας όπου οι αποστάσεις μηδενίζονται, επιτείνοντας έτσι την έννοιά του ως σημείο (κέντρο πλατείας-κέντρο οικισμού). Ωστόσο, στις συνοικίες των οικισμών, τους λεγόμενους

⁴⁶Παρέκκλιση στα παραπάνω αποτελούν οικισμοί όπου φυσικά εμπόδια (όπως ρεματιές ή ποτάμια) τους έχουν διασπάσει σε δύο τμήματα με αποτέλεσμα την ύπαρξη και δύο μεσοχωρίων. Στην κατηγορία αυτή εμπίπτει η Λαΐστα (πλατεία Παναγίας και πλατεία Ταξιαρχών).

Στοιχεία Επιτόπιας Έρευνας.

⁴⁷ Υπάρχουν και χωριά όπως το Κουκούλι, όπου το *Μεσοχώρι* με την εκκλησία βρίσκονται στην μια άκρη ενώ το χωριό αναπτύχθηκε προς την αντίθετη πλευρά του λόφου με αντικειμενικό σκοπό τον προσανατολισμό και τη θέα προς τον Βίκο.

μαχαλάδες, ως επί το πλείστον υπάρχουν και δευτερεύοντα πλατώματα, ενίοτε με την μορφή προαυλίου εκκλησίας.

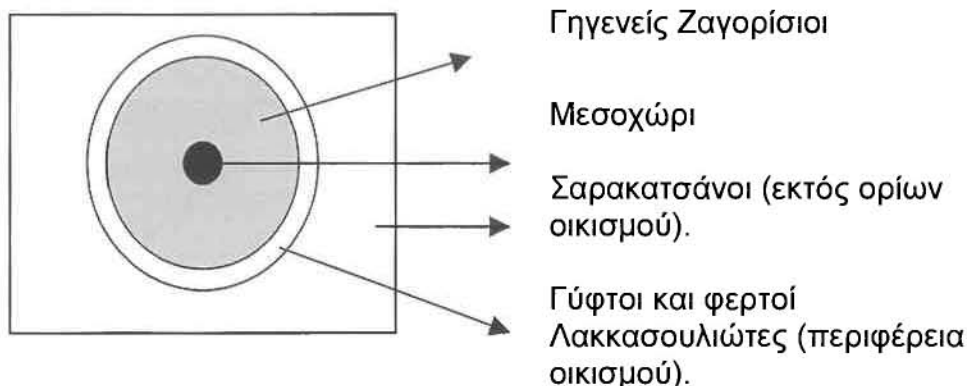
Από την κεντρική όμως πλατεία ξεκινούν οι δρόμοι, τα γνωστά καλντερίμια, τα οποία σε οδηγούν στις συνοικίες του οικισμού, τους μαχαλάδες και ακόμα πιο μακριά, στα όρια του οικισμού όπου βρίσκονται οι τόποι εργασίας. Απ' τα καλντερίμια που έχουν ως αφετηρία το Μεσοχώρι, ξεχωρίζουν συνήθως δύο, πλατύτερα σε μέγεθος από τα υπόλοιπα, με προσανατολισμό Ανατολή-Δύση και Βορρά-Νότο⁴⁸, τα οποία διασχίζουν το οικισμό στο σύνολό του, με την μορφή ακτινικών δρόμων. Σε πολλούς οικισμούς τμήμα αυτών των κύριων καλντεριμιών ταυτίζεται με τον ασφαλτόδρομο –τμήμα του επαρχιακού δικτύου, το οποίο συνδέει τα χωριά μεταξύ τους- που σε οδηγεί στον οικισμό και εν συνεχεία τον διασχίζει, είτε για να καταλήξει στο μεσοχώρι – Λάιστα, είτε για να τους ενώσει με τα γειτονικά χωριά – Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι.

Η εφαρμογή ενός τέτοιου συστήματος δόμησης θέτει ξεκάθαρα την ανισότητα μεταξύ των μελών της κοινότητας, κι αυτό γιατί ο κύκλος όπως γνωρίζουμε έχει και περιφέρεια και η περιφέρεια σε σχέση με το κέντρο περικλείει μέσα της την έννοια της διαφοροποίησης. Κάτι τέτοιο άλλωστε διαφαίνεται και στον τρόπο με τον οποίο ήταν εγκατεστημένες στους οικισμούς οι διάφορες φυλές. Χαρακτηριστικό δε, των μαχαλάδων αποτελούσε το γεγονός ότι περιλάμβαναν άτομα τα οποία ανήκαν στην ίδια φάρα.

Συγκεκριμένα, στους μαχαλάδες κατοικούσαν οι γηγενείς Ζαγορίσιοι, στα όρια-περιφέρεια του οικισμού οι Γύφτοι και οι φερτοί Λακκασουλιώτες, ενώ εκτός των ορίων του οικισμού και σε καλύβες οι Σαρακατσάνοι. Επιπρόσθετα, το μικρό μέγεθος της πλατείας, σημειολογικά υπογραμμίζει και τα «ελεύθερα» συστήματα διοίκησης, όπου ο τρόπος ζωής στηρίζεται στην αλληλεγγύη των μελών της κοινότητας, γεγονός το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τις μεγάλες σε έκταση πλατείες όπου και μόνο με το μέγεθός τους εκφράζουν ολοκληρωτικά ή απολυταρχικά συστήματα⁴⁹.

⁴⁸ Πληροφορίες από προφορική συνέντευξη με τον Μ. Αράπογλου.

⁴⁹ Αραπόγλου Μ., «Η πλατεία στο Ηπειρωτικό Χωριό –Δομή και Λειτουργίες», Ιωάννινα 1997, σ.385.

Γράφημα 1: Σχηματική απεικόνιση του τρόπου εγκατάστασης των διαφόρων φυλών στους οικισμούς.

Στην πλατεία κάθε χωριού, υπήρχε τουλάχιστον ένας πλάτανος, στοιχείο με έντονη συμβολικότητα τόσο για την ίδια την κοινότητα μιας και εκφράζει την μακροβιότητά της –ως αιωνόβιο δέντρο- όσο και ως γεωγραφικό κέντρο όχι μόνο της πλατείας αλλά και όλης της οικιστικής έκτασης. Απαραίτητο συμπλήρωμα του πλατάνου αποτελούσε η «λότζια» μια κυκλική, τετράγωνη ή εξαγωνική πέτρινη κατασκευή γύρω από τον κορμό του, χώρος κατ' εξοχήν συμβολικός, αφού εξυπηρετούσε μόνο τους έχοντες εξουσία στο χωριό. Στο Μεσοχώρι βρίσκεται ο κεντρικός ιερός ναός που διαφέρει αισθητά από τους άλλους ναούς του χωριού, ως προς τις διαστάσεις και τον εσωτερικό του διάκοσμο, σηματοδοτώντας την ύπαρξη του θρησκευτικού στοιχείου στον τόπο, καθώς και το σχολείο –χτισμένο πάνω ή κοντά στην πλατεία- το οποίο καταδείκνυε και το βάρος που απέδιδε η κοινότητα στην εκπαίδευση των νεαρών μελών της.⁵⁰ Επίσης τον ελεύθερο χώρο της πλατείας πλαισίωνε το κοινοτικό κατάστημα –σύμβολο της πολιτικής εξουσίας-, το μαγαζί που ήταν ταυτόχρονα καφενείο, εστιατόριο, εμπορικό ως γενικότερη έκφραση της οικονομικής ζωής της κοινότητας και τέλος το «αμιλικό», ο ξενώνας δηλαδή του χωριού.

⁵⁰ Η ύπαρξη -σ' όλα μα όλα τα χωριά- σχολείων, «Αρρεναγωγείων» αλλά και «ΠαρθENAγωγείων», δηλώνουν ταυτόχρονα και την πρωτοπορία του Ζαγορίου σε θέματα παιδείας. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην εποχή της σκλαβιάς στο Ζαγόρι δεν υπήρχε αγράμματη γυναίκα, όταν στον υπόλοιπο χώρο η αγραμματοσύνη έφτανε το 95%. Τζάκου Π., «Η γυναίκα του Ζαγορίου», ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ Η Καθημερινή, Αθήνα 1997, σ.181.

Με κέντρο το Μεσοχώρι και ακολουθώντας τις υψομετρικές καμπύλες του εδάφους, αναπτυσσόταν ένα δίκτυο πεζοδρόμων, τα *καλντερίμια*. Το δίκτυο αυτό αναπτυσσόταν ελεύθερα μέσα στους οικισμούς, με πλάτος όχι σταθερό προσδίδοντας ποικιλία στον αισθητικό χαρακτήρα του οικισμού με χαρακτηριστικές φυγές προς τον φυσικό περίγυρο, ο οποίος είναι πάντοτε αξιοθαύμαστος για την ποικιλία των στοιχείων του. Στα σημεία της συμβολής τους και πολλές φορές στην θέση της αυλόπορτας των σπιτιών, το καλντερίμι πάντα πλάταινε, για λόγους λειτουργικούς –προσανατολισμός διαβάτη- και συνάμα κοινωνικούς αφού σύστηνε έναν ημιδημόσιο

Φωτ. 7 Το ιδιότυπο δίκτυο.

χώρο με ειδικές διαμορφώσεις όπως σκαλοπάτια, ρείθρα, πεζούλια, στον οποίο εκτυλισσόταν μέρος της ζωής των γυναικών. Πάντα μέρος του κεντρικού δικτύου των δρόμων –και πολλές φορές ολόκληρο- είναι διαμορφωμένο με λιθόστρωτο.

Μέσα από τα καλντερίμια οδηγούνταν κανείς στους *μαχαλάδες*, οι οποίοι αποτελούσαν τις συνοικίες των οικισμών, που σαν χωρητικότητα μπορούσαν να περιλάβουν το πολύ 400-500 άτομα. Ήταν χτισμένοι με ελεύθερο τρόπο και διάταξη γύρω από το κέντρο, όπως η τοπογραφία του εδάφους, η θέα προς τον ορίζοντα και ο προσανατολισμός, βοηθούσαν στο χτίσιμο του σπιτιού.

Τέλος διασχίζοντας τους μαχαλάδες μέσω των καλντεριμιών, μπορούσε να οδηγηθεί κανείς στους τόπους εργασίας –χωράφια, δάση, αμπέλια, βοσκοτόπια- αλλά και στους γειτονικούς οικισμούς –μέσα από τα λεγόμενα ιστορικά μονοπάτια.⁵¹

Οι ανάγκες αυτής της πολεοδομικής ανάπτυξης αφενός επηρέασαν την αρχιτεκτονική μορφή των κτισμάτων, και, αφετέρου, καθόρισαν τη μορφή και

⁵¹ Αραπόγλου Μ. «Ιστορικά Μονοπάτια στο Ζαγόρι», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ.10, Δεκέμβριος 1985, σ.10-12.

⁵² Τοπογραφικά διαγράμματα υπάρχουν μόνο για τους οικισμούς εκείνους οι οποίοι εμπίπτουν σε εθνικά και ευρωπαϊκά αναπτυξιακά προγράμματα. Οι αεροφωτογραφίες της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, αποτελούν ένα δείγμα του συνόλου των οικισμών.

τη θέση των ειδικών αρχιτεκτονικών υποδομών του τόπου (γεφύρια, σκάλες, ξωκλήσια, εικονοστάσια, κρήνες κ.α.).

Προσπαθώντας να κάνουμε μια ταξινόμηση των πολεοδομικών σχεδίων των οικισμών του Δήμου Τύμφης και με το δεδομένο ότι δεν υπάρχουν τοπογραφικά διαγράμματα για το σύνολο των οικισμών, τα οποία και θα μας διευκόλυναν στην δουλειά αυτή, περιοριστήκαμε σε μια σειρά παρατηρήσεων κατόπιν επιτόπιας έρευνας και επεξεργασίας αεροφωτογραφιών, οι οποίες μας οδήγησαν σε μια σχετική κατηγοριοποίηση⁵².

Η πρώτη κατηγοριοποίηση αφορά στη διάκριση ανάμεσα σε **κυκλωτερείς** και **επιμήκεις** (γραμμικούς) οικισμούς. Η κυκλωτερής χωρική μορφή οφείλεται αφενός, στην χωρική μορφή του κέντρου –πυρηνική κυκλωτερής-, και, αφετέρου, στην ύπαρξη δυο σημαντικών οδικών αξόνων του κέντρου, οι οποίοι διασταυρώνονται και παρασύρουν την περιβάλλουσα περιοχή κατοικίας κατά τρόπο ομοιόμορφο προς την κατεύθυνσή τους. Η επιμήκης χωρική μορφή είναι απόρροια του συνδυασμού πυρηνικής κυκλωτερής χωρικής μορφής κέντρου και επιμήκης χωρικής μορφής οικισμού. Στην περίπτωση αυτή παρατηρείται η ύπαρξη ενός ισχυρού οδικού άξονα που διασχίζει κατά μήκος τον οικισμό, και το κέντρο, είτε πέφτει χωρικά στην περιφέρεια του οικισμού, ο οποίος αναπτύσσεται προς την αντίθετη κατεύθυνση, είτε λόγω άλλων παραγόντων, -όπως η θέα, η μορφολογία του εδάφους και τα φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής-, εντοπίζεται σε κεντρική θέση.

Η δεύτερη κατηγοριοποίηση, αφορά στη χωρική διάρθρωση των μαχαλάδων και αποτελεί στην ουσία διάκριση ανάμεσα στους οικισμούς του Κεντροδυτικού με εκείνους του Ανατολικού τμήματος του Δήμου, η οποία προκύπτει κατά την εκτίμησή μας από την διαφοροποίηση των γεωγραφικών στοιχείων στις δύο αυτές περιοχές. Έτσι, στο ανατολικό τμήμα με την έντονη παρουσία των δασών –που λειτουργούν ως φυσικά εμπόδια-, οι μαχαλάδες των πολεοδομικών ιστών –οι οποίοι ωστόσο, φέρουν ένα ισχυρό κέντρο, το Μεσοχώρι-, παρουσιάζονται **διάσπαρτοι** και χτισμένοι εκεί όπου το φυσικό περιβάλλον επέτρεψε, χωρίς επαφή και σε κάποια απόσταση. Αντίθετα, στο

κεντροδυτικό τμήμα οι μαχαλάδες των οικισμών είναι **συγκεντρωμένοι** και αναπτυσσόμενοι σε σχέση το πυρηνικό κυκλοτερές κέντρο.

Η επιλογή του δείγματος που οδήγησε στην προαναφερθείσα κατηγοριοποίηση αφορά τους οικισμούς του Δήμου Τύμφης: Ηλιοχώρι (O₁), Βρυσοχώρι (O₂), Φραγκάδες (O₃), Βραδέτο (O₄), Λεπτοκαρυά (O₅), Καπέσοβο (O₆), Κήποι (O₇), Κουκούλι (O₈), Λάϊστα (O₉), Νεγάδες (O₁₀), Σκαμνέλι (O₁₁), Τσεπέλοβο (O₁₂).

Πίνακας 9. Κατηγοριοποίηση δείγματος Οικισμών Δήμου Τύμφης.

Κατηγοριοποίηση οικισμών	Κυκλοτερής	Επιμήκης (Γραμμικός)
Διάσπαρτος	O ₉ ,	O ₅ , O ₁ ,
Συγκεντρωμένος	O ₄ , O ₆ , O ₁₁ , O ₁₂	O ₃ , O ₁₀ , O ₇ , O ₈ , O ₂ ,

Πηγή: Δήμος Τύμφης 1998.

Παρατηρώντας τις συνοικίες των οικισμών –και συγκεκριμένα τον τρόπο δόμησής τους- θα λέγαμε, ότι μπορούν να προσομοιαστούν με το σημερινό σύστημα των πτερύγων, το οποίο όσο πλησιάζουμε προς το κέντρο εφαρμόζεται ως «συνεχές» και όχι πάντα αυστηρά, ενώ όσο απομακρυνόμαστε απ' αυτό και πλησιάζουμε την περιφέρεια εφαρμόζεται και ως «πανταχόθεν ελεύθερο». Η κάλυψη των οικοπέδων δεν είναι ορισμένη και διαφέρει μικραίνοντας από το κέντρο προς την περιφέρεια. Αυτό μάλλον οφείλεται στην καθολική και φυσική τάση συγκέντρωσης στο κέντρο, κάτι το οποίο παρατηρείται ακόμα και σήμερα. Η κάλυψη όμως διαφέρει ακόμα και μεταξύ των οικισμών της ανατολικής και δυτικής περιοχής του δήμου, όπου στο δεύτερο γίνεται μεγαλύτερη. Εξήγηση σ' αυτό αποτελεί το ότι οι κατάλληλες για δόμηση επιφάνειες – δηλαδή τα εν λόγω οικόπεδα-στο δυτικό τμήμα, είναι μικρότερες.

Τα παραπάνω ενισχύονται και από τα αποτελέσματα της έρευνας, που διεξήγαγε ο Β. Χαρίσης⁵³ και αφορά τους πολεοδομικούς δείκτες στην ανατολική και δυτική περιοχή του δήμου όπως αυτοί διαμορφώθηκαν και

⁵³ Χαρίσης Β., «Ζαγοροχώρια», Έκδοση Γενικής Διευθύνσεως Οικισμού- Υπουργείο Δημόσιων Έργων, Αθήνα 1979, σ.30.

προσεγγιστικά καταγράφηκαν. Έτσι, στο ανατολικό τμήμα το ποσοστό κάλυψης στο κέντρο του οικισμού είναι περίπου 40-50% και στην περιφέρεια περίπου 20-30%, ενώ για το κεντροδυτικό στο κέντρο περίπου 60-70% και στην περιφέρεια 40-50%. Με βάση τα παραπάνω και το γεγονός ότι οι οικοδομές κατά μέσο όρο στο κέντρο των οικισμών έχουν 2 ορόφους και στην περιφέρεια 1,5, οι ανάλογοι συντελεστές δομήσεως είναι: για το ανατολικό τμήμα του Δήμου Τύμφης στο κέντρο του οικισμού περίπου 0,80-1,00 και την περιφέρεια περίπου 0,30-0,55, ενώ για το κεντροδυτικό τμήμα του Δήμου Τύμφης στο κέντρο του οικισμού περίπου 1,20-1,40 και την περιφέρεια περίπου 0,60-0,75.

Αναφορικά με το αρχιτεκτονικό απόθεμα του τόπου, θα λέγαμε ότι αυτό έχει υποστεί μεγάλο πλήγμα αφενός, από την πυρπόληση των οικισμών στην περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου από τους Γερμανούς, και, αφετέρου, από την σταδιακή εγκατάλειψη των οικισμών μεταπολεμικά. Αναλυτικότερα, οι οικισμοί που πυρπολήθηκαν είναι: το Βρυσοχώρι, η Λαΐστα, το Ηλιοχώρι, και η Λεπτοκαρυά. Οι οικισμοί αυτοί, έχασαν 634 σπίτια, των οποίων η αρχιτεκτονική ήταν ισάξια αυτής που βλέπουμε σήμερα στα χωριά που δεν κάηκαν⁵⁴. Ωστόσο, το συγκεκριμένο γεγονός αποτέλεσε το έναυσμα για τον διαχωρισμό των οικισμών σε οικισμούς «απόλυτης προστασίας» (Α΄ βαθμού) και οικισμούς «περιορισμένης προστασίας» (Β΄ βαθμού), με τους πυρπολημένους να εμπίπτουν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους στην δεύτερη κατηγορία. Επιπρόσθετα, η πληθυσμιακή αποψίλωση των οικισμών είχε σαν αποτέλεσμα την σταδιακή εγκατάλειψη των σπιτιών και την βαθμιαία καταστροφή τους. Έτσι σήμερα, η εικόνα των περισσότερων οικισμών είναι μάλλον απογοητευτική αναφορικά με την κατάσταση των κτισμάτων, ενώ η αίγλη των παλιών αρχοντικών διακρίνεται μεμονωμένα στα κτίσματα εκείνα που έχουν υποστεί είτε συντήρηση, είτε αναστήλωση, είτε εξυγίανση, τα οποία κυρίως είναι κοινής ωφέλειας (σχολείο, αμιλικό, κοινοτικό κατάστημα) ή και ιδιωτικοί ξενώνες.

Τέλος, μια άλλη πτυχή του προβλήματος εντοπίζεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ιδιωτική πρωτοβουλία αναφορικά με την επισκευή των

⁵⁴ Στεργιάδης Σ., «Η Παραδοσιακή αρχιτεκτονική των καμένων χωριών του Ζαγορίου και προτάσεις για την αναστήλωσή τους», Εισήγηση στο Συνέδριο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής, Τσεπέλοβο, 1980, σ.10.

κατοικιών, λόγω του υπερβολικά μεγάλου κόστους των παραδοσιακών υλικών. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι είτε η αναγκαστική άρνηση συντήρησης των κτισμάτων λόγω οικονομικών δυσχερειών είτε, η παράβαση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου –έλλειψη ελέγχου από τις αρμόδιες υπηρεσίες-, με την χρήση μη παραδοσιακών υλικών με συνέπεια την αλλοίωση του παραδοσιακού χαρακτήρα των οικισμών.

1.4.3. Αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερες παραδοσιακές δομές

Το κτιριακό απόθεμα

Όλοι οι οικισμοί του Ζαγορίου χαρακτηρίζονται από την ομοιογένεια των κτισμάτων, την καθαρότητα και την σαφήνειά τους. Πρόκειται για μορφές απλές, με σχήματα παρόμοια μεταξύ τους, απόλυτα ενταγμένα στο τοπίο που το περιβάλλει.

Φωτ. 8 Παραδοσιακό δίπατο σπίτι.

Στα Ζαγοροχώρια όλα τα σπίτια χαρακτηρίζονται ως αρχοντικά. Είναι διώροφα, με μεγάλους, άνετους χώρους και υποδειγματική λειτουργικότητα, με μεγάλες απαιτήσεις στην κατασκευή. Έχουν κάτοψη ορθογωνική, τετράγωνα, παραλληλόγραμμα, Γάμα, Πι-σχήματα που είναι δυνατό να έχουν προκύψει από κατά καιρούς προσθήκες.

Το Ζαγορίσιο σπίτι χτίζεται με τρόπο που να παρέχει προστασία από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, τις επιδρομές και ληστείες. Είναι διώροφο ή τριώροφο-ανάλογα με την κλίση του εδάφους-με μορφή καθαρά αμυντική. Το σχήμα του είναι απλό κανονικό πρίσμα. Χωρίς διακόσμηση στις εξωτερικές επιφάνειες, με ανοίγματα μόνο στον όροφο, πολεμίστρες στο ισόγειο επιβάλλεται με το βαρύ, συμπαγή κυβικό του όγκο και τις απλές αδρές γραμμές του. Διακρίνεται για τη μοναδική επεξεργασία της πέτρας στην

τοιχοποιία του που είναι πάντα ανεπίχριστη. Στην αυστηρή και απόλυτα κυβική εντύπωση που προκαλεί συμβάλλει το γείσο της στέγης που δεν προεξέχει πολύ, ενώ το ύψος της-όσο και αν είναι- δεν δημιουργεί ιδιαίτερη εντύπωση, καθώς οι πλάκες της επιστέγασης έχουν την ίδια υφή και χρώμα με τις πέτρες της τοιχοποιίας .

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι πόρτες των σπιτιών στο Ζαγόρι που είναι ξύλινες και ογκώδεις για λόγους προστασίας. Η τυπολογία τους έχει άμεση σχέση με τη χρονολογική εξέλιξη και η κατάταξη τους μπορεί να γίνει από τον τρόπο κατασκευής τους(ξερολιθιά- τοιχοποιία με κονίαμα) και από επιμέρους μορφολογικά χαρακτηριστικά (παράθυρα, αστρέχα, ανοικτό ή κλειστό χαγιάτι, κρεβάτα κ.ά.

Παραδοσιακές τυπολογίες σπιτιών του Ζαγορίου

Με το πέρασμα του χρόνου, διαμορφώνονται διαφορετικές παραδοσιακές τυπολογίες σπιτιών, ανάλογα με τις εκάστοτε παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής. Έτσι διακρίνουμε τους εξής τρεις βασικούς τύπους:

Τύπος Α-«γιαγιά». Διαμορφώθηκε γύρω στα 1650. Σήμερα έχει σχεδόν εξαφανιστεί. Συχνά έχει υποστεί αλλοιώσεις από διάφορες προσθήκες. Είναι τύπος καθαρός και εύκολα αναγνωρίσιμος. Τα σπίτια είναι μικρά, ισόγεια. Έχουν σχήμα τετράγωνο ή ορθογώνιο, με 1 ή 2 δωμάτια "ανώγεια" και με ανάλογα "κατώγεια". Η σκάλα είναι πάντα εξωτερική, πέτρινη με 6-10 σκαλοπάτια. Στον τύπο αυτό δεν υπάρχει τζάκι για θέρμανση και φωτισμό άναβαν φωτιά στη μέση ενός τοίχου και για να μην σκορπούν τα κάρβουνα στερέωναν στο χώμα όρθιες πέτρες, σχηματίζοντας ένα χώρο τετράγωνο, τη γωνιά· ο καπνός κυκλοφορούσε ελεύθερα στο χώρο και έβγαινε από μια μικρή ορθογώνια τρύπα που ήταν στη στέγη ακριβώς πάνω από τη γωνιά, και από όλα τα κενά που άφηναν τις πλάκες. Σε ένα ή δύο σημεία στους τοίχους υπήρχαν εσοχές, οι στρουάχες, χωρίς κανάτια, που χρησίμευαν σαν ντουλάπια. Κρεβάτια δεν υπήρχαν και η οικογένεια κοιμόταν σε στρώματα που έστρωναν στη σειρά στο πάτωμα.

Τύπος Β-«μάνια». Μετά το 1700 ως το 1750 ξεφυτρώνει άλλος ένας τύπος σπιτιού επηρεασμένος από τα ταξίδια των Ζαγορίσιων. Το σπίτι

αποτελείται από 4 χώρους, πιο ψηλούς και πιο ευρύχωρους από πριν, έτσι ώστε να σχηματίζουν τετράγωνο. Κάθε χώρος απέκτησε συγκεκριμένο χαρακτήρα. Υπήρχε το μαγειριό με το φούρνο και σε σχέση άμεση μαζί του ένας χώρος με πατημένο χώμα για δάπεδο και με φεγγίτες για ανοίγματα, που ήταν κατάλληλος για τη χειμερινή διαμονή της οικογένειας. Ακόμη υπήρχε το παλιό δωμάτιο διαμονής και ύπνου, που συμπληρώθηκε από ένα άλλο καλύτερα τακτοποιημένο, για τους επισκέπτες τον νοντά. Η σκάλα αποκτά περισσότερα σκαλοπάτια και εντάσσεται σε δωμάτιο ημιυπαίθριο του ισογείου το χαγιάτι. Αντίστοιχα το πλατύσκαλο παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις, γίνεται δωμάτιο ανοιχτό από τη μια ή δύο πλευρές, αποκτά ξύλινο πάτωμα-όχι όμως και ταβάνι- και λέγεται κρεβάτα. Τα σπίτια αυτά χτίζονται από τεχνίτες. Σήμερα δε σώζονται πολλά ή δε διακρίνονται εύκολα από τις προσθήκες που έγιναν σε διάφορες εποχές

Τύπος Γ-«θυγατέρα». Διαμορφώθηκε από τα τέλη του 18ου μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα. Είναι η εποχή που η αποδημία των Ζαγορίσιων είχε πια γενικευτεί. Τα χωριά ευημερούσαν από τον πλούτο των ξενιτεμένων, απολάμβαναν τα προνόμια από τους Τούρκους και παρουσίαζαν καλή οργάνωση ως προς τον καταμερισμό της δουλειάς. Το σπίτι γίνεται δηλωτικό του πλούτου του ιδιοκτήτη. Κάθε ξενιτεμένος γυρίζοντας εγκαταλείπει το παλιό του σπίτι για να χτίσει καινούργιο-σπάνια επεκτείνει ή εξωραίζει το παλιό-σύμφωνα με τα ξένα πρότυπα. Στη φάση αυτή η σκάλα είναι ξύλινη με πέτρινα τα 4-5 πρώτα σκαλοπάτια. Στο εσωτερικό του σπιτιού, απέναντι από το τζάκι διαμορφώθηκε η μεσάντρα, μια σειρά ντουλάπια, με φύλλα ταμπλαδωτά, που καλύπτουν όλο τον τοίχο. Προς την πλευρά του τζακιού στο μαντζάτο, με υπερύψωση περίπου 30-40 εκ. δημιουργήθηκε ο χώρος ύπνου, τα μπάσια. Το τζάκι είναι καλοφτιαγμένο, με γύψινες διακοσμήσεις, ανάλογα με τις επιρροές που δέχτηκε ο ιδιοκτήτης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ταβάνια που κατασκευαζόταν στα αρχοντικά εκείνη την εποχή.

Τελευταίος τύπος σπιτιού. Διαμορφώθηκε μετά το 1870 με 1880. Είναι η αρχή της κάμψης. Τα περισσότερα σπίτια που σώζονται σήμερα είναι αυτής της περιόδου. Βασικό χαρακτηριστικό του είναι το κλειστό χαγιάτι και η κλειστή κρεβάτα. Δηλαδή, ο τύπος αυτός προήλθε από τον προηγούμενο,

με το χτίσιμο των καμαρών και την αντικατάσταση του ξύλινου κίπεγκιού με πέτρα. Ανάλογη εξέλιξη υπάρχει στην κατασκευή των παραθύρων και της καμινάδας.

Γεφύρια

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που δείχνει την κατασκευαστική ακμή που είχε η περιοχή του Δήμου Τύμφης είναι τα πολλά πέτρινα γεφύρια και βρίσκονται διάσπαρτα στην περιοχή. Επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζουν και ο τρόπος που κατασκευαζόταν τα πέτρινα καλντερίμια και τα μονοπάτια μέσα στα χωριά, που αποτελούν μικρά αριστουργήματα και ξεχωρίζουν σε όλη την Ελλάδα για την κομψότητα της μορφής και την τελειότητα της κατασκευής τους.

Όλη η Ήπειρος είναι γνωστή για τα πέτρινα γεφύρια της, στο Ζαγόρι όμως βρίσκονται τα πιο παλιά και τα πιο ενδιαφέροντα δείγματα. Οι λόγοι που τα γέννησαν είναι καθαρά κυκλοφοριακοί. Η περιοχή διατρέχεται από πολλά ποτάμια. Παράλληλα, με την ανάπτυξη οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων που ξεπερνούσαν τα όρια του κάθε οικισμού, άρχισαν να χτίζονται γέφυρες, που ένωναν τους μαχαλάδες μεταξύ τους και με τους τόπους δουλειάς των κατοίκων. Αργότερα, με τα караβάνια που πραγματοποιούσαν τη διακίνηση του εμπορίου για τις χώρες της Κ. Ευρώπης, η ανάγκη για τη ζεύξη των ποταμών έγινε επιτακτική.

Το βασικό δομικό υλικό είναι η πέτρα, στην αρχή βέβαια στηνόταν το ξυλότυπο. Το χτίσιμο άρχιζε ταυτόχρονα από τις δύο πλευρές και προχωρούσε σιγά-σιγά προς την κορυφή, διαμορφώνοντας το τόξο με τρόπο που να αντιμετωπίζονται οι

Φωτ. 9 Γέφυρα Κόκορη.

πλευρικές ωθήσεις και η πίεση του νερού. Το μεγαλύτερο βάρος στην

κατασκευή έχει η θεμελίωση. Γενικά χρησιμοποιούσαν πέτρες μικρού μεγέθους, εκτός από τα σημεία της έδρασης στους βράχους όπου ήταν μεγαλύτερες. Διαφέρουν ως προς την ποικιλία στην μορφή τους-ποικιλία που καθορίζεται από το πλήθος και τον αριθμό των τόξων. Εκτός από τα βασικά τόξα, υπάρχουν στη βάση ή στον κορμό τους τόξα που ελαφρώνουν την όλη κατασκευή και επιτρέπουν τη γρήγορη διέλευση του νερού σε περίπτωση πλημμύρας. Το πλάτος τους είναι αρκετά στενό, συνήθως γύρω στα 2 μέτρα. Το οδόστρωμα είναι λιθόστρωτο, διαμορφωμένο ακριβώς όπως στα καλντερίμια των χωριών. Στα πλάγια σήκωναν πεζούλια για την προστασία των περαστικών. Τα πεζούλια αυτά διαμορφώνονται με πέτρες στενόμακρες τοποθετημένες κάθετα στην επιφάνεια του λιθόστρωτου.

Επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον από σημειολογική άποψη αποτελούν τα *ξωκλήσια* και τα *εικονοστάσια*, ως σημεία οργάνωσης του χώρου, σηματοδοτώντας σταυροδρόμια και οριοθετώντας συχνά την κοινοτική έκταση περικυκλώνοντας τους οικισμούς. Στα πλαίσια της οργάνωσης του χώρου και ως σημεία αναφοράς των κοινόχρηστων χώρων οι *κρήνες* σηματοδοτούσαν τόπους ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας εξαιτίας του ότι εκεί εκτυλισσόταν μέρος της κοινωνικής ζωής των κατοίκων⁵⁵.

Φωτ. 10 Εξωκλήσι του 16^{ου} αιώνα.

Πολιτιστική κληρονομιά

Τα μοναστήρια πέρα από το θρησκευτικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν, βοηθούν στην αποκάλυψη σημαντικών πτυχών του τοπικού πολιτισμού, καθώς στο παρελθόν επιτελούσαν χαρακτηριστικές λειτουργίες κοινωνικού, οικονομικού και πολιτιστικού χαρακτήρα. Έτσι αποτέλεσαν πόλους έλξης και πληθυσμιακής συσπείρωσης, εκπαιδευτικά

⁵⁵ Οι κρήνες αποτελούσαν χώρο στον οποίο μπορούσε να ξαποστάσει ο διαβάτης, αλλά και σημείο συνάντησης των κατοίκων στην προσπάθειά τους να προμηθευτούν νερό. Προφορικές αφηγήσεις της γιαγιάς Κωσταντίω.

κέντρα αλλά και σταθμούς ταξιδιωτών, εμπόρων και προσκυνητών. Από οικονομική άποψη, τα μοναστήρια κατείχαν σημαντικές εκτάσεις, τις περισσότερες φορές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, τα λεγόμενα «βακούφικα», με τις γνωστές απαγορεύσεις σχετικά με την βόσκηση σ' αυτές, προστατεύοντας έτσι οικολογικά το περιβάλλον. Επίσης, την εποχή των μεγάλων μεταναστεύσεων κατείχαν μεγάλα κοπάδια με το σύστημα των ιδιωτικών τσοπάνηδων, τονώνοντας έτσι τον παραγωγικό κλάδο της κτηνοτροφίας.⁵⁶

Όλα τα παραπάνω αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως άλλωστε προαναφέραμε, συνδέονταν με ένα σύνθετο οδικό δίκτυο μονοπατιών χαραγμένο σύμφωνα με την μορφολογία του εδάφους και κτισμένο με πολλή προσοχή και φροντίδα. Τα μονοπάτια αυτά –προέκταση των καλντεριμιών των οικισμών– δημιουργήθηκαν για να διευκολύνουν στην ανάγκη για επικοινωνία και μεταφορά, ενώ τη λειτουργία τους βοήθησαν τα λιθόκτιστα γεφύρια, χαρακτηριστικό στοιχείο του Ζαγορίσιου τοπίου. Τα γεφύρια, απετέλεσαν τη λύση στη ζεύξη δύσβατων περιοχών, λόγω της παρουσίας πολλών ποταμών και χειμάρρων, αλλά και των απότομων πλαγιών των φαραγγιών, και ουσιαστικά ένωσαν οικονομικά και κοινωνικά τα Ζαγοροχώρια. Επίσης χαρακτηριστικός ήταν και ο ρόλος τους στην οργάνωση και διευθέτηση του χώρου, αφού αποτελούν τοπόσημα. Συχνά κοντά στα γεφύρια χτίζονταν και άλλα κτίρια όπως μύλοι, χάνια κλπ. Παρόμοιο ρόλο είχαν και οι λιθόκτιστες σκάλες, μοναδικοί δρόμοι επικοινωνίας μεταξύ απρόσιτων ορεινών χωριών, όπως η μεγαλοπρεπής σκάλα του Βραδέτου.

Φωτ. 11 Η σκάλα του Βραδέτου.

⁵⁶ Παπαγεωργίου Γ., «Οικονομικοί και Κοινωνικοί Μηχανισμοί στον Ορεινό Χώρο. Ζαγόρι (μέσα 18^{ου}-αρχές 20ου αιώνα), Εκδόσεις Ριζάρειος Σχολή, Ιωάννινα 1995, σ.21.

1.5. Αξιοποίηση και εφαρμογή κοινοτικών προγραμμάτων

Η Ε.Ε. στα πλαίσια της περιφερειακής της πολιτικής με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών της, έθεσε το 1988, πέντε πρωταρχικούς στόχους, οι οποίοι είναι οι εξής:

- Στ.1** Ανάπτυξη και διαρθρωτική προσαρμογή των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών.
- Στ.2** Ανασυγκρότηση των περιφερειών ή τμημάτων περιοχών, που πλήττονται σοβαρά από την βιομηχανική παρακμή.
- Στ.3** Καταπολέμηση της μακροχρόνιας ανεργίας (άνω των 12 μηνών)
- Στ.4** Επαγγελματική αποκατάσταση των νέων (κάτω των 25 ετών)
- Στ.5^α** Επιτάχυνση της προσαρμογής των γεωργικών διαρθρώσεων
- Στ.5^β** Ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών

Οι στόχοι 1, 2, 5^β έχουν κατεξοχήν περιφερειακό χαρακτήρα και καταλήγουν σε μέτρα τα οποία περιορίζονται σε ορισμένες περιφέρειες ή σε τμήματα επιλέξιμων περιοχών, ενώ οι στόχοι 3, 4, 5^α καλύπτουν το σύνολο του κοινοτικού εδάφους. Έτσι, η επιλεξιμότητα των περιφερειών που υπάγονται στο στόχο 1 έχει σαν κριτήριο οι περιφέρειες αυτές να έχουν ΑΕΠ/ κάτοικο –με βάση τα στοιχεία των τριών τελευταίων ετών- κατώτερο του 75% του κοινοτικού μέσου όρου. Για τον στόχο 2 προβλέπονται τα εξής 3 κριτήρια: α)Ποσοστό ανεργίας μεγαλύτερο από τον κοινοτικό μέσο όρο, β)Ποσοστό απασχόλησης στην βιομηχανία μεγαλύτερο από τον κοινοτικό μέσο όρο, γ)Μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στην βιομηχανία. Τέλος, για τον στόχο 5^β (κατεξοχήν αγροτικές περιοχές), προβλέπονται τα εξής κριτήρια: α)Χαμηλό επίπεδο κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, β)Υψηλό ποσοστό γεωργικής απασχόλησης, γ)Χαμηλό επίπεδο γεωργικού εισοδήματος.

Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες για την υλοποίηση των παραπάνω στόχων, είχαν σαν αποτέλεσμα να καταρτιστούν προγράμματα⁵⁷ για την αναβάθμιση των προβληματικών περιοχών. Συγκεκριμένα, η περιοχή του Ζαγορίου, η οποία εμπίπτει αφενός στον στόχο 1 –αφού σ' αυτόν εμπίπτει και το σύνολο

⁵⁷ Κατάλογος κοινοτικών πρωτοβουλιών Ε.Ε (1989-1993): ENVIREG, INTERREG, RECHAR, REGIS STRIDE, REGEN, TELEMATIQUE, PRISMA, EUROFORM, NOW, HORIZON, LEADER, RETEX, KONVER.

της χώρας- και αφετέρου στον στόχο 5^β ως αγροτική περιοχή με χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, συμμετείχε στα προγράμματα Leader II, Proterra, Life, Reppis και Dioni-Now (Χάρτης 7).

1.5.1 Αξιοποίηση των Κοινοτικών Προγράμματος

LEADER II

Η κοινοτική πρωτοβουλία Leader I και II⁵⁸ είναι πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης που τέθηκε σε εφαρμογή από το 1991 σαν μια πρωτοβουλία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της δημογραφικής κατάρρευσης, της ανεργίας και των χαμηλών αγροτικών εισοδημάτων των πιο απομονωμένων περιοχών της ευρωπαϊκής υπαίθρου. Από τα έξι μέτρα-δράσεις του προγράμματος, στο Ζαγόρι βρήκαν εφαρμογή μόνο τα υπ' αριθμό 3, 5, 6.

Συγκεκριμένα, το μέτρο 3 («αγροτικός τουρισμός»), όπου μπορούμε να το παρατηρήσουμε στον παρακάτω πίνακα σχετίζεται με την ενίσχυση νέων, εναλλακτικών τουριστικών προϊόντων στην κατεύθυνση της δημιουργίας μόνιμου ρεύματος αγροτικού-εναλλακτικού τουρισμού. Επενδύσεις αυτής της κατηγορίας έγιναν στους οικισμούς: Φραγκάδες, Κήποι, Τσεπέλοβο.

Το μέτρο 5 («αξιοποίηση επιτόπου και εμπορία της γεωργικής, κτηνοτροφικής και δασοκομικής παραγωγής») αφορά την ενίσχυση και προώθηση της παραγωγής των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων και συνάμα την εισαγωγή σύγχρονης τεχνολογίας στις επιχειρήσεις, με απώτερο σκοπό την τόνωση της απασχόλησης και εφαρμόστηκε στο Τσεπέλοβο.

Τέλος, το μέτρο 6 («διατήρηση και βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος και του περιβάλλοντος ιστορικών χώρων») αφορά στην ανάδειξη περιοχών εξόχου φυσικού κάλλους και στην διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην περιοχή του Ζαγορίου εφαρμόστηκε στην κοινότητα του Βρυσχωρίου.

⁵⁸ Αναπτυξιακή Εταιρεία «Ήπειρος Α.Ε.»

Πίνακας 10: Επιδοτούμενες Επενδύσεις μέσω της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER II

Περιγραφή Έργου	Τόπος Επένδυσης
ΜΕΤΡΟ 3: ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	
<i>Δημιουργία, εκσυγχρονισμός, επέκταση αγροτουριστικών καταλυμάτων</i>	
1)Επισκευή-αποκατάσταση ξενώνα «Το σπίτι του Αρτέμη»	Κήποι
2)Ξενοδοχείο τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων	Φραγκάδες
<i>Εναλλακτικές μορφές τουρισμού (αθλητικός, περιπατητικός, ορειβατικός, φυσιολατρικός-οικολογικός)</i>	
2)Δημιουργία πάρκου αναψυχή και υπαίθριων δραστηριοτήτων με παράλληλη αξιοποίηση της μονής Ρογκοβού Ζαγορίου	Τσεπέλοβο
3)Ίδρυση μονάδας ορειβατικών δραστηριοτήτων	Κήποι
ΜΕΤΡΟ 5: ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΕΠΙΤΟΠΟΥ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΑΣΟΚΟΜΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ	
<i>Επενδύσεις παραγωγής ειδών διατροφής (αρτοσκευάσματα, γλυκά, ζυμαρικά)</i>	
1)Ίδρυση παραδοσιακού εργαστηρίου άρτου και αρτοσκευασμάτων	Τσεπέλοβο
ΜΕΤΡΟ 6: ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	
<i>Αξιοποίηση μοναστηριών και εκκλησιών</i>	
1)Αποκατάσταση-στερέωση Ι.Ν. Αγίου Χαραλάμπους	Βρυσοχώρι

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρεία «Ήπειρος» Α.Ε.

DIONI-NOW

Η κοινοτική πρωτοβουλία «Απασχόληση» του προγράμματος Dioni, η οποία εφαρμόστηκε στον χώρο της Ηπείρου κατά την περίοδο 1998-2000, είχε ως σκοπό να εντάξει τον γυναικείου πληθυσμού των απομακρυσμένων περιοχών του τόπου στην παραγωγική διαδικασία με την δημιουργία θέσεων απασχόλησης, να γαλουχήσει την τοπική κοινωνία αλλά και να την κινητοποιήσει προς την κατεύθυνση των ίσων ευκαιριών και τέλος να φέρει τις γυναίκες της περιφέρειας σε επαφή με τον κόσμο της πληροφορίας.

Έχοντας ως στόχο, λοιπόν, τα παραπάνω οι φορείς υλοποίησης του προγράμματος προχώρησαν στην δημιουργία 9 κέντρων πληροφόρησης-κατάρτισης αναφορικά με την ισότητα, τον προσανατολισμό και την επιχειρηματικότητα -με εξειδίκευση στον αγροτουριστικό, πολιτιστικό τομέα- των γυναικών και στην ειδική κατάρτιση στελεχών και επιχειρηματιών οι οποίες θα μπορούσαν είτε να δημιουργήσουν δική τους επιχείρηση, είτε να εργαστούν ως υπάλληλοι σε υπάρχουσες άλλες επιχειρήσεις.

Στο Ζαγόρι το κέντρο αυτό με έδρα τα Κάτω Πεδινά φρόντισε να δράσει σ' όλο το εύρος της περιοχής, προωθώντας την γενικότερη πολιτική κινήτρων του προγράμματος η οποία αφορούσε οικονομικές διευκολύνσεις, συνεχή επιστημονική υποστήριξη από τον Σύμβουλο του κέντρου αλλά και την συμμετοχή τους σε ένα δίκτυο επιχειρήσεων αγροτικού-πολιτιστικού χαρακτήρα με την σχετική υποστήριξη (διαφήμιση-προβολή μέσω των ΜΜΕ) και την κατάλληλη τεχνική υποδομή .

PROTERRA, LIFE, REPPIS

Η Ε.Ε βασισμένη στην πολιτισμική, οικονομική και κοινωνική αξία των αναβαθμίδων, χάραξε μέσα από τα ακόλουθα προγράμματα μια πολιτική αποκατάστασης και αναβίωσης των ξηρολιθικών αυτών κατασκευών οι οποίες και χαρακτηρίζουν τα τοπία της Μεσογείου. Οι αναβαθμίδες, αντιπροσωπεύουν μια λύση ιδιαίτερα αποτελεσματική σ' ένα δύσκολο χώρο που συνδυάζει εδαφικές κλίσεις, αδύναμα συχνά εδάφη και κλίμα τραχύ που εναλλάσσει περιόδους μεγάλης ξηρασίας με σπάνιες αλλά δυνατές βροχοπτώσεις.

PROTERRA

Στο πρόγραμμα⁵⁹ αυτό που εφαρμόστηκε κατά την διάρκεια 1996-1999, συμμετείχαν 15 περιοχές της νότιας Ευρώπης –σε Πορτογαλία, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία και Ελλάδα. Αφορούσε στην ανανέωση της τεχνογνωσίας αναφορικά με τις καλλιεργητικές αναβαθμίδες για την αναδημιουργία και τον εκσυγχρονισμό τους με σκοπό την επαναχρησιμοποίησή τους. Οι στόχοι του προγράμματος συνοψίζονται στα ακόλουθα:

Διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ειδικότερα του μεσογειακού τοπίου, σαν βάση ανάπτυξης ενός αιεφόρου τουρισμού

Προστασία του περιβάλλοντος μέσω της υποστήριξης μιας γεωργικής δραστηριότητας που εγγυάται την διατήρηση των αντιδιαβρωτικών δομών

Βοήθεια να διατηρηθούν οι αγροτικοί πληθυσμοί μέσα σε ζώνες δύσκολης διαβίωσης, προφυλάσσοντας έναν κοινωνικό ιστό απαραίτητο για την ποιότητα ζωής

Έρευνα για την βελτίωση των ειδικών γεωργικών παραγωγών ποιότητας με την εισαγωγή γεωργικών μοντέλων που σέβονται πιο πολύ το περιβάλλον, σύμφωνα με τις αρχές της αιεφόρου ανάπτυξης.

Στα σεμινάρια, λοιπόν, που έλαβαν χώρα στις εκάστοτε επιλεγμένες περιοχές, παρουσιάστηκαν θέματα όπως: οι παραδοσιακές και σύγχρονες τεχνικές αντιστήριξης, η γεωργική εκμηχάνιση σε σχέση με τις αναβαθμίδες, τα γεωργικά προϊόντα στις αναβαθμίδες (παραγωγή και εμπορευματοποίηση), η σχέση αναβαθμιδων-τουρισμού (αγροτουρισμός) και τέλος οι οικολογικές συνέπειες και η σημασία των αναβαθμιδων για το περιβάλλον. Την θεωρητική αυτή προσέγγιση, ακολουθούσε πάντα μια πρακτική εφαρμογή, στην οποία προσεγγίζονται μια ή περισσότερες από τις προαναφερθείσες παραμέτρους.

Στην Ελλάδα επιλέχθηκαν η Νάξος και το Ζαγόρι. Στην περιοχή του Ζαγορίου συγκεκριμένα επιλέχθηκε το Καπέσοβο , όπου εκεί πραγματοποιήθηκε η αποκατάσταση ενός τμήματος του δικτύου των

⁵⁹ Το πρόγραμμα δημιουργήθηκε από το Μεσογειακό Κέντρο Περιβάλλοντος και το Agence Paysage, χρηματοδοτήθηκε από την Ε.Ε (FEOGA άρθρο 8), ενώ υπεύθυνη για την σωστή εφαρμογή του στο Ζαγόρι ήταν η Αναπτυξιακή Εταιρεία Ζαγορίου (ΑΝ.Ε.Ζ)

αναβαθμίδων με σκοπό την ανάδειξή τους ως βάση ενός πράσινου τουρισμού.

LIFE

Το πρόγραμμα⁶⁰ αυτό έρχεται να συνεχίσει το έργο του PROTERRA και αφορά: «Την προστασία από την ερημοποίηση και αναβάθμιση επικλινών εδαφών μέσω της αποκατάστασης, διατήρησης και αξιοποίησης των αναβαθμίδων». Συνακόλουθα, λοιπόν, διέπεται από τις ίδιες αρχές και έχει συναφείς στόχους, με την διαφορά ότι οι επεμβάσεις έχουν πλέον μεγαλύτερο εύρος διότι το πειραματικό στάδιο διεκπεραιώθηκε μέσω του Protterra.

Στην Ελλάδα εφαρμόστηκε στην Τήνο των Κυκλάδων και στους Νεγάδες του Ζαγορίου⁶¹ (η υλοποίηση του προγράμματος ξεκίνησε το 1995), καθώς και οι δύο αυτές περιοχές είναι πρόσφορες για την ανάπτυξη αγροτουριστικών προγραμμάτων αφού η πρώτη δέχεται μαζικό τουρισμό, η δε δεύτερη μια μικρή εισροή οικολογικού τουρισμού. Έτσι, θα μπορέσει να υπάρξει μια αειφορική ανάπτυξη περιοχών οι οποίες συνεχώς εγκαταλείπονται.

Συγκεκριμένα στον οικισμό των Νεγάδων οι δράσεις του Life στην περιοχή επέμβασης, συνοψίζονται στα ακόλουθα:

□ Αποκατάσταση και διαμόρφωση περιπατητικών μονοπατιών

□ Επισκευές και αποκαταστάσεις τοίχων (17,5 χιλιομέτρων), με τη σύγχρονη δημιουργία καλλιεργήσιμης γης και αξιοποίησή της, με σκοπό τον πολλαπλασιασμό παρόμοιων δράσεων από τον τοπικό πληθυσμό

□ Διαμόρφωση Κάτω βρύσης Νεγάδων

□ Συνεχείς καθαρισμούς

Πέρα όμως από το τεχνικό μέρος της αποκατάστασης του συστήματος (συντήρηση ξερολιθιών, αποκατάσταση αναχωμάτων που έχουν καταστραφεί, διαμόρφωση προσβάσεων για ελαφρά γεωργικά μηχανήματα), προωθείται και η εκμετάλλευση της γης, με την υιοθέτηση νέων τρόπων καλλιέργειας, την

⁶⁰ Οι φορείς εκτέλεσης του έργου είναι: η ΑΝ.Ε.Ζ, το ΤΕΙ Ηπείρου και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.

⁶¹ Combined Actions for the Protection and Development of the Natural Environment of Zagori. GR/93/4703 Development Enterprise of the Association of Central and Western Zagori. <http://europa.eu.int/comm/life/envir/greece.htm>

ανάπτυξη παραδοσιακών ποικίλων φυτών (μανιτάρια, ρίγανη, βατόμουρα, αγριοφράουλες, κερασιές, καστανιές, κλπ) της περιοχής προκειμένου να διασωθούν ως γενετικό υλικό και την εισαγωγή νέων ειδών-ποικιλιών (σμέουρα, βατόμουρα, αμπέλια), που εκτός των άλλων αξιών τους, έχουν και ιδιαίτερη τουριστική αξία καθώς προσφέρονται για αγροτουριστικά προγράμματα.

Επιπρόσθετα αποσκοπεί στη διάσωση της σπάνιας πανίδας (βάτραχοι, σαύρες, φίδια, πουλιά κλπ.) της περιοχής, της οποίας η αξία –μεγάλη βιοποικιλότητα- οφείλεται στις ξερολιθικές αυτές κατασκευές, που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του οικοσυστήματος εντός του οποίου αναπτύσσεται.

REPPIS

Το πρόγραμμα Reppis (1997-2000), το επωνομαζόμενο «Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Τόπων της Ξερολιθιάς», έχει τη βούληση να ξαναφέρει στο φως όλη την ξερολιθική κληρονομιά –γεφύρια, λιθόστρωτους δρόμους, χτιστές βρύσες-, να την ανακαινίσει και να την κάνει προσιτή σ' όλο τον κόσμο. Έτσι, δημιουργεί ένα δίκτυο διαδρομών επιδιώκοντας να υλοποιήσει την ιδέα ενός πραγματικού «δρόμου της ξερολιθιάς», με σκοπό την ελεγχόμενη ανάπτυξη του τουρισμού –μορφές περιπατητικού τουρισμού- στο Ζαγόρι. Τα χωριά που επιλέχθηκαν στην περιοχή μελέτης είναι: το Καπέσοβο, το Βραδέτο, οι Κήπιοι, οι Νεγάδες, ο Ελαφότοπος, τα Άνω Πεδινά, το Μονοδέντρι και το Κουκούλι, τα οποία πέρα από την πληθώρα των ξερολιθικών κατασκευών, διαθέτουν και αξιόλογο φυσικό και δομημένο περιβάλλον.

Φορέας υλοποίησης του προγράμματος είναι η ANEZ, η οποία πέρα από τη διεκπεραίωση του έργου, έχει αναλάβει πρωτοβουλίες όπως, ευαισθητοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης για την εκπαίδευση των μαστόρων της πέτρας και έκδοση ενός τουριστικού οδηγού στον οποίο και θα παρουσιάζονται οι εν λόγω διαδρομές.

1.5.2 Επιπτώσεις των εφαρμογών

Συμπερασματικά, όλα τα παραπάνω προγράμματα είχαν σαν στόχο την αειφόρο ανάπτυξη του τόπου, μέσα από δράσεις οι οποίες αφορούν ήπιες μορφές τουρισμού, καταδεικνύοντας έτσι την νέα αυτή τάση που διαφαίνεται στην περιοχή μελέτης. Ωστόσο, η χωροθέτηση της ανάπτυξης αυτής, δεν είναι ισοβαρώς κατανεμημένη στο σύνολο της περιοχής, με τις περισσότερες δράσεις να λαμβάνουν χώρα στο Κεντροδυτικό της τμήμα (στην περιοχή του Δήμου Τύμφης). Το γεγονός αυτό εξηγείται αν ληφθεί υπόψη, ότι αυτό το τμήμα αποτελεί αφενός, τον ιστορικό πυρήνα του Ζαγορίου και, αφετέρου, διαθέτει τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, φέροντας έτσι και το μεγαλύτερο βάρος της τουριστικής ζήτησης. Από τα εν λόγω προγράμματα υλοποιημένα είναι το Leader II, το Protterra, το Dioni-Now, το Πρόγραμμα Παραδοσιακών Οικισμών του ΕΟΤ, το Life κατά το ήμισυ και το Reppis κατά το μεγαλύτερο μέρος του, τα οποία έχουν ως τώρα συμβάλλει σημαντικά στη βελτίωση της εικόνας του τόπου (εξυγίανση φυσικού-δομημένου περιβάλλοντος, προσέλκυση επισκεπτών μέσω της προώθησης των αποτελεσμάτων τους – ΜΜΕ- δημιουργία νέων θέσεων εργασίας).

Εισαγωγή 2^{ης} Ενότητας

Μετά την δεκαετία του '70 εμφανίζεται μία νέα τάση δυναμική για την διαχείριση των παραδοσιακών οικισμών του Δήμου Τύμφης, η οποία αφορά τις σύγχρονες οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες. Παράλληλα, οι ντόπιοι που βιώνουν αυτή την δυναμική προσπαθούν να προσαρμοστούν στην νέα οικονομική πραγματικότητα, μετασχηματίζοντας εν' μέρη την παραγωγική τους βάση από τον πρωτογενή στον τριτογενή τομέα παραγωγής. Το γεγονός αυτό μπορεί να είναι αρκετά δύσκολο όμως η ύπαρξη του τουρισμού αποτέλεσε την ελπίδα ανάπτυξης και διατήρησης των οικισμών, αφού η κτηνοτροφία και η γεωργία αποτελούν ένα απαξιωμένο σύστημα παραγωγής.

Τα κελύφη αλλάζουν χρήση, πολλά από τα ερειπωμένα σπίτια και αρχοντικά μετατρέπονται σε ξενώνες και σε κέντρα αναψυχής και διασκέδασης. Αυτή η κίνηση αναπροσαρμογής, όπως θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί, επιδοτείται από κοινοτικά προγράμματα, ενώ υποστηρίζεται άμεσα και από την περιφέρεια, μέσω διάφορων πολιτικών όπως και θα ναλύσουμε. Όμως αυτή η νέα οικονομική δραστηριότητα αποτελεί κρίσιμο στοιχείο για την ισόρροπη και βιώσιμη ανάπτυξη των οικισμών. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη μέσω του σχεδιασμού και του προγραμματισμού και η προφύλαξη της περιοχής από την αλόγιστη εκμετάλλευση και την κερδοσκοπία. Έτσι, μέσω της ύπαρξης νέων βιώσιμων οικονομικών δραστηριοτήτων εξασφαλίζονται θέσεις εργασίας για τον τοπικό πληθυσμό και δημιουργούνται κίνητρα για άλλους κατοίκους, κυρίως από τα Ιωάννινα, να επαναεγκαταστάθουν στον τόπο τους.

Ήδη εμφανίζεται μία δυναμική επανεγκατάστασης πληθυσμών των αστικών κέντρων οι οποίοι κατάγονται από το Ζαγόρι και φαίνεται να επιστρέφουν σ' αυτό. Ανακαινίζουν τα πατρικά τους σπίτια, μετατρέποντας τα σε εξοχικές κατοικίες ή σε κατοικίες-ξενώνες λόγω οικονομικών δυσχερειών. Λόγω αυτής της πληθυσμιακής ομάδας διατηρούνται τα άτυπα διαπροσωπικά και συγγενικά δίκτυα που σε «λανθάνουσα» μορφή, παρέμειναν ανέκφραστα για πολύ καιρό. Κοινωνικές και διαπροσωπικές σχέσεις που με τον καιρό είχαν φθαρεί, αποκαθίστανται στα αστικά κέντρα μέσω της δημιουργίας συλλόγων και αδελφοτήτων του κάθε οικισμού.

Έτσι μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι ο Δήμος Τύμφης, όπως και η ευρύτερη περιοχή του Ζαγορίου, αποτελούν ένα ιδιότυπο χωρικό σύστημα. Ένα σύστημα, που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στις εξωγενείς σχέσεις με τα αστικά κέντρα και κυρίως αυτό των Ιωαννίνων. Υφίσταται μία πληθυσμιακή ομάδα, που ενώ δεν ανήκει στον μόνιμο πραγματικό πληθυσμό του δήμου τον επισκέπτεται σε τακτά χρονικά διαστήματα (σαββατοκύριακα, αργίες-γιορτές, καλοκαίρι). Η ομάδα αυτή αποτελεί ενεργό δυναμικό για την περιοχή και είναι διπλάσια σε μέλη (754 κάτοικοι) από τον μόνιμο πληθυσμό (368 κάτοικοι) της περιοχής.

Ο μετασχηματισμός της παραγωγικής βάσης από τον πρωτογενή στον τριτογενή τομέα ή ακόμα και η εξέλιξη του πρωτογενή τομέα επηρεάζει ριζικά τις κοινωνικές σχέσεις και τις πολιτιστικές εκφράσεις της τοπικής κοινωνίας. Έχει παρατηρηθεί αρκετές δεκαετίες πριν η σταδιακή διάλυση του κοινωνικού ιστού και η μετεξέλιξη του σε μία ιδιόμορφη φόρμα. Οι σχέσεις στο κοινωνικό πλέγμα αλλάζουν και προσπαθούν να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες της περιοχής. Ανάγκες, που στηρίζονται στην βιωσιμότητά της, στην διατήρηση των παραδοσιακών οικισμών και την προστασία τόσο του φυσικού όσο και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Ο μετασχηματισμός λοιπόν του κοινωνικού ιστού δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να πραγματοποιηθεί με βίαιες διαδικασίες γιατί θα υπάρξουν δυσμενείς επιπτώσεις στην περιοχή. Για αυτήν την εξέλιξη θα πρέπει να μεριμνήσει αποτελεσματικά τόσο η τοπική κοινωνία όσο και η εθνική, αφού την στηρίζει με έργα υποδομής και επιδοτούμενα προγράμματα.

2.1. Χωρικές και κοινωνικές επιπτώσεις από την εφαρμογή πολιτικών

Ο δήμος Τύμφης αποτελεί ένα σύστημα δώδεκα παραδοσιακών οικισμών, όπου οι μόνες παραγωγικές βιώσιμες οικονομικά δραστηριότητες για αρκετό χρονικό διάστημα περιορίζονταν στον πρωτογενή τομέα. Η χρόνια αντίληψη των ασχολούντων με τη γεωργία για τον ύπαιθρο χώρο, ήταν πως ο προορισμός του χώρου αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της τροφής και των πρώτων υλών που έχουν ζωική ή φυτική προέλευση. Έτσι η γεωργία αποτελούσε μια παραγωγική δραστηριότητα δευτερευούσης οικονομικής σημασίας λόγω των φυσικών χαρακτηριστικών του τόπου (έντονο ανάγλυφο-μικρές κοιλάδες- μεγάλο υψόμετρο)¹. Τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν καθιστούν αναποτελεσματική οικονομικά και παραγωγικά την αγροτική εκμετάλλευση, αφού το μοντέλο αγροτικής παραγωγής που επικρατεί απαιτεί την εντατική και εκτατική αγροτική εκμετάλλευση κάτι που στο δήμο Τύμφης δεν είναι δυνατόν να συμβεί.

Η κτηνοτροφία βέβαια αναπτύχθηκε πολύ περισσότερο, σύντομα όμως η υπερβόσκηση των μικρών σε μέγεθος ιδιαίτερα ευαίσθητων λεκανών απορροής έχει έντονες περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Έτσι το τοπικό οικοσύστημα αποδεικνύεται ότι δεν μπορεί να υποστηρίξει εντατικές κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, γιατί ενδέχεται να έχει δυσμενείς επιπτώσεις για το περιβάλλον αν δεν ληφθούν σύντομα μέτρα αντιμετώπισης προστασίας του.

Η ανάπτυξη λοιπόν του πρωτογενή τομέα δεν μπορεί να δώσει λύση στα αναπτυξιακά ζητήματα της περιοχής αφού δεν μπορεί να αποτελέσει οικονομικά βιώσιμη παραγωγική δραστηριότητα ενώ παράλληλα η εντατική εκμετάλλευση δημιουργεί μεγάλα περιβαλλοντικά προβλήματα. Για αυτό το λόγο κρίνεται αναγκαίος ο εκσυγχρονισμός της οικονομικής και παραγωγικής βάσης στην τοπική κοινωνία χωρίς να καταρρεύσουν οι παραδοσιακές δραστηριότητες αλλά να ενσωματωθούν στους νέους παραγωγικούς κλάδους.

¹ Η γεωργική εκμετάλλευση γίνονταν έξω από τον οικισμό σε επίπεδο νοικοκυριών, στους λεγόμενους «μπαξέδες», που ήταν κήποι με μικρή έκταση λόγω του ορεινού ανάγλυφου. Ντόπιες μαρτυρίες κατοίκων.

2.1.1. Η εθνική και επιμέρους τομέων πολιτική

Ο δήμος Τύμφης ανήκει σε μια γεωγραφική ενότητα, η οποία συμμετέχει σε πολλές κοινοτικές πρωτοβουλίες αφού έχει ιδιαίτερη περιβαλλοντική και πολιτιστική αξία. Πολλά προγράμματα της Ε.Ε. είναι προσανατολισμένα στην προώθηση και υποστήριξη τοπικών δράσεων για την προστασία και τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής και πολιτισμικής τους κληρονομιάς. Όμως λόγω έλλειψης της τεχνογνωσίας και της γνώσης των μηχανισμών που θα επιτρέψουν στο δήμο να ενταχθεί στις κοινοτικές πρωτοβουλίες είναι δύσκολο να οργανωθεί και να διεκδικήσει τα προγράμματα που αφορούν την προστασία τόσο του φυσικού της όσο και του πολιτιστικού της περιβάλλοντος.

Αγροτική και δασική Πολιτική

Η αγροτική πολιτική καθορίζεται και διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της Ευρωπαϊκής ένωσης. Στηριζόμενη σε μεγάλο βαθμό στη δυνατότητα που έχουν τα κράτη μέλη να ζητήσουν παρεκκλίσεις από την ΚΑΠ σε περιοχές με ειδικές ανάγκες όπως η περιοχή μελέτης, η διαμόρφωση της αγροτικής πολιτικής στο δήμο Τύμφης επηρεάζεται ουσιαστικά από την ανάγκη ενθάρρυνσης της παραμονής των κατοίκων στην περιοχή αυτή.

Για το λόγο αυτό είναι ανάγκη οι οποιοσδήποτε ενέργειες να αποβλέπουν στην ενίσχυση του εισοδήματος των κατοίκων από τις παραδοσιακές δραστηριότητες όπως είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία και η δασοπονία κυρίως μέχρι να αρχίσουν να αποδίδουν οι εναλλακτικές δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν στο δήμο, όπως οι ήπιες μορφές τουρισμού, μικρές βιοτεχνικές δραστηριότητες κλπ. Αυτό βέβαια με την προϋπόθεση ότι δεν δημιουργούνται ανεπανόρθωτοι κίνδυνοι στις ιδιαίτερες αξίες της περιοχής.

Στα πλαίσια αυτής την πολιτικής λειτουργεί και η Οδηγία 2328/91 της Ε.Ε. η οποία αφορά την ενίσχυση των έργων βελτίωσης των κοινοτικών βοσκοτόπων που αντικατέστησε το προγενέστερο πρόγραμμα Βελτίωσης

Βοσκοτόπων². Στο πρόγραμμα αυτό ενισχύεται η εκτέλεση έργων διάνοιξης, ποτίστρες, ομβροδεξαμενές, στέγαστρα, στάνες, οικίσματα για τους κτηνοτρόφους κλπ. Το ύψος της χρηματοδότησης εξαρτάται από την έκταση των βοσκοτόπων και του μεγέθους του ζωικού κεφαλαίου. Καθώς είναι σημαντικές οι επιδοτήσεις του ζωικού κεφαλαίου, των αγροτικών προϊόντων και του αγροτουρισμού. Η ανάγκη να ληφθούν υπόψη οι ανάγκες των τοπικών

Φωτ. 12 Βοσκότοποι στην Τύμφη.

κοινοτήτων και να μην θιγούν άμεσα τα οικονομικά συμφέροντά τους είναι ουσιαστικής σημασίας για τη δυνατότητα εφαρμογής του παρόντος σχεδίου. Σημαντική είναι στα πλαίσια αυτά η ουσιαστική προώθηση και εφαρμογή στο δήμο Τύμφης η πρόσφατη Οδηγία 2078/ΕΟΚ για την οποία έχουν εξειδικευθεί ήδη ειδικά προγράμματα εφαρμογής και παροχής αντισταθμιστικών ωφελημάτων για την εγκατάλειψη γεωργικών γαιών και βοσκοτόπων και την μετατροπή τους σε περιοχές βιοτόπων. Είναι αναγκαίο να μελετηθεί ιδιαίτερα η πλήρης και ουσιαστική εφαρμογή του Κανονισμού 2078 στην περιοχή μελέτης.

Όσον αφορά τη δασική πολιτική, επηρεάζεται σήμερα από την ανάγκη να ληφθούν υπόψη οι πολλαπλές λειτουργίες των δασών. Έτσι στις δημόσιες δασικές εκτάσεις της περιοχής οι οποίες δεν προσφέρονται για εκμετάλλευση ασκείται βασικά επιτήρηση για τη διατήρηση των οικολογικών αξιών τους. Στο δήμο Τύμφης υπάρχουν εκτεταμένα και παραγωγικά κοινοτικά δάση (Σκαμνελίου, Βρυσχωρίου, Ηλιοχωρίου, Λάιστας, Τσεπελόβου), στα οποία ασκείται εντατική δασοπονία, είναι ανάγκη η ρύθμιση του θέματος της δασοπονίας τους έτσι ώστε αυτή να υπακούει στις ανάγκες διατήρησης και των άλλων λειτουργιών των δασών αυτών πέρα από την ξυλοπαραγωγή.

² Κάλλια Α., Παλαιόγου Ν. «Ελληνική και κοινοτική νομοθεσία προστασίας περιβάλλοντος έτη 1987- 88», Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1989, σ.128.

Κοινωνική Πολιτική

Καθορίζεται στα πλαίσια της παροχής κινήτρων για την ανάπτυξη και την προσέλκυση επενδυτών σε περιοχές με περιορισμένη υποδομή και ανάπτυξη, και αποβλέπει στη βελτίωση του εισοδήματος των κατοίκων και την ενθάρρυνση της παραμονής τους στην περιοχή³. Στα πλαίσια αυτά λειτουργεί και ο νόμος 1262/82 που παρέχει κίνητρα για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη και διευκολύνει τις επενδύσεις σε όλους τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας με επιδοτήσεις, δάνεια, μείωση των επιτοκίων κλπ και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ιδιώτες και συνεταιρισμούς.

Οι ρυθμίσεις του νόμου αυτού θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και στο δήμο Τύμφης, ιδιαίτερα για τη δημιουργία μικρής κλίμακας επιχειρήσεων στο βιοτεχνικό τομέα ή στην ήπια τουριστική ανάπτυξη, δραστηριότητες οι οποίες συμβιβάζονται με το χαρακτήρα της περιοχής.

Παράλληλα καθίσταται ανάγκη και υποχρέωση της πολιτείας για βελτίωση της κοινωνικής και τεχνικής υποδομής (περίθαλψη, επικοινωνίες, εκπαίδευση κλπ.), η οποία αποτελεί προϋπόθεση για την ενθάρρυνση της παραμονής των κατοίκων στην περιοχή.

Πολιτική στον τομέα της απασχόλησης

Κρατικοί φορείς όπως ο ΟΑΕΔ, ΕΟΜΜΕΧ, το Υφυπουργείο Νέας Γενιάς, το Υπ. Γεωργίας, το Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας κλπ. Εφαρμόζουν αρκετά και διαφορετικά προγράμματα απασχόλησης και εξειδίκευσης σε όλη την Ελλάδα.

Αναφέρονται στην εκμάθηση και πρακτική διαφόρων τεχνών ή δραστηριοτήτων που δημιουργούν προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης κυρίως σε άνεργους νέους. Τα προγράμματα αυτά αν και εφαρμόζονται σήμερα κυρίως στα αστικά κέντρα και τις μεγάλες πόλεις, μπορούν να υλοποιηθούν και στα χωριά.

Η περιοχή μελέτης προσφέρεται για την ανάπτυξη τέτοιων δραστηριοτήτων κάτι που έχει άλλωστε ξεκινήσει και στην Κόνιτσα. Τέτοιες

³ Τσιακίρης Σ., «Περιφερειακή Πολιτική: Τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ε.Κ και η Ελληνική Περιφέρεια», Αύγουστος 1993.

δραστηριότητες απασχόλησης θα μπορούσαν να αφορούν εργασίες συντήρησης παραδοσιακών κτισμάτων και ιστορικών μνημείων, χειροτεχνία-οικοτεχνία (κεντήματα, υφαντά), οικότουρισμού, εκπαίδευσης οικοξεναγών, τεχνικές οικολογικής –οργανικής γεωργίας, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης κλπ.

Περιβαλλοντική Πολιτική

Το πλαίσιο στο οποίο ασκείται η πολιτική αυτή διαμορφώνεται από τις αρχές σύμφωνα με τις οποίες η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να είναι παράλληλη με την ανάπτυξη και προϋπόθεση αυτής και να εξασφαλίζει την απαραίτητη κοινωνική αποδοχή. Τα μέσα άσκησης αυτής της πολιτικής είναι η διαμόρφωση κατάλληλων θεσμικών διατάξεων και κανονισμών , η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η ανάπτυξη περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων και διαμόρφωση κοινής γνώμης περιβαλλοντικά ευαίσθητης και ενήμερης.

Χωρικές πολιτικές

Ο ύπαιθρος χώρος αντιμετωπίζεται ακόμα και την σημερινή εποχή ως «τα έξω από τις πόλεις μέρη⁴», δηλαδή το υπόλοιπο του αστικού χώρου, θεώρηση που προκάλεσε πολλές δυσάρεστες χωρικές επιπτώσεις. Η κατάρτιση του εθνικού κτηματολογίου θα αναστείλει το εμπόδιο της μέχρι σήμερα άγνοιας για το υπάρχον καθεστώς γης και θα προωθήσει το χωροταξικό σχεδιασμό.

Οι χωρικές πολιτικές, που εφαρμόστηκαν στην ύπαιθρο, ήταν αποσπασματικές και μέσω ειδικών τοπικών ρυθμίσεων, όπως οι ειδικές χωροταξικές μελέτες και τα προγράμματα που επιβάλλουν οι ευρωπαϊκές χωροταξικές πολιτικές⁵, περιορίστηκαν στην ρύθμιση των όρων της εκτός σχεδίου δόμησης. Σαν αποτέλεσμα ήταν η καθυστερημένη εκτέλεση συγκοινωνιακών υποδομών σε κλίμακα γεωγραφικών ενοτήτων και κοινοτήτων, μέσω των χρηματοδοτήσεων από τα ΜΟΠ. Δηλαδή η χάραξη του βασικού οδικού δικτύου ακολούθησε την λογική της ενσωμάτωσης στο εσωτερικό του νομού των περιφερειακών ορεινών κοινοτήτων μέσω της

⁴ Ελληνικό λεξικό. Τεγόπουλος – Φυτράκης 1993

⁵ Προγράμματα και πρωτοβουλίες με χωροταξική διάσταση όπως URBAN, TERRA

οδικής τους σύνδεσης με τη πρωτεύουσα. Έτσι από τη μεριά του χωροταξικού σχεδιασμού, η ύπαιθρος δεν θεωρήθηκε σαν ισότιμη, με τις αστικές, χωρική ενότητα αλλά σαν απόθεμα γης για την πιθανή επέκταση των πόλεων ή των υπαρχόντων σε αυτή οικισμών.

2.1.2. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στην Ε.Ε. επικρατεί η άποψη ότι η πολιτική της για τις προστατευόμενες περιοχές θα είναι αποτελεσματική μόνο όταν στους επιμέρους τομείς της ευρωπαϊκής πολιτικής επικρατούν απόψεις συμβατές με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Κύριοι τομείς της πολιτικής, οι οποίοι επηρεάζουν άμεσα τις προστατευόμενες περιοχές, είναι αυτές της γεωργίας, της δασοπονίας, του τουρισμού, των μεταφορών και της βιομηχανίας.

Στον τομέα της Γεωργίας η πολιτική της Ε.Ε. καθορίζεται από την ΚΑΠ και την συμφωνία της GATT (Γενική Συμφωνία για τους δασμούς και το Εμπόριο). Με βάση την ΚΑΠ οι προτεραιότητες διαμορφώνονται από την ανάγκη μείωσης της αγροτικής παραγωγής μέσω της μείωσης των επιδοτήσεων και της διάθεσης αγροτικών εκτάσεων για άλλες χρήσεις προδιαγράφοντας έτσι θετικούς οiwνούς για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος⁶. Έτσι μέσω της εφαρμογής του ειδικού κανονισμού 2078/92/ΕΟΚ στο οποίο προαναφέρθηκα θα πρέπει να αξιοποιηθεί ιδιαίτερα στην περιοχή μελέτης.

Στο τομέα της Δασοπονίας η πολιτική της Ε.Ε. καθορίζεται από τη διακήρυξη για τα Δάση, που έγινε στην Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής του Ρίο (1991), σύμφωνα με τα οποία τα δάση του βόρειου ημισφαιρίου θα πρέπει να διαχειρίζονται αειφορικώς για την ικανοποίηση πολλαπλών σκοπών και όχι απλώς για την ξυλοπαραγωγή. Οι αρχές αυτές υιοθετήθηκαν στη 2^η Υπουργική Συνάντηση για την Προστασία των Δασών στην Ευρώπη στο Ελσίνκι (1993). Έτσι με βάση τα Ψηφίσματα της Συνάντησης αυτής η Δασική πολιτική κάθε κράτους μέλους θα πρέπει να υιοθετήσει οδηγίες για αειφορική

⁶ Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ευρωπαϊκή κοινότητα, στο «Ευρωπαϊκά κείμενα».

διαχείριση και διατήρηση της βιοποικιλότητας και επιπλέον θα πρέπει στη δασική πρακτική τους να λαμβάνεται ειδική μέριμνα για την προστασία των πρόδρομων δασών και των δασών σε ισορροπία (climax).

Σήμερα οι προτεραιότητες της Ε.Ε. στο χώρο της πολιτικής για τον Τουρισμό επικεντρώνονται στην προώθηση μορφών τουρισμού συμβατών με το περιβάλλον κυρίως μέσω την ανάπτυξης και της εφαρμογής σχεδίων για τον οικοτουρισμό στην εθνική στρατηγική ανάπτυξης κάθε κράτους μέλους, όσο και στα διαχειριστικά σχέδια κάθε προστατευόμενης περιοχής με παράλληλη αναθεώρηση της σχετικής νομοθεσίας.

Οι τομείς των Μεταφορών, της Ενέργειας όσο και της Βιομηχανίας συνδέονται με σοβαρές επιπτώσεις για το περιβάλλον και για τις προστατευόμενες περιοχές, τις οποίες πολλές φορές επιβαρύνουν ανεπανόρθωτα. Στα πλαίσια άρσης των επιπτώσεων αυτών επικρατούν τάσεις υιοθέτησης στρατηγικής στους επιμέρους τομείς συμβατής με τις ανάγκες προστασίας.

Οι προτεραιότητες της Ε.Ε. στο χώρο των προστατευόμενων περιοχών σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι:

Η δημιουργία ενός οικολογικού δικτύου προστατευόμενων περιοχών, το οποίο θα αποτελέσει το πλαίσιο για την εφαρμογή συγκεκριμένης στατηγικής για τις προστατευόμενες περιοχές, σε εθνικό και διεθνή επίπεδο, καθώς και για την προστασία της φύσης στο σύνολο της επικράτειας. Η δημιουργία του δικτύου γνωστού ως NATURA 2000 , έχει ήδη προχωρήσει σε εθνικό επίπεδο για κάθε κράτος μέλος και συγκεκριμένες περιοχές σε κάθε χώρα έχουν προταθεί ως σημαντικές για την προστασία των βιοτόπων και των ειδών της πανίδας και της χλωρίδας τους.

Η αύξηση του αριθμού των προστατευόμενων περιοχών καθώς και της έκτασης των ήδη υπάρχόντων για την καλύτερη προστασία των αναγκών της πανίδας και χλωρίδας τους.

Για τη χώρα μας είναι οι προτεραιότητες που τίθενται για την περιφέρεια της Νότιας Ευρώπης και της Μεσογείου. Αυτές συνοψίζονται στα εξής:

Η αξιοποίηση των ΠΠ προς την κατεύθυνση της αναζωογόνησης των ορεινών περιοχών

- Η βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης των ΠΠ και η εναρμόνιση της νομοθεσίας με τη διαχείρισή τους
- Επέκταση και βελτίωση των συνθηκών διαχείρισης των βιοτόπων και ειδών που χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας
- Βελτίωση της επαγγελματικής κατάρτισης των εμπλεκόμενων φορέων και ομάδων σε θέματα διαχείρισης των ΠΠ, καθώς και αφύπνιση της κοινής γνώμης μέσω της ενημέρωσης και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Όσον αφορά τώρα το Δήμο Τύμφης, υπάρχει ένα ευνοϊκό πλαίσιο πολιτικής εθνικό αλλά και διεθνές ικανό να υποστηρίξει τις ανάγκες και προτεραιότητες διαχείρισής του, καθώς και την ανάπτυξη της ευρύτερης περιφέρειας συμβατής αλλά και στηριζόμενης στα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής, δηλαδή του φυσικού περιβάλλοντος. Το πλαίσιο αυτό λειτουργεί κατ' αρχήν στο επίπεδο των αρχών και κανόνων και στη συνέχεια στο επίπεδο των οικονομικών μέσων και ενισχύσεων.

Φωτ. 13 Δασικές εκτάσεις του Δήμου.

Αναφορικά με τις αρχές, σηματοδοτούνται από τις προτάσεις για:

- Αειφορική οργάνωση και διαχείριση των φυσικών οικοσυστημάτων και ενίσχυση της βιοποικιλότητας
- Πολλαπλή και συνδυασμένη χρήση των δασών και του φυσικού περιβάλλοντος γενικότερα στα πλαίσια μιας ενδογενούς ανάπτυξης που θα σέβεται και θα προστατεύει το περιβάλλον και θα αξιοποιεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματά του
- Μέριμνα για πρόδρομα δάση, που ευνοούν τη δημιουργία νέων δασών και για τα δάση που βρίσκονται ήδη σε υψηλό βαθμό ισορροπίας και προσαρμογής στις επικρατούσες συνθήκες και είναι κατά συνέπεια υψηλότερου βαθμού ισορροπίας και σταθερότητας
- Έμφαση στις προστατευόμενες περιοχές και διεύρυνση του υφιστάμενου δικτύου

Στο επίπεδο των χρηματοδοτήσεων βρίσκονται σήμερα σε εξέλιξη διάφορα προγράμματα της Ε.Ε. που μπορούν να αξιοποιηθούν για προώθηση της οικοανάπτυξης στην περιοχή του δήμου Τύμφης, μεταξύ των οποίων τα προγράμματα LIFE, LEADER, ENVIREG II, το 2^ο ΚΠΣ, κ.α.

2.2. Χωρικές και αναπτυξιακές προκλήσεις

2.2.1. Τοπική ανάπτυξη

Το μοντέλο ανάπτυξης που κυριάρχησε στις προηγούμενες δεκαετίες οδήγησε στη συγκέντρωση πληθυσμού και των παραγωγικών δραστηριοτήτων στα μεγάλα αστικά κέντρα. Έτσι προέκυψαν ανισότητες μεταξύ των αναπτυγμένων αστικών περιοχών και των σχετικά υποανάπτυκτων αγροτικών περιοχών. Αρχίζει λοιπόν να φαίνεται ο δυναμισμός ενός καινούριου φαινομένου το οποίο ανεξάρτητα του τόπου εμφάνισής του έχει κάποια γενικά χαρακτηριστικά όπως το μικρό χωρικό μέγεθος, τα ευέλικτα συστήματα παραγωγής, η αξιοποίηση των τοπικών πλεονεκτημάτων (γεωργία, μεταποίηση, τουρισμός, οικοτεχνικές) παραδόσεις και τέλος ο αυξημένος ρόλος της τοπικής ρύθμισης που προέρχεται από ενδογενείς παράγοντες. Η «ανάπτυξη από τα κάτω»⁷ ήταν μία απάντηση στην κρατική ρύθμιση «από τα πάνω» που θεωρήθηκε υπεύθυνη για την αναποτελεσματικότητα των μέχρι τότε περιφερειακών πολιτικών.

Διαμορφώνεται έτσι μία καινούρια θεωρία του τρόπου ανάπτυξης, της λεγόμενης τοπικής ή και ενδογενούς ανάπτυξης. Πρόκειται για μία αναπτυξιακή αντίληψη που βασίζεται στην ενεργοποίηση των ενδογενών δυνάμεων και δυνατοτήτων μίας περιοχής για την ενίσχυση της παραγωγικής δομής της. Από αρκετούς μελετητές υποστηρίζεται πως αυτό που ονομάζεται θεωρία δεν είναι παρά η παράθεση επιτυχημένων εμπειριών από διάφορες περιοχές. Όμως αυτό είναι και το κυριότερο επιχείρημα των υποστηρικτών της θεωρίας, της διαδικασίας ανάπτυξης «από κάτω».

Η αναπτυξιακή διαδικασία απαιτεί χωρική συνοχή, ταυτότητα, αλληλεγγύη και ενεργοποίηση του τοπικού δυναμικού. Ταυτόχρονα οδηγεί και στον επαναπροσδιορισμό των χώρων και των φορέων, που θα αποτελέσουν τα σημεία στήριξης της τοπικής ανάπτυξης. Το ερώτημα που τίθεται πρώτα απ' όλα στις τοπικές κοινωνίες είναι αν μπορεί να οδηγήσει σε μόνιμη διαδικασία αποκέντρωσης και τη δημιουργία ολοκληρωμένης στρατηγικής

ενδογενούς ανάπτυξης. Το δεύτερο ερώτημα αφορά στην χωρική ενότητα και έκφραση της υλοποίησης τοπικών πρωτοβουλιών και ποιος είναι ο βέλτιστος χώρος στα πλαίσια του οποίου μπορεί η διαδικασία να καταστεί αποτελεσματική. Ποια τα χαρακτηριστικά του, σε τι μπορεί να διαφέρει από τις υπάρχουσες διοικητικές διαιρέσεις και αν είναι εφικτή η διαφορετική θεώρησή του μέσα από το υπάρχον θεσμικό καθεστώς. Τρίτο και σπουδαιότερο ερώτημα είναι ποιος ή ποιοι είναι αυτοί που θα αναλάβουν τον τοπικό προγραμματισμό και το έργο της υλοποίησής του για την έξοδο από την απομόνωση.

Τα χαρακτηριστικά μίας τοπικής αναπτυξιακής στρατηγικής θα πρέπει να είναι:

Αποκέντρωση στη λήψη των αποφάσεων.

Ανάπτυξη τοπικών αυτοδύναμων θεσμών για τη διαχείριση των φυσικών και ανθρώπινων πόρων.

Επιλογή των κατάλληλων τεχνολογιών με βάση τα δεδομένα και τις ανάγκες της χωρικής ενότητας.

Ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων που υπερκαλύπτουν την τοπική ζήτηση, με εξαγωγικό προσανατολισμό.

Βελτίωση των συγκοινωνιακών υποδομών, τόσο μέσα στην γεωγραφική ενότητα όσο και με τις ενότητες που συνορεύει.

Ανάπτυξη των κοινωνικών δομών συλλογικής ευθύνης και ανάληψης πρωτοβουλιών.

Μέγιστη δυνατή αξιοποίηση των φυσικών πόρων συμβατή όμως με την προστασία του περιβάλλοντος.

Ανάπτυξη των τοπικών και διατοπικών αγορών.

Συμπερασματικά, η τοπική ανάπτυξη προϋποθέτει την αναζωογόνηση της δυναμικής των τοπικών κοινωνιών και το πρόβλημα επικεντρώνεται σε ποιο πρακτικούς τρόπους με τους οποίους είναι δυνατή η ενεργοποίηση των τοπικών παραγόντων. Άλλωστε η αυξανόμενη εμπλοκή της τοπικής αυτοδιοίκησης τόσο μέσω των προγραμμάτων όσο και με το χωρικό

⁷ Μοδινός Μ. «Η αρχαιολογία της ανάπτυξης πράσινες προοπτικές», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1996.

σχεδιασμό αυξάνει τις πιέσεις για μεγαλύτερη κινητοποίηση του ενδογενούς δυναμικού.

2.2.2. Η σημασία της χωροεδαφικής ενότητας για την τοπική ανάπτυξη

Οι ορεινές τοπικές κοινωνίες λοιπόν προκειμένου να συγκροτηθούν ως γεωγραφική και διοικητική οντότητα θα πρέπει να ενσωματώσουν λειτουργικά αυτό που βιώνουν ιστορικά μέσω της κινητικότητας του πληθυσμού και των τοπικών σχέσεων που ακόμα υπάρχουν παρ' όλο που η διοικητική διαίρεση δεν τους ευνοεί. Έτσι μια αναπτυξιακή διαδικασία και δράσεων ενταγμένων σε ολοκληρωμένες πολιτικές για τον ορεινό θέτει το πρόβλημα του επαναπροσδιορισμού της βέλτιστης χωρικής κλίμακας παρέμβασης.

Όμως, η προσπάθεια αναζήτησης του βέλτιστου μεγέθους του χώρου παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες. Γιατί προσπαθεί ταυτόχρονα να αναπροσαρμόσει την οργάνωση και τη λειτουργία του πολιτικο-διοικητικού συστήματος, με τελικό στόχο την άρθρωση και όχι την κατανομή των αρμοδιοτήτων και από την άλλη πλευρά προσπαθεί για την κατασκευή του συγκεκριμένου εννοιολογικού εργαλείου και της απαραίτητης πολιτικο-διοικητικής επιχειρησιακότητας.

Σ' αυτό το πλαίσιο φαίνεται η αναγκαιότητα αναζήτησης ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών για την επεξεργασία δεδομένων και εφαρμογής πολιτικών τοπικής ανάπτυξης. Ο όρος «χωροεδαφική ενότητα» ορίζεται ως μία περιοχή γεωμορφολογικά και ιστορικά προσδιορισμένη τα όρια της οποίας περιλαμβάνουν μία ή περισσότερες γεωγραφικές ενότητες. Η περιοχή αυτή διαθέτει συνοχή και παρουσιάζει ισχυρή εσωτερική διάρθρωση με επίκεντρο ένα ή περισσότερους οικισμούς. Βάση αυτών των κριτήριων χωροεδαφική ενότητα αποτελεί η περιοχή του Ζαγορίου, η οποία διαχωρίζεται σε τρεις νεοσύστατους δήμους και συγκεκριμένα στον Δ. Τύμφης επίκεντρο του χωρικού συστήματος αποτελεί η έδρα του, το Τσεπέλοβο. Το «έδαφος» είναι η έκταση που καταλαμβάνει η γεωγραφική ενότητα με όρια καθορισμένα. Ο

«χώρος»⁸ αναφέρεται στην ύπαρξη δομών, εξοπλισμών, πόρων, δραστηριοτήτων και σχέσεων που επιτρέπουν την γέννηση και την εκκίνηση ενδογενών αναπτυξιακών διαδικασιών και πρωτοβουλιών, καθώς και τη σύνδεση μέσω δικτύων με τον έξω κόσμο.

Ωστόσο στην περιοχή αυτή παρατηρείται ένα δίκτυο σχέσεων που ατομικά ή συλλογικά αναπτύσσουν συνεργασίες από άλλες γεωγραφικές ενότητες σε νομαρχιακό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο λόγω μίας ισχυρής κοινής ταυτότητας. Οι σημαντικοί δεσμοί που δημιουργούνται είτε λόγω των δεσμών του παρελθόντος είτε ακόμα και αυτών που θα δημιουργηθούν στο μέλλον, ανήκουν σε διάσπαρτους χώρους. Αυτό το μη χωροθετημένο δίκτυο⁹ σχέσεων αποτελεί συστατικό στοιχείο της χωροεδαφικής ενότητας και τα αποτελέσματα αυτής της δικτύωσης εντοπίζονται χωρικά μέσω της ανάπτυξης κατά τομέα όπως στην κτηνοτροφία, στον αγροτουρισμό, τις βιοτεχνικές δραστηριότητες ή ακόμα και στο σύνολο των δραστηριοτήτων.

Το τέλος λοιπόν της κυριαρχίας της κλαδικής προσέγγισης των οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών στις ορεινές κοινωνίες, συνοδεύτηκε από μία στροφή προς τις ολοκληρωμένες χωρικές προσεγγίσεις. Άμεσο αποτέλεσμα ήταν η διεύρυνση της χωρικής κλίμακας ως μονάδα ανάλυσης αλλά και ως πεδίο σχεδιασμού πολιτικών ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Υπό αυτή την έννοια μία πολιτική για τις ορεινές περιοχές δεν περιρίζεται μόνο στον πρωτογενή τομέα και τους άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας αλλά θέτει και ζητήματα διαχείρισης και λειτουργικότητας του χώρου, προκειμένου να επιτευχθεί το σχέδιο ανάπτυξης να αποτελέσει το συνδυαστικό κρίκο όλων εκείνων των πολιτικών που υφίστανται στο χώρο και το έδαφος.

Έτσι, βέλτιστη χωροεδαφική ενότητα αποτελεί εκείνη που μπορεί και παρακάμπτει ακόμα και τα στενά διοικητικά όρια των νέων δήμων και παράλληλα αξιοποιεί τις δυνατότητες του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού και τις αναπτυξιακές δυνατότητες που προσφέρουν οι τοπικές συνθήκες, σε

⁸ «Κάθε (χωρικό) σχήμα έχει την καταγωγή του στην κίνηση που το διαμορφώνει. Το σχήμα δεν είναι τελικά παρά ή απεικόνιση-εγγραφή της κίνησης.»Henri BERGSON

⁹ Με την έννοια ότι τα μέλη αυτών των δικτύων είτε ως κοινωνικές ομάδες, είτε ως άτομα, δεν προέρχονται απαραίτητως από την ίδια περιοχή, αλλά τους συνδέει κοινή καταγωγή, κοινός πολιτισμός, αλλά και εξειδίκευση σε κοινούς κλάδους απασχόλησης (πρώην εγκατεστημένοι νομάδες, προσφυγικοί πληθυσμοί, οργανωμένες κοινότητες στον αστικό χώρο της ημεδαπής

σημείο τέτοιο ώστε να είναι εφικτή στην περιοχή η άρση της απομόνωσης και να μπει σε αναπτυξιακή τροχιά. Η ενότητα που θα οριοθετηθεί σαν το τελικά γεωγραφικώς ορισμένο χώρο θα προέλθει βιωματικά μέσα από ενδογενείς δυνάμεις που μπορούν να προκύψουν από κοινές παραγωγικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές συνθήκες. «Στο πλαίσιο μίας τέτοιας διαδικασίας διερεύνησης χωροεδαφικών ενότητων, η δυνατότητα αξιολόγησης των νέων χωροταξικών δεδομένων που εμφανίζονται με την αλλαγή και την διερεύνηση της γεωγραφικής κλίμακας που θα προκύψει, είναι καθοριστική για τον σχεδιασμό ολοκληρωμένων χωροταξικών και αναπτυξιακών πολιτικών για τον ορεινό όγκο».¹⁰

Εντέλει ο βέλτιστος χώρος υποδοχής και εφαρμογής πολιτικών ολοκληρωμένης ανάπτυξης στη μικρή κλίμακα πρέπει να τηρεί ορισμένα από τα παρακάτω κριτήρια:

Γεωγραφική συνέχεια με επάρκεια οδικού δικτύου και επικοινωνιών.

Κοινή, παραδοσιακή τοπική παραγωγική εξειδίκευση.

Συμπληρωματικότητα των χρήσεων γης και των παραγωγικών συστημάτων.

Δυνατότητα από κοινού αξιοποίηση των μη χωροθετημένων δικτύων.

Δυνατότητα υπερπήδησης των διοικητικών περιορισμών μέσω της συγκρότησης νέων μηχανισμών διαχωρικής συνεργασίας και υποστήριξης των τοπικών πρωτοβουλιών.

Εκσυγχρονισμό των συστημάτων παραγωγής αλλά και διαχείριση της εγκατάλειψης του ορεινού χώρου.

Συγκέντρωση και ορθολογική αξιοποίηση των διάσπερτων πόρων και της τοπικής τεχνογνωσίας στο εσωτερικό της κάθε περιοχής βασισμένες στη χρήση νέων τεχνολογιών και σε καινοτόμες δράσεις.

Ένταξη στη διευρυμένη χωροεδαφική ενότητα των όμορων περιοχών.

και της αλλοδαπής). Σημειώσεις Τοπική Ανάπτυξη και Ανθρώπινοι Πόροι, Δ. Γούσιος, Βόλος 1999, σελ. 36.

¹⁰ Δ. Γούσιος, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, 1999, η διερεύνηση της χωρικής κλίμακας στον σχεδιασμό και την εφαρμογή τοπικών πολιτικών για τον ορεινό χώρο: από τις ορεινές κοινότητες στις ορεινές γεωγραφικές ζώνες.

2.2.3. Τοπική ανάπτυξη και πανκοσμιοποίηση

Η σημασία της τοπικής ανάπτυξης κατανοήθηκε μετά το 1970 λόγω της κρίσης του υπάρχοντος μοντέλου ανάπτυξης. Σκοπός της προσέγγισης αυτής ήταν μία νέα εναλλακτική λύση ανάπτυξης ενάντια στους αυθόρμητους μηχανισμούς ρύθμισης από την οικονομία της αγοράς, οι οποίοι προσδιορίζουν την ανάπτυξη «εκ των άνω». Ανάλογες με αυτή την κριτική, οδηγούν στην αναζήτηση μίας περισσότερο ορθολογικής και σταθερής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Όπως προαναφέραμε άλλωστε η αξιοποίηση των τοπικών πλεονεκτημάτων και πόρων, όσο και ο περιορισμός των επιπτώσεων της αλόγιστης ποσοτικής ανάπτυξης στο φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον αποτελεί επιτακτική ανάγκη.

Όστόσο, το κοινωνικό κόστος και τα κοινωνικά πλεονεκτήματα μίας αναπτυξιακής πολιτικής αλλά και οι περιβαλλοντικές πλευρές κατά τις αναπτυξιακές διαδικασίες μίας περιοχής, θα πρέπει να συνυπολογίζονται ακόμη και για τις μελλοντικές γενιές. Η αξιοποίηση λοιπόν των φυσικών και ανθρώπινων πόρων όσο και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων μίας μικρο-περιοχής (οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών) επιβάλλουν τον τοπικό χαρακτήρα της ανάπτυξης.

Πολλές φορές οι τοπικοί παράγοντες προσπαθούν να εξηγήσουν το λόγο για τον οποίο ενώ οι τοπικοί χώροι υπόκεινται σε μαζικούς και παγκόσμιους καταναγκασμούς, εξελίσσονται διαφορετικά (λόγω κυρίως της οικονομίας της παγκόσμιας αγοράς). Το γεγονός αυτό αιτιολογείται στο ότι οι τοπικές κοινωνίες κατά τις προσπάθειες ανάπτυξής τους, παρουσιάζουν διαφορετικές ικανότητες μεταξύ τους στο εσωτερικό του ίδιου συστήματος. Οι ικανότητες αυτές συνδέονται άμεσα με τον ανθρώπινο παράγοντα: επιτηδειότητα, επαγγελματικότητα, δίκτυα σχέσεων και κοινωνικοοικονομική αλληλεγγύη ιδιαίτερα στο μεσογειακό χώρο.

Συγκεκριμένα όμως, ο Δήμος Τύμφης που αποτελεί ένα ιδιότυπο κλειστό χωρικό σύστημα, καθώς έζησε μέσα στο ευρύ πλαίσιο τεράστιων πολυεθνικών αυτοκρατοριών (Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Οθωμανική αυτοκρατορία) δεν ξέχασε τις παραδόσεις του και τον κοινωνικό χαρακτήρα του. Έτσι και σήμερα μπροστά σε μία απρόσωπη αεθνική αυτοκρατορία, που φέρει την

επωνυμία παγκοσμιοποίηση, υπάρχει στο κοινωνικό σύνολο η σφραγίδα της ταυτοπροσωπίας που καταπολεμά τον φόβο της ετεροπροσωπίας ή αλλοπροσωπίας, το φόβο δηλαδή του να αποτελέσει ο άνθρωπος ένα μη προσδιορίσιμο μέγεθος¹¹. Θα πρέπει λοιπόν να δίδεται μεγαλύτερη σημασία στο ανθρώπινο δυναμικό για την κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και τη δράση της μέσω καινοτομικών πρωτοβουλιών, που θα συμβάλλουν στις διαδικασίες ανάπτυξης. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες θα πρέπει να υπερασπίσουμε τις αξίες της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του τόπου, έτσι ώστε να αποφευχθεί η αλλοίωση του ιδιόμορφου τοπικού χαρακτήρα που κινδυνεύει από την «χίμαιρα της παγκοσμιοποίησης».

2.2.4. Αναδιάρθρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης

Απαραίτητη προϋπόθεση για μία τοπική αναπτυξιακή προσπάθεια είναι η ύπαρξη των κατάλληλων φορέων στο τοπικό επίπεδο που στην Ελλάδα κύριους εκφραστές έχει τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Από τη δεκαετία του '80 και μετά υπάρχει μία τάση αναβάθμισης του τοπικού κράτους με την ενίσχυση κατ' αρχάς της Νομαρχιακής Διοίκησης, θεσμοθέτηση των περιφερειών και την εμφάνιση άλλοτε κρατικών θεσμοθετημένων φορέων όπως οι αναπτυξιακοί σύνδεσμοι, διαδημοτικές και διακοινοτικές επιχειρήσεις αλλά και φορέων όπως οι αναπτυξιακές εταιρίες, οι εταιρίες λαϊκής βάσης αλλά και μία πρώτη προσπάθεια για συνενώσεις των ΟΤΑ με τους νόμους 1416/84 και 1622/86. Η κυριότερη αιτία αυτών των κινήσεων ήταν η προσπάθεια της χώρας μας να συμβαδίσει με τις διεθνείς εξελίξεις κυρίως τις ευρωπαϊκές που από καιρό είχαν στρέψει το ενδιαφέρον τους στη μικρή κλίμακα. Όμως οι προσπάθειες δεν έφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Στην δεκαετία του '90 είχαμε τους νόμους 2218/94, 2240/94 και 2307/95 οι οποίοι συνέβαλαν στην αναβάθμιση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με την εφαρμογή του Β' βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης, την δημιουργία των Περιφερειακών Ταμείων για την καλύτερη διαχείριση των εθνικών και κοινοτικών κονδυλίων και την ανακατανομή των αρμοδιοτήτων προς όφελος

¹¹ Εφημερίδα «Ηχώ των Σαρακατσαναίων», Σαράντος Καργάκος, Η παγκοσμιοποίηση και οι

της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Με τον 2218/94 θεσμοθετήθηκαν τα συμβούλια περιοχής και τους εκχωρήθηκαν αρμοδιότητες που όμως δεν μπόρεσαν να τις εξασκήσουν κυρίως λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων και επαρκούς στελέχωσης. Η οικονομική αυτοδυναμία των ΟΤΑ ήταν και πιθανό να παραμείνει πρόβλημα για πολύ ακόμη.

Το σχέδιο Καποδίστρια που είναι το νέο διοικητικό πλαίσιο του πρώτου βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης θεωρείται ότι θα συμβάλλει στην ανάπτυξη της κύριας λειτουργίας των νέων Δήμων που είναι η Αναπτυξιακή λειτουργία. Οι νέοι δήμοι που αποτελούν μια ενότητα χωριών¹² δημιουργήθηκαν με κύριο στόχο την ενίσχυση του «ενδογενούς δυναμικού» της Ελληνικής περιφέρειας. Επιπλέον στόχοι είναι μεταξύ άλλων η συντονισμένη εφαρμογή νομικών ρυθμίσεων και αναπτυξιακών μέτρων, αναπτυξιακή ενδοδημοτική ισορροπία και εξασφάλιση της ευρύτερης δυνατής πολιτικής και κοινωνικής συναίνεσης.

Άλλος παράγοντας που προσδιορίζει το πλαίσιο άσκησης τοπικών πολιτικών για τον χώρο και το περιβάλλον είναι το πλαίσιο τοπικού σχεδιασμού χρήσεων γης. Τον Ιούνιο του 1997 ψηφίστηκε στη χώρα μας ο νόμος 2508 για την «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των Πόλεων και των Οικισμών της χώρας». Στόχος του νόμου είναι η προσαρμογή του παραδοσιακού πολεοδομικού σχεδιασμού στις απαιτήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης. Στα θετικά στοιχεία είναι και η πρόβλεψη των Σχεδίων με τους «νέα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια» και «Σχέδια Χωροταξικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτών Πόλεων», με τα οποία για πρώτη φορά ο Πολεοδομικός σχεδιασμός θα ρυθμίζει τις χρήσεις γης και έξω από τα όρια των πόλεων και των οικισμών, καταλαμβάνοντας όλη την έκταση του εκάστοτε νέου δήμου. Αυτό είναι μια σοβαρή εξέλιξη που μπορεί να οδηγήσει στη βελτίωση ενός από τα μεγαλύτερα προβλήματα της ελληνικής χωρικής πολιτικής, που μέχρι σήμερα όπως έχουμε αναφέρει δεν υπήρχε ταυτόχρονη ρύθμιση των χρήσεων γης μέσα στις πόλεις /οικισμούς και στην περιβάλλουσα ύπαιθρο. Έτσι ο πολεοδομικός σχεδιασμός αποκτά τον χαρακτήρα χωροταξικού σχεδιασμού τοπικής κλίμακας και επομένως θα χρειαστεί να αντιμετωπίσει και άλλες χρήσεις και ρυθμίσεις για την ύπαιθρο πέρα των απλών όρων δόμησης που μέχρι τώρα επέβαλλε ο πολεοδομικός σχεδιασμός. Είναι αυτονόητο ότι

Σαρακατσάνοι, Θεσσαλονίκη, 2000.

¹² «Ανοιχτές πόλεις» κατά την ορολογία των χωροταξικών σχεδίων των Νομών, ΥΧΟΠ 1984.

θα πρέπει να περιλάβει και περιβαλλοντικές θεωρήσεις και σύνθετες ρυθμίσεις γιατί οι ορεινές περιοχές δεν αποτελούν μόνο παραγωγικό πόρο αλλά και περιβαλλοντικό.

Η υλοποίηση των στόχων που βάζει η οποιαδήποτε περιφερειακή πολιτική σε Ευρωπαϊκό περιβάλλον άρα και στην Ελλάδα επιτυγχάνεται με την βοήθεια των διαρθρωτικών ταμείων τα οποία χρηματοδοτούν τους στόχους της κοινότητας. Το θεσμικό πλαίσιο που μπορεί να κινηθεί η Ελλάδα για την ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο είναι:

- ι Ο αναπτυξιακός νόμος 2601/98.
- ι Ο νόμος 2508 για την βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και των οικισμών της χώρας.
- ι Το νόμο για τον Χωροταξικό Σχεδιασμό και την Αειφόρο Ανάπτυξη.
- ι Τους Ευρωπαϊκούς κανονισμούς για τον πρωτογενή τομέα.
- ι Τις εθνικές και κοινοτικές πρωτοβουλίες που ενισχύονται μέσω των διαρθρωτικών ταμείων (ΕΤΠΑ, ΕΚΤ, FEOGA τμήμα προσανατολισμού).

Βέβαια η έλλειψη της εμπειρίας σε τοπικές χωρικές και αναπτυξιακές πολιτικές δυσκολεύουν το επιχείρημα. Θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, σε ένα αναπτυξιακό σχεδιασμό η λογική της ενίσχυσης του ενδογενούς δυναμικού σε όλα τα διοικητικά ή χωρικά επίπεδα. Βασικό στοιχείο ενός τέτοιου προσανατολισμού θα πρέπει να είναι η ενίσχυση της τοπικής συνεργασίας, της οριζόντιας δικτύωσης των φορέων, των συμμετοχικών μορφών λήψης αποφάσεων¹³ με στόχο την πολιτική αφύπνιση των τοπικών κοινωνιών και της αναπτυξιακής εξέλιξης της περιοχής τους. Όμως για να συμβεί κάτι τέτοιο πρέπει να αναζητηθεί το βέλτιστο χωρικό μέγεθος παρέμβασης αναφορικά με την κλίμακα, η οποία θα πρέπει να κατανοεί τις ανάγκες τους και να δημιουργεί το κρίσιμο μέγεθος παροχής υπηρεσιών.

¹³ Βαρέλας Β. «Οι συμμετοχικοί θεσμοί: Έννοια, σημασία, αναγκαιότητα, συμμετοχής του ΤΕΕ», ΤΕΕ κεντρικής και δυτικής Θεσσαλίας, 1980.

2.3. Κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα του πληθυσμού

Η διοικητική διαίρεση των ορεινών περιοχών με τον τρόπο που έγινε και συνεχίζει να λειτουργεί συνέβαλλε στην άρση της χωρικής και κοινωνικής συνοχής των ορεινών όγκων. Η ταυτόχρονη πληθυσμιακή αποδυνάμωση, με την μετακίνηση των κατοίκων προς την γειτονική πεδιάδα, αλλά και λόγω της αστυφιλίας δημιουργεί προβλήματα στην εύρεση κρίσιμων μεγεθών για εφαρμογή πολιτικών.

Από τις μέχρι τώρα πολιτικές έχουν ευνοηθεί περισσότερο οι πεδινές περιοχές σε σύγκριση με τις ορεινές, γιατί έχουν ευνοηθεί τα τμήματα του χώρου εκείνα που μπορούν να καταστούν ανταγωνιστικά από οικονομικής άποψης. Παρά τον προστατευτικό χαρακτήρα των πολιτικών, ευνοήθηκαν περισσότερο τα προϊόντα και όχι τα συστήματα παραγωγής με άμεσο αποτέλεσμα να αλλοιώσουν την φυσιογνωμία των ορεινών περιοχών. Οι μεμονωμένες δράσεις τους πα' όλο που συγκράτησαν μέρους του πληθυσμού στα ορεινά δεν δημιούργησαν δυναμική που να τροφοδοτεί την διαδικασία ανάπτυξης. Ουσιαστικά αντί να ενισχύσουν τη χωρική συνοχή την εξασθένησαν, ο βαθμός αλληλεγγύης και συμπληρωματικότητας των παραγωγικών συστημάτων που ιστορικά υπήρχε, τώρα εξασθενεί.

Η δημογραφική συρρίκνωση στα επίπεδα οικισμού και κοινότητας και η διοικητική κατάτμηση στα επίπεδα της νομαρχίας, δεν δημιουργούν τα κρίσιμα πληθυσμιακά και εδαφικά μεγέθη για συγκρότηση ολοκληρωμένων πολιτικών, που θα δώσουν επιχειρηματικές και χωρικές κατευθύνσεις. Λόγω των χαμηλών πυκνοτήτων των οικισμών και επειδή οι φυσικοί χώροι είναι διάσπαρτοι είναι προτιμότερη η λύση της διαδημοτικής συνεργασίας.

Οι αναπτυξιακές άλλωστε προοπτικές λόγω της ΚΑΠ, των χρηματοδοτήσεων από τα Διαρθρωτικά Ταμεία, το Γ' ΚΠΣ, των εθνικών προγραμματισμών κλπ. Δημιουργούν τις συνθήκες επίλυσης των προβλημάτων διαχείρισης και ανάπτυξης και οι διευρυμένες χωρικές ενότητες, μέσω της διαδημοτικής συνεργασίας, αποτελούν το προσφερότερο χωρικό μέγεθος εφαρμογής των αναπτυξιακών σχεδιασμών. Όπου κύριος στόχος στους σχεδιασμούς αυτούς αποτελεί η συγκρότηση της διευρυμένης χωροεδαφικής ενότητας και η προσπάθεια ανάπτυξης των ορεινών περιοχών

παρά την δημογραφική συρρίκνωση και την υστέρηση στις γεωργικές αποδόσεις.

2.3.1. Πληθυσμιακή αποδυνάμωση της περιοχής

Η διαδικασία εξόδου (μετανάστευση με έντονους ρυθμούς) του πληθυσμού απο τον υπαίθρο χώρο ξεκίνησε στην Ελλάδα μεταξύ της δεκαετίας 1955-1965 ακολουθώντας την βιομηχανική επανάσταση. Οι μετασχηματισμοί στην γεωργία και στην κτηνοτροφία απαιτούσαν λιγότερα εργατικά χέρια ενώ απο την άλλη πλευρά οι προσφερόμενες θέσεις εργασίας στα μεγάλα εργοτάξια, στις βιομηχανικές μονάδες, τα γραφεία και το εμπόριο προκάλεσαν την λεγόμενη έξοδο του πληθυσμού της υπαίθρου.

Σ'αυτούς τους παράγοντες θα πρέπει να προστεθεί το γεγονός ότι κατά το 19^ο αιώνα αρχίζει η περίοδος παρακμής για την ευρύτερη περιοχή του Ζαγορίου με την εμφάνιση μεταναστευτικών ρευμάτων¹⁴. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος επέτεινε την παρακμή της περιοχής, αφού οι Γερμανοί έχουν καταστρέψει πολλά χωριά¹⁵ και η μετανάστευση γίνεται ακόμη πιο έντονη και κυρίως για χώρες του εξωτερικού.

Φωτ 14 Ζαγορίσιοι μετανάστες.

Αργότερα στην περίοδο του εμφυλίου η απαξίωση των οικισμών είναι ολοκληρωτική και οι παραδοσιακές δομές εγκαταλείπονται και ρημάζουν με

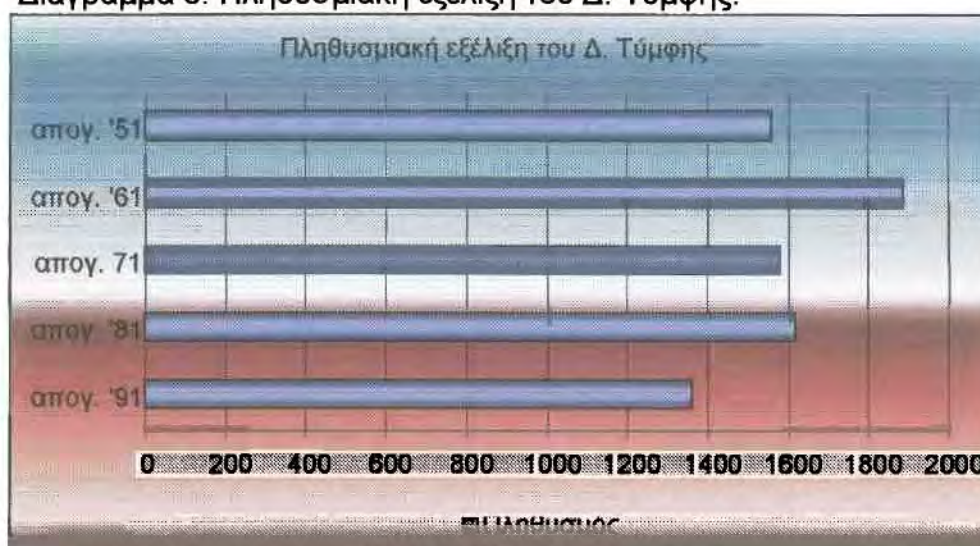
¹⁴ Αρχικά η μετανάστευση γίνεται σε κοντινά κράτη, όπως Βόρεια Ιταλία (Τεργιέστη), Αυστρία (Βιέννη), Βαλκανικά κράτη, όπως Ρουμανία (Βουκουρέστι), Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία (Φιλιπούπολη) και Ουγγαρία (Βουδαπέστη) Ρωσία, αλλά και Αίγυπτο (Αλεξάνδρεια – Κάιρο). Μετά τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο τα μεταναστευτικά ρεύματα κατευθύνονται κυρίως προς την Γερμανία και υπεραντιλατικές χώρες (Η.Π.Α. και Αυστραλία). Προφορικές μαρτυρίες του Κ. Τσουμάνη.

¹⁵ Οικισμούς που κατέστρεψαν οι Γερμανοί είναι η Λάιστα, το Βρυσσώρι, το Ηλιοχώρι και εν' μέρη την Λεπτοκαρυά. Αυτοί οι οικισμοί αργότερα ανοικοδομήθηκαν σύμφωνα με τα παραδοσιακά πρότυπα, βάση εθνικών προγραμμάτων-επιδοτήσεων εκείνη την εποχή, που ήταν χορήγηση πρώτων υλών (πέτρες, ξύλα). Προφορικές μαρτυρίες του Κ. Τσουμάνη.

τάση φυγής προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Γιάννινα, Θεσσαλονίκη, Αθήνα).

Οι οικισμοί παραμένουν σε αυτή την κατάσταση ουσιαστικά μέχρι την δεκαετία του '70 όπου εμφανίζονται τα πρώτα δειλά τουριστικά ρεύματα, οπότε και αρχίζει να διαφαίνεται κάποια αναπτυξιακή προσπάθεια για την περιοχή.

Διάγραμμα 3: Πληθυσμιακή εξέλιξη του Δ. Τύμφης.

Πηγή: Στοιχεία απογραφής της ΕΣΥΕ.

Η δημογραφική κατάσταση του δήμου Τύμφης σύμφωνα με την απογραφή του 1991 δεν αλλάζει κατά πολύ από την γενικότερη κατάσταση που διέπει όλη την περιοχή του Ζαγορίου. Σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού είναι σε ηλικία άνω των 45 ετών, γεγονός το οποίο αποτελεί πρόβλημα για την δημογραφική εξέλιξη του νέου δήμου, καθώς ο πληθυσμός γηράσκει ενώ, η απουσία των αναπαραγωγικών ηλικιών είναι αισθητή, κάτι το οποίο δείχνει ξεκάθαρα και ο αντίστοιχος πίνακας ηλικιακής κατάξης.

Στις περιοχές όπου παρατηρείται έντονη εσωτερική μεταναστευτική κίνηση προς τα αστικά κέντρα, με υψηλή συμμετοχή των γυναικών στην κίνηση αυτή, η αναλογία φύλων κλίνει υπέρ των ανδρών στον αγροτικό χώρο. Ο δείκτης αναλογίας των φύλων στον άγαμο πληθυσμό των αναπαραγωγικών ηλικιών δίνει μία ενδειξη της δυνατότητας ενός κοινωνικού συνόλου να δημιουργήσει νέα ζεύγη.

$$\text{Δείκτης αναλογίας φύλων} = (\text{γυναίκες} / \text{άνδρες}) * 100$$

Για το Δήμο Τύμφης, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής 1991 της ΕΣΥΕ ο δείκτης, για τις αναπαραγωγικές ηλικίες (15-45 ετών), υπολογίζεται 63,8%, που οφείλεται στον μεγάλο αριθμό των ανδρών στο Δήμο.

Πίνακας 11: Ηλικιακή κατάξη πληθυσμού του Δ. Τύμφης

Κοινότητες	0-14ετών		15-29ετών		30-44ετών		45-64ετών		65 και άνω	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Βραδέτου	1	1	2	3	3	3	6	4	4	5
Βρυσοχωρίου	3	4	9	2	6	7	16	19	17	11
Ηλιοχωρίου	4	5	8	5	9	6	9	9	5	6
Καπεσόβου	1	3	6	1	3	2	11	12	4	6
Κήπων	13	13	28	13	24	9	19	27	18	23
Κουκουλίου	5	3	22	10	11	5	13	11	1	7
Λαΐστης	6	4	4	5	9	7	15	19	15	12
Λεπτοκαριάς	2	4	4	4	7	4	12	14	9	12
Νεγάδων	6	4	3	5	5	7	12	11	10	11
Σκαμνελίου	12	9	18	13	21	12	32	30	17	22
Τσεπελόβου	14	16	26	35	37	16	46	59	28	27
Φραγκάδων	13	3	11	5	12	5	19	21	13	14
ΣΥΝΟΛΟ	80	69	141	101	147	83	210	236	141	156

Πηγή: Στοιχεία απογραφής της ΕΣΥΕ 1991.

Η μετανάστευση επηρεάζει τα πληθυσμιακά μεγέθη άμεσα, χάρη στην επίδραση που ασκεί στο μέγεθος του ενεργού πληθυσμού, και επομένως στην ποσοστιαία συμμετοχή του στο συνολικό πληθυσμό και έμμεσα, μέσα από τη συμβολή της στην διαμόρφωση της γεννητικότητας και της θνησιμότητας. Έτσι, ο δείκτης εξάρτησης, φανερώνει πόσοι συντηρούμενοι (παίδες και γέροντες) αντιστοιχούν σε εκατό άτομα του ενεργού πληθυσμού. Δηλαδή μας δείχνει το βάρος που φέρει ο ενεργός πληθυσμός σε μία δεδομένη στιγμή.

$$\text{Δείκτης εξάρτησης} = [(0-14)+(65+) \text{ ετών} / (15-64) \text{ ετών}] * 100$$

Όσο υψηλότερος ο δείκτης, τόσο μεγαλύτερο το βάρος που φέρνει ο ενεργός πληθυσμός. Για το Δήμο Τύμφης ο δείκτης εξάρτησης είναι 45,6%, που σημαίνει ότι ο ενεργός πληθυσμός έχει αυξημένη δυνατότητα

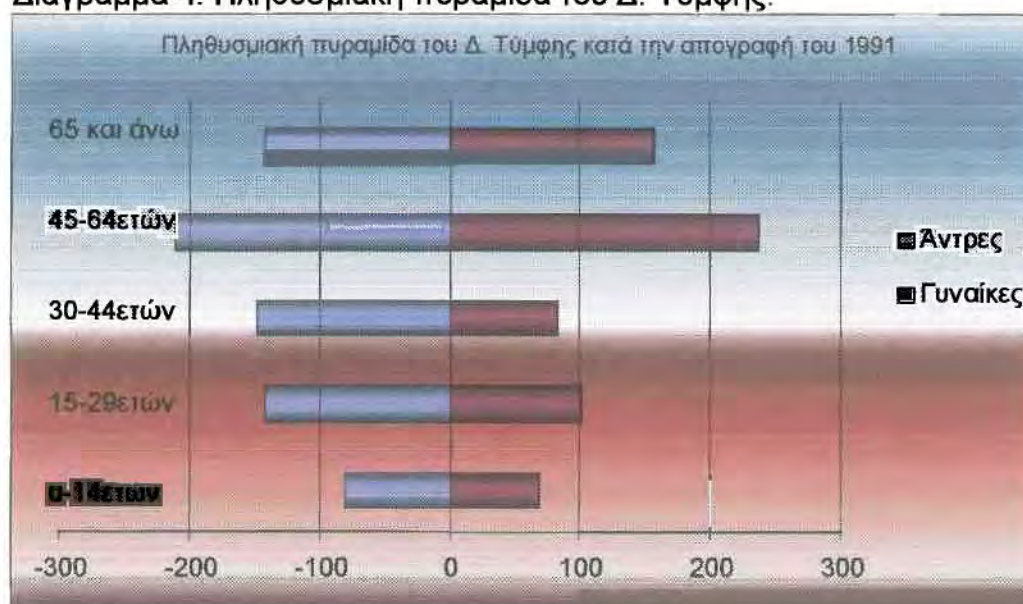
αποταμίευσης και επομένως επένδυσης. Επίσης θεωρείται ότι αποτελεί ένδειξη ικανοποιητικής προοπτικής για την οικονομική ανάπτυξη του τόπου.¹⁶

Ο δείκτης γήρανσης του πληθυσμού μας δείχνει πόσοι συντηρούμενοι γέροντες αναλογούν σε εκατό συντηρούμενους νέους.

$$\text{Δείκτης γήρανσης} = [(65+) \text{ ετών} / (0-14) \text{ ετών}] * 100$$

Για το Δήμο Τύμφης ο δείκτης είναι 199%, ένδειξη της γήρανσης του πληθυσμού και της έλλειψης ατόμων νεαρής ηλικίας.

Διάγραμμα 4: Πληθυσμιακή πυραμίδα του Δ. Τύμφης.

Πηγή: Στοιχεία απογραφής της ΕΣΥΕ 1991.

Είναι φανερό ότι η μετανάστευση έχει επιφέρει μείωση του πληθυσμού που παραμένει στην περιοχή, του μόνιμου δηλ. πληθυσμού. Ο μόνιμος πληθυσμός γηράσκει και ανήκει, σε σημαντικό βαθμό, στην ομάδα των ηλικιών από 45 - 64 ετών (33% στη βάση της απογραφής του 1991). Παρατηρείται δε ότι στην περιοχή οι νέοι άνθρωποι, στην ομάδα των ηλικιών από 15 - 29 ετών που μένουν στις κοινότητες της περιοχής είναι λίγοι (18% αντίστοιχα). Άρα, ο μόνιμος πληθυσμός αποτελείται σε σημαντικό βαθμό από ηλικιωμένους ανθρώπους (37% συνταξιούχοι). Επιχειρήματα προς την ίδια κατεύθυνση παρέχει και ο μαθητικός πληθυσμός. Η εικόνα αυτή οδηγεί στην αποδοχή μίας κατάστασης των παραγωγικών δραστηριοτήτων που χαρακτηρίζεται από περιορισμένες προοπτικές, προσωρινότητα και με την

¹⁶ Δ.Γ.Τσαούση, κοινωνική δημογραφία, Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.29

έννοια αυτή περιορίζει διαδικασίες βελτίωσης πόρων και τεχνικών, δηλαδή, επανδύσεων και εκπαίδευσης. Η μετανάστευση του τοπικού πληθυσμού τείνει να επιφέρει και ερήμωση της περιοχής. Η μείωση του ανθρώπινου δυναμικού στην περιοχή και ειδικά του ενεργού και νέου ανθρώπινου δυναμικού έχει ως συνέπεια τη μείωση και της οικονομικής δραστηριότητας.

Συμπερασματικά, ο Ελλαδικός χώρος παρουσιάζει τάση πληθυσμιακής μετακίνησης από ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές σε πολύ μικρότερη κλίμακα από τα προηγούμενα χρόνια κάτι που οφείλεται και στην πληθυσμιακή συρρίκνωση των προηγούμενων δεκαετιών.

Όπως αναφέρεται και στο Πρώτο Προσωρινό Σχέδιο των Τάσεων Ανάπτυξης του Ελληνικού Χώρου, (1995) «..εντονότερο είναι το φαινόμενο του εποχιακού 'επαναπατρισμού' δηλαδή της μετακίνησης αστικού πληθυσμού προς αγροτικούς οικισμούς της υπαίθρου και αφορά κυρίως μετακίνησης μεταναστών προς τις περιοχές προέλευσης. Ένα χαρακτηριστικό των αγροτικών τουριστικών περιοχών είναι ότι ο πληθυσμός τους πολλαπλασιάζεται εποχιακά με αποτέλεσμα να υπερβαίνουν τα όρια του φυσικού υποδοχέα και των υποδομών. Αντίθετα στους μήνες που δεν εμφανίζουν μεγάλη τουριστική κίνηση παρατηρείται συρρίκνωση και απομόνωση του τοπικού πληθυσμού»¹⁷.

Πίνακας 12: Πληθυσμιακή μεταβολή πληθυσμού στο Δ. Τύμφης.

Κοινότητες	Ποσοστιαίοι ρυθμοί μεταβολής πληθυσμού			
	51 - '61	61 - '71	71 - '81	81 - '91
Βραδέτου	-24	28	-54	54
Βρυσχωρίου	5	-91	62	-47
Ηλιοχωρίου	37	-42	32	-2
Καπεσόβου	-54	16	37	-58
Κήπων	21	-17	-24	2
Κουκουλίου	-12	14	46	6
Λαΐστης	46	-49	21	-45
Λεπτοκαριάς	-1	-41	-8	44
Νεγάδων	2	-74	26	-8
Σκαμνελίου	-3	24	13	-8
Τσεπελόβου	106	28	-31	-8
Φραγκάδων	6	-37	13	-30

Πηγή: Στοιχεία απογραφής 1991 ΕΣΥΕ.

¹⁷ Σημειώσεις Τοπική Ανάπτυξη και Ανθρώπινοι Πόροι, Δ. Γούσιος, Βόλος, 1999.

Στο πλαίσιο της εργασίας κρίνεται απαραίτητη και η διαχρονική ανάλυση των πληθυσμών του Δ. Τύμφης με στόχο την διερεύνηση των πληθυσμιακών μετακινήσεων που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή μετά το '50. Η ανάλυση πληθυσμών πραγματοποιήθηκε σε επίπεδο κοινοτήτων, (επιλέχθηκαν τα όρια όπως ήταν το 1991) και τα στοιχεία είναι από την ΕΣΥΕ, σύμφωνα με τις απογραφές '51, '61, '71, '81 και '91.

Από τους διαθέσιμους πληθυσμούς υπολογίστηκαν τρεις ομάδες δεικτών οι οποίοι και απεικονίζονται στους αντίστοιχους χάρτες. Οι ομάδες είναι:

Δείκτης βάσης¹⁸ 100 ανά κοινότητα. Μέσω αυτού του δείκτη εξετάσθηκε η δημογραφική εξέλιξη των πληθυσμών ανά δεκαετία. Για τον πληθυσμό του 1991 έγινε συγκριτική ανάλυση με έτος βάσης το 1961 (θεωρείται η πρώτη αξιόπιστη απογραφή) ώστε να αποδοθεί συνολικότερη τάση ενός μεγαλύτερου χρονικού διαστήματος.

Δείκτης προορισμού¹⁹ ανά κοινότητα. Μέσω αυτού του δείκτη εξετάσθηκε η συγκριτική μεταβολή του ποσοστού του πληθυσμού των κοινοτήτων για τις απογραφές ανά δεκαετία. Για το 1991 εξετάστηκε ο δείκτης προορισμού συγκριτικά με το 1961.

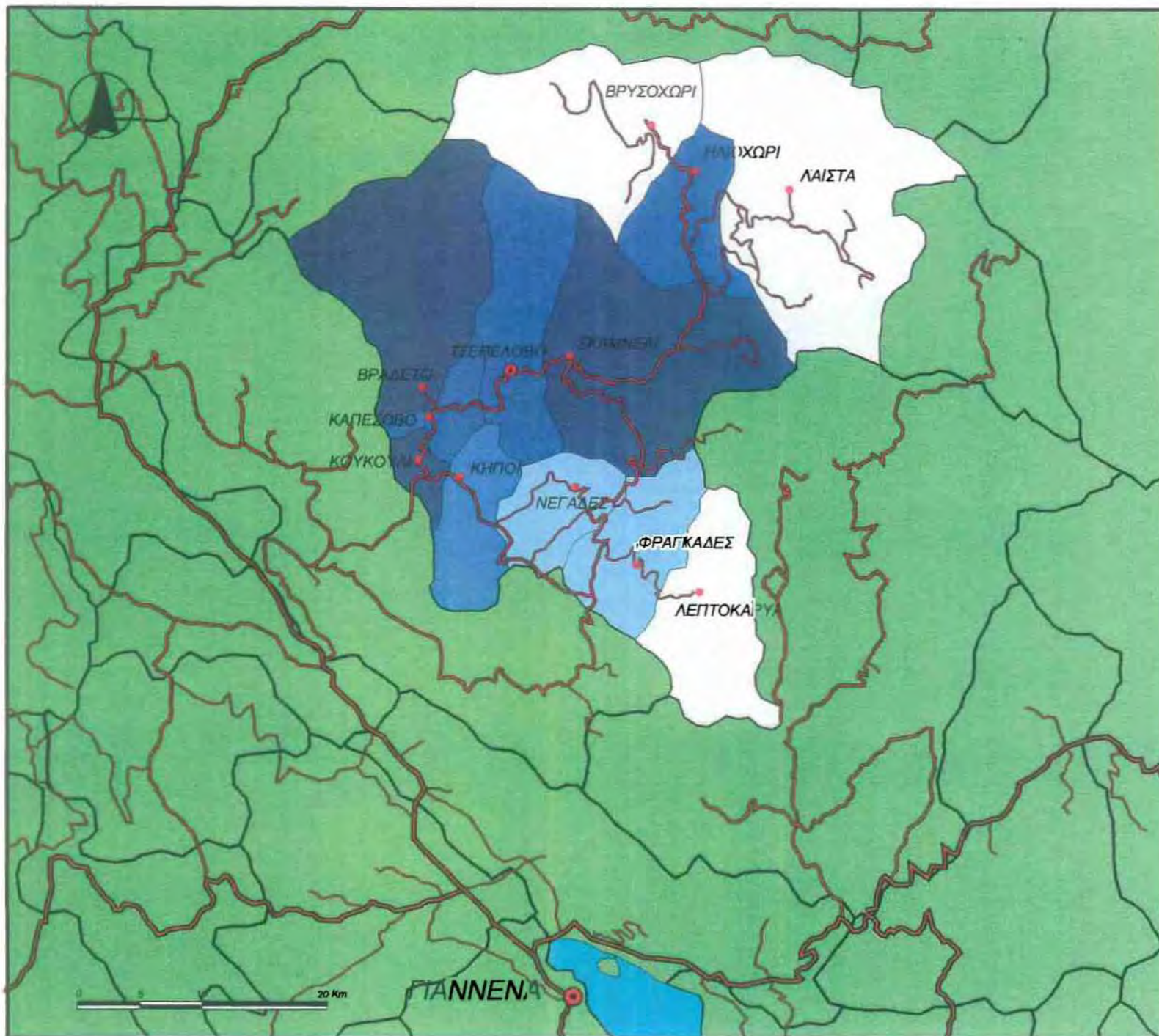
Δείκτης πυκνότητας πληθυσμού. Με αυτό τον δείκτη εξετάστηκαν οι πυκνότητες των κοινοτήτων με βάση την απογραφή του 1991.

2.3.2. Οι νέες ανάγκες που δημιουργούνται στην περιοχή

Ο χώρος της ευρύτερης περιοχής του Ζαγορίου διαμορφώθηκε για να καλύψει κάποιες οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες που υφίστανται μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Μετά το τέλος των Βαλκανικών πολέμων το 1913 και την σύσταση των Εθνικών Ευρωπαϊκών κρατών, οι πολιτικές και ιστορικές

¹⁸ Δείκτης βάσης 100. Θεωρούμε ένα πληθυσμό i σε μία κοινότητα v στην απογραφή j . σαν δείκτης βάσης 100 ορίζεται το πηλίκο $P_i(j+10)/P_{ij}$. Αν ο δείκτης βάσης $100 > 1$ τότε ο πληθυσμός της κοινότητας v εμφανίζεται κερδισμένος στην νέα απογραφή. Αν ο δείκτης βάσης $100 < 1$ τότε ο πληθυσμός της κοινότητας v εμφανίζεται χαμένος στην απογραφή.

¹⁹ Δείκτης προορισμού. Έστω ο πληθυσμός i μιας κοινότητας v σε μια απογραφή j . σαν δείκτης προορισμού ορίζεται το πηλίκο $P_i(j+10)/P_{i(j+10)}/P_{ij}/P_{ij}$. Αν ο δείκτης προορισμού > 1 τότε η κοινότητα v με πληθυσμό i εμφανίζεται να βελτιώνει τη συγκριτική της θέση ως προς τις άλλες κοινότητες στην νέα απογραφή (αφού πλέον κατέχει μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού της περιοχής μελέτης). Αν δείκτης προορισμού < 1 τότε η κοινότητα v με

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 4: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.
1961 - 91

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής Πληθυσμού
Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +
- Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΧΑΡΤΗΣ 5: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1961 - 91

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

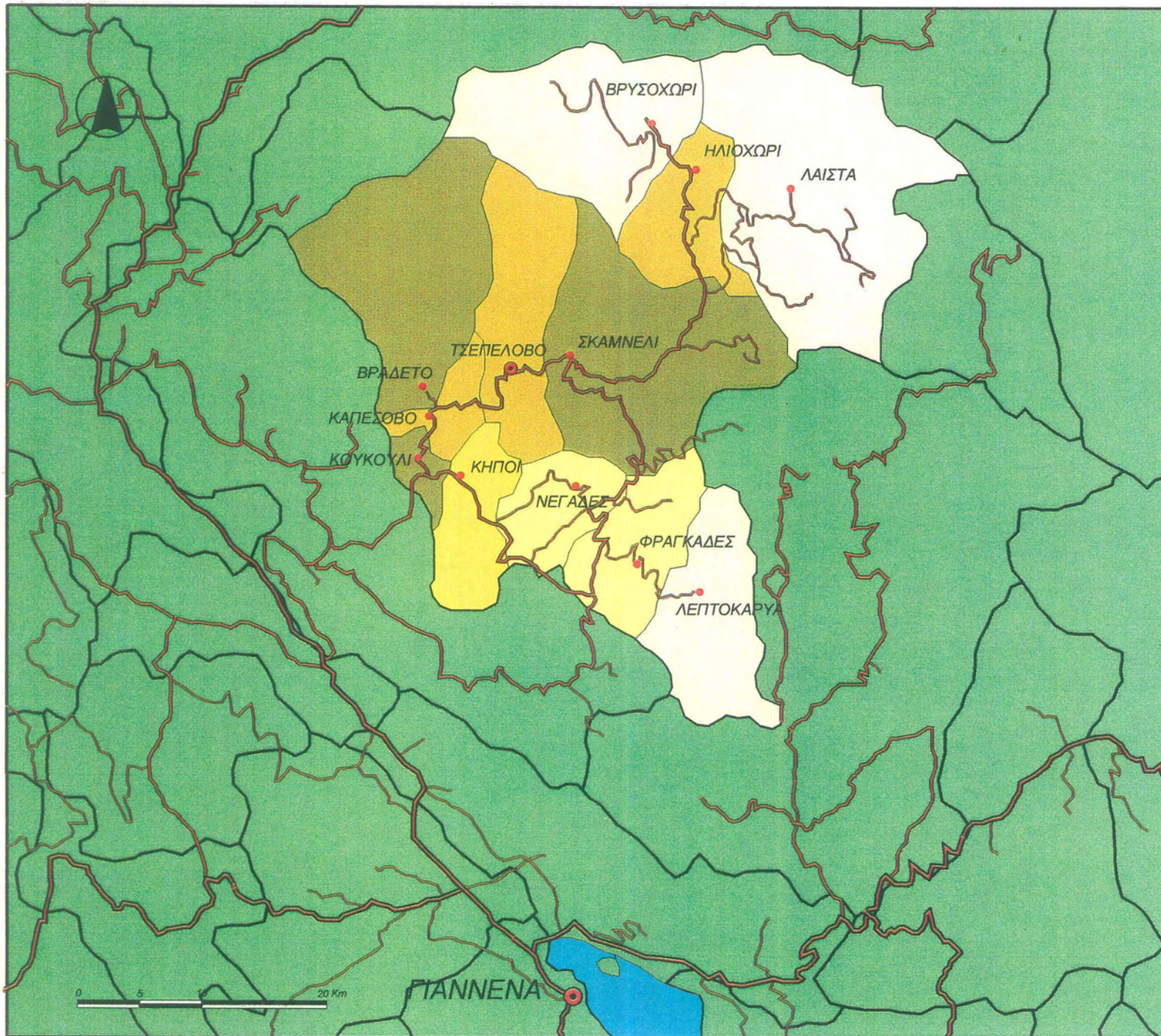
- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

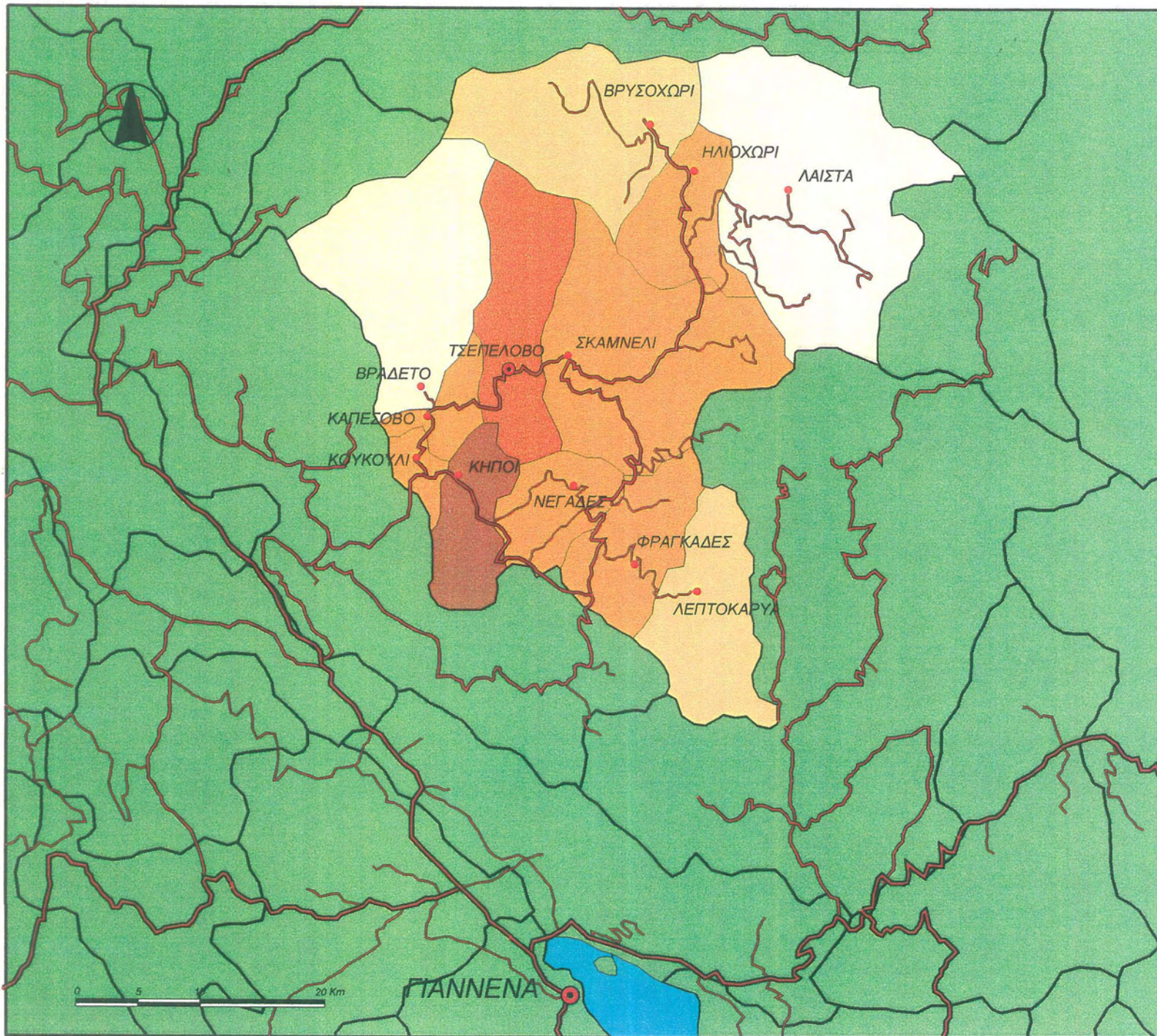
Δείκτης Μεταβολής
Βάρους Πληθυσμού

Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +

 Όρια Νέων Δήμων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
 ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
 ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
 ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
 ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 6: ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ
 ΑΝΑ ΟΤΑ 1991

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- ⚡ Εθνική οδός
- ⚡ Επαρχιακή Οδός
- ⚡ Αγροτική Οδός

Κάτοικοι ανά χλμ².

Όρια ΟΤΑ

- 1
- 2
- 3 - 4
- 5 - 7
- 8 - 10
- Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

συγκυρίες που επικράτησαν στην περιοχή οδήγησαν στη διαδοχική διάσπαση του κοινωνικού και παραγωγικού συστήματος. Δηλαδή η εξειδίκευση της παραγωγής στον πρωτογενή τομέα δεδομένου ότι η περιοχή δεν εμφανίζει κάποιο συγκριτικό πλεονέκτημα οδήγησε στην απομόνωσή της. Η περιθωριοποίηση των οικισμών είναι οικονομικής και αναπτυξιακής φύσης και όχι τεχνικής ή τεχνολογικής. Είναι σίγουρο ότι για την άρση της απομόνωσης απαιτούνται μεγάλα τεχνικά έργα (οδικό δίκτυο, ύδρευση, αποχέτευση, κλπ.), όχι όμως τέτοιας κλίμακας που να θεωρούνται απαγορευτικά λόγω κόστους.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται έντονα οι προοπτικές για την ανάπτυξη ενός άλλου παραγωγικού κλάδου, του τουρισμού. Η δυναμική εισβολή του τουρισμού ενδέχεται να επηρεάσει τα χαρακτηριστικά του τόπου ποικιλοτρόπως (βλ. κεφ. 2.4-Ο ρόλος του τουρισμού) και να αναδείξει την ιδιαιτερότητα της περιοχής. Παράλληλα εμφανίζεται μία νέα τάση διαχείρισης των παραδοσιακών οικισμών η οποία αφορά στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες και μία δυναμική επαναεγκατάστασης πληθυσμών με ιδιαίτερο αναπτυξιακό ρόλο, η οποία για το Δ.Τύμφης αφορά:

Τους κατοίκους των μεγάλων αστικών κέντρων, οι οποίοι φαίνεται να αναζητούν την επαφή με το ιδιαίτερο φυσικό και δομημένο περιβάλλον καθώς και τις ανθρώπινες διαπροσωπικές σχέσεις. Τους επιλέγουν για τις διακοπές τους και μπορεί να ανοικοδομήσουν κάποιο παραδοσιακό αρχοντικό σαν εξοχική κατοικία.

Τους κάτοικους των αστικών κέντρων οι οποίοι κατάγονται από την περιοχή και επιστρέφουν σταδιακά σ'αυτούς τους οικισμούς. Ανακαινίζουν τα πατρικά τους σπίτια ή άλλα ερειπωμένα μετατρέποντάς τα σε Α' τύπο κατοικίας (συνταξιούχοι) ή και σε εξοχική κατοικία. Βάση αυτής της πληθυσμιακής ομάδας διατηρούνται τα άτυπα διαπροσωπικά και συγγενικά δίκτυα που σε λανθάνουσα μορφή παρέμειναν ανέκφραστα για πολύ καιρό.

Οι ντόπιοι οι οποίοι βιώνουν την νέα δυναμική και προσπαθούν να προσαρμοστούν στην νέα οικονομική πραγματικότητα, μετασχηματίζοντας την παραγωγική τους βάση από τον πρωτογενή στο τριτογενή τομέα παραγωγής.

πληθυσμό i εμφανίζεται να δυσχερένει την συγκριτική της θέση ως προς τις άλλες κοινότητες στην νέα απογραφή (αφού πλέον κατέχει μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού της περιοχής).

Έτσι τα κελύφη (βλ. πίνακα 13 κτιρίων) αλλάζουν χρήση πολλά από τα αρχοντικά μετατρέπονται σε ξενώνες, παλιά εργαστήρια και σταύλοι μετατρέπονται σε κέντρα ανψυχής – διασκέδασης ή σε εμπορικά καταστήματα. Η αλλαγή αυτών των χρήσεων συμβαίνει βίαια και ελλοχεύουν κινδύνους για το μέλλον αυτών των ιδιότυπων χώρων. Η νέα μορφή οργάνωσης του χωροκοινωνικού σχηματισμού του τόπου πρέπει να αναδείξει τις τοπικές δυναμικές, που δημιουργούνται από τις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και να εξασφαλίσει την άρτια διαχείριση των οικισμών, ώστε να μην καταστραφεί η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά.

Πίνακας 13: Λειτουργίες κτιρίων για το Δήμο Τύμφης

Κοινότητες	Κτίρια	Κατοικίες	Νοικοκυριά
Βραδέτου	74	33	13
Βρυσοχωρίου	104	76	30
Ηλιοχωρίου	67	43	19
Καπεσόβου	88	42	17
Κήπων	185	99	55
Κουκουλίου	73	55	22
Λαΐστης	166	101	33
Λεπτοκαριάς	123	62	28
Νεγάδων	96	45	28
Σκαμnelίου	160	121	61
Τσεπελόβου	239	140	86
Φραγκάδων	142	78	40
ΣΥΝΟΛΟ	1517	895	432

Πηγή:ΕΣΥΕ στοιχεία απογραφής 1991.

Παρατηρούμε, λόγω της πληθυσμιακής συρρίκνωσης στην περιοχή ότι σχεδόν τα μισά κτίρια σε κάθε οικισμό, έχουν εγκαταλειφθεί και δεν αποτελούν πλέον κατοικίες για νοικοκυριά. Το 60% των κτιρίων αποτελούν τώρα κατοικίες (μέσο όρο διακύμανσης στο Δήμο), ενώ μόλις στο 50% από αυτές στεγάζονται νοικοκυριά, που αποτελούν τον πληθυσμό απογραφής. Τα υπόλοιπα κτίρια μπορεί να είναι ερηπωμένα ή να έχουν μετατραπεί με σκοπό να εξυπηρετήσουν άλλες λειτουργίες προκειμένου να παρέχουν τουριστικές υπηρεσίες.

2.3.3. Η κρισιμότητα του παραγωγικού συστήματος

Τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζεται φθίνουσα η πορεία στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου χωρίς να διακρίνονται εύκολα προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης της περιοχής. Η παραδοσιακή ενασχόληση στον πρωτογενή τομέα (δασοπονία, κτηνοτροφία), το χαμηλό πληθυσμιακό μέγεθος, η γεωγραφική (μέχρι προσφάτως και η συγκοινωνιακή) απομόνωση, αποτελούν τους κυριότερους ανασταλτατικούς παράγοντες που συντελούν στην εικόνα οικονομικού «μαρασμού» της περιοχής. Ο δημογραφικός μαρασμός αποτελεί έναν επιπλέον περιοριστικό παράγοντα σε όποια προσπάθεια ανάπτυξης της περιοχής²⁰.

Το πρόβλημα συνοψίζεται στην έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης και ικανοποιητικού εισοδήματος για τους κατοίκους. Η διάρθρωση της παραγωγικής βάσης στους κυριότερους τομείς της οικονομίας της περιοχής (κτηνοτροφία, δασοπονία), δεν επιτρέπει τη συγκέντρωση χρήματος και δεν εξασφαλίζει την άνετη διαβίωση των κατοίκων οι οποίοι δείχνουν ισχυρές τάσεις για μετανάστευση από την περιοχή.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια εμφανίζονται έντονα οι προοπτικές για την ανάπτυξη ενός άλλου παραγωγικού κλάδου, του τουρισμού. Η δυναμική εισβολή του τουρισμού ενδέχεται να επηρεάσει τα χαρακτηριστικά του τόπου ποικιλοτρόπως (βλ. κεφ. 2.4 - Ο ρόλος του τουρισμού) και να αναδείξει την ιδιαιτερότητα της περιοχής.

Το κεντρικό πρόβλημα της περιοχής διαφαίνεται να είναι η κρισιμότητα του παραγωγικού συστήματος, η οποία δημιουργεί αβεβαιότητα για το μέλλον. Το πρόβλημα αυτό «συντελεί» στην εμφάνιση κάποιων αποτελεσμάτων στην περιοχή και αντίστοιχα έχει προκληθεί από κάποια αίτια. Στη συνέχεια, θα γίνει προσπάθεια αναλυτικού εντοπισμού των αποτελεσμάτων και αιτίων αυτού του προβλήματος.

²⁰ Καραϊσκάκη Τ. «Πως θα ζωντανέψουν οι ορεινές περιοχές», Η Καθημερινή, 5 Σεπτεμβρίου 1999.

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 7: ΚΑΛΥΨΕΙΣ ΓΗΣ
ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΤΥΜΦΗΣ

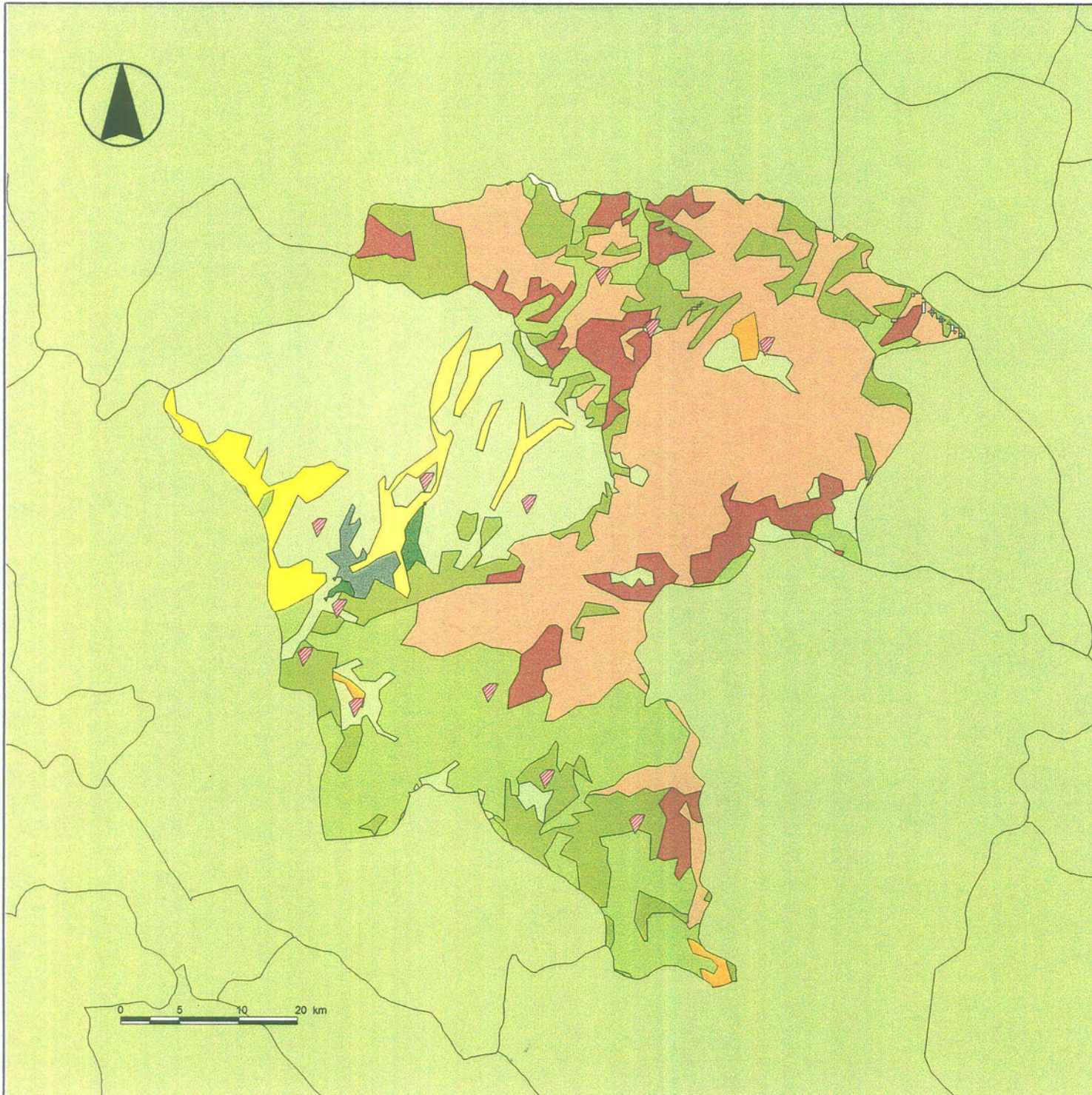
ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Όρια Δήμων
- Οικισμοί

Καλύψεις γης Δήμου Τύμφης

Αγροτική γη	0.59%
Πλατύφυλλο δάσος	18.73%
Κωνοφόρο δάσος	29.74%
Μικτό δάσος	7.06%
Βοσκότοποι	24.24%
Θαμνότοποι	0.69%
Σκληρόφυλλη βλάστηση	0.36%
Μεταβατικοί θαμνότοποι	16.19%
Αμμώδης έκταση	0.07%
Αραιές καλλιέργειες	2.33%

ΒΟΛΟΣ 2000

Τα αίτια

Αναλυτικά οι παράγοντες που οδήγησαν στην κρίσιμη κατάσταση του παραγωγικού συστήματος μπορούν να διαχωριστούν σε δύο κατηγορίες: τους «εξωγενείς» ως προς τον πρωτογενή τομέα παράγοντες και τους «ενδογενείς» του τομέα. Βέβαια η διάκριση αυτή είναι σχηματική και όχι απόλυτη.

Στους εξωγενείς παράγοντες συμπεριλαμβάνονται η ανεπαρκής μέχρι πρόσφατα πολιτική αγροτικής ανάπτυξης που αφορά ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές και οι περιορισμοί της ΚΑΠ που συρρικνώνουν τις παραδοσιακές παραγωγικές δυνατότητες στον πρωτογενή τομέα.

Στους ενδογενείς παράγοντες αναφέρονται η ανελαστικότητα και η αδυναμία προσαρμογής της τοπικής οικονομίας, που σε συνάρτηση με το ανεπαρκές σύστημα προώθησης, διάθεσης και εμπορίας προϊόντων, τη μη αξιοποίηση τοπικών πόρων, το αυξημένο κόστος παραγωγής και τις ελλείψεις υποδομές οδηγούν σε μειωμένα εισοδήματα. Ως επιπλέον παράγοντες εντοπίστηκαν η απώλεια της τοπικής ταυτότητας και η υπογεννητικότητα καθώς και μια τάση διαφυγής των εισοδημάτων εκτός περιοχής.

Ο κατακερματισμός του γεωργικού κλήρου που είναι ιδιαίτερα μεγάλος, το σχετικό μικρό μέγεθος των αγροτεμαχίων, τα άγονα εδάφη, οι δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες, η αύξηση της αγρανάπαυσης λόγω της μείωσης του πληθυσμού, αλλά και η υποβάθμιση των εδαφών θεωρούνται ως βασικοί περιοριστικοί παράγοντες όσον αφορά στην ανάπτυξη της γεωργίας. Η μη ύπαρξη στελεχών τοπικής ανάπτυξης έχει οδηγήσει στην ανυπαρξία προγραμματισμού ανάπτυξης και σε απρογραμμάτιστες καλλιέργειες, σε συνδυασμό δε με την έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης αλλά και τη γενικότερη έλλειψη πληροφόρησης έχουν οδηγήσει στην αδυναμία αξιοποίησης τοπικών πόρων που συμβάλλουν στον εκσυγχρονισμό του πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα της τοπικής οικονομίας.

Παράλληλα στο χώρο της κτηνοτροφίας εντοπίζονται βασικά προβλήματα, όπως η έλλειψη έργων υποδομής, η έλλειψη αναχλοάσεων και λιπάνσεων των βοσκοτόπων, η υπερβόσκηση κατά περιόδους και το μονοζωικό σύστημα διατροφής. Οι βοσκότοποι υποβαθμίζονται με το

πέραςμα του χρόνου επειδή υπερβόσκονται κατά την περίοδο άνθισης²¹ με αποτέλεσμα την ελάττωση της φυσικής αναχλωαστικής δράσης. Παράλληλα, το ιδιοκτησιακό καθεστώς των βοσκοτόπων περιορίζει την συστηματική εκμετάλλευση και αφήνει πολλούς βοσκότοπους αναξιοποίητους.

Επίσης, η διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τα υπάρχοντα προβλήματα στη διαδοχή της εκμετάλλευσης (οι διάδοχοι προτιμούσαν να φύγουν από τη γεωργία - κτηνοτροφία και το χωριό) καθώς και το χαμηλό ηθικό που χαρακτήριζε και χαρακτηρίζει τους αγρότες όσον

Φωτ. 15 Κτηνοτροφία.

αφορά στη δουλειά τους οδήγησαν σε μια αβεβαιότητα για το μέλλον των κατοίκων και των οικογενειών τους στην περιοχή του Δήμου.

Τέλος, η θέση των οικισμών, η έλλειψη επαρκών κοινωνικών υποδομών (όσον αφορά την παιδεία και την υγεία) και τεχνικών υποδομών (ύδρευση και αποχέτευση) καθώς και οι ελλείψεις που παρουσιάζονται στο αγροτικό και επαρχιακό οδικό δίκτυο, καθώς υπάρχουν μεγάλες χρονοαποστάσεις από τα αστικά και εμπορικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής. Λόγω της μη οικονομικής ικανότητας των κοινοτήτων για την πραγματοποίηση των κατάλληλων έργων, συντελούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος αβεβαιότητας στην περιοχή.

Έτσι, συνολικά διαπιστώνεται η αδυναμία προσαρμογής στα νέα δεδομένα της αγροτικής πραγματικότητας που σε συνδυασμό με την έλλειψη ενημέρωσης των αγροτών και προγραμματισμού συντελούν στη κρισιμότητα του παραγωγικού συστήματος της περιοχής²².

²¹ Εξαιτίας της μετακινούμενης κτηνοτροφίας (νομάδων) γίνεται χρήση των βοσκοτόπων κατά ένα πεντάμηνο χρονικό διάστημα από τον μήνα Μάιο μέχρι και τον Απρίλιο.

²² Παπαγεωργίου Γ, «Οικονομικοί και Κοινωνικοί Μηχανισμοί στον ορεινό χώρο», Ιωάννινα, 1995.

Τα αποτελέσματα

Η φθίνουσα πορεία της κοινωνικής και οικονομικής ζωής στο δήμο Τύμφης προκάλεσε και προκαλεί τα εξής αποτελέσματα:

- α. Μείωση του αγροτικού εισοδήματος
- β. Υποβάθμιση της ζωής
- γ. Πολιτιστική ανεπάρκεια
- δ. Εποχιακή απασχόληση

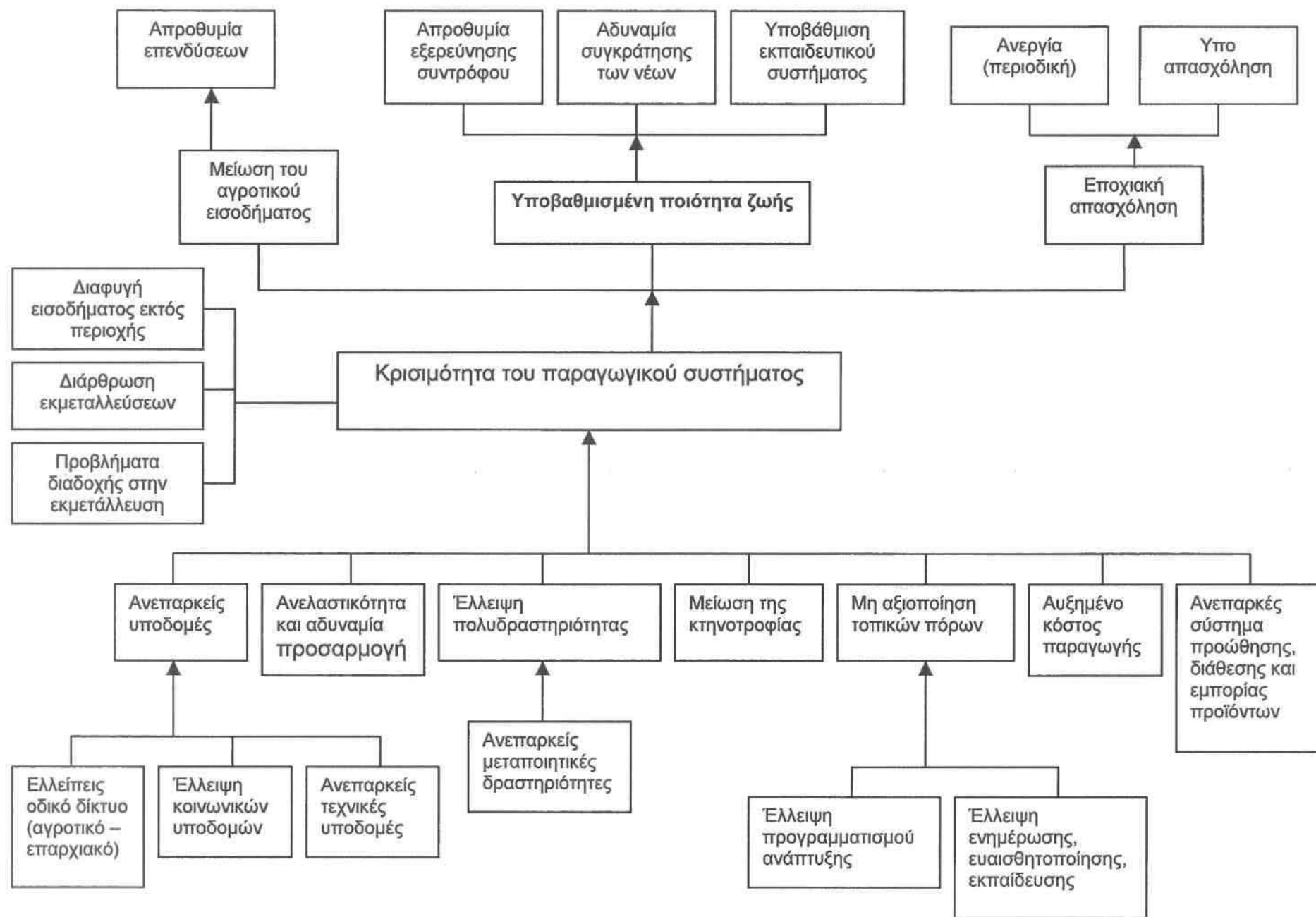
Η μείωση του αγροτικού εισοδήματος τα τελευταία χρόνια είναι το πρώτο αρνητικό αποτέλεσμα του κεντρικού προβλήματος της περιοχής και οφείλεται στην έλλειψη προγραμματισμού και εναλλακτικών λύσεων στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Αποτέλεσμα αυτού είναι η εκδήλωση απροθυμίας για οποιαδήποτε επένδυση με επακόλουθο τη μείωση του εισοδήματος και στους υπόλοιπους τομείς της τοπικής οικονομίας.

Το δεύτερο αρνητικό αποτέλεσμα του κεντρικού προβλήματος της περιοχής είναι η υποβαθμισμένη ποιότητα ζωής που οφείλεται στη μείωση - έλλειψη πολιτιστικής δραστηριότητας και στην έλλειψη ενδιαφέροντος ενασχόλησης με τα κοινά μιας μεγάλης μερίδας κατοίκων. Ο ενλόγος παράγοντας συνετέλεσε στη συνεχή έξοδο των νέων από την περιοχή, στην απροθυμία των γυναικών να παντρευτούν με νέους από τη περιοχή παρόλο το (τουλάχιστον ως πρόσφατα) υψηλό εισόδημά τους καθώς και στην υποβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος (συνεχή μείωση των μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση). Η συνεχής έξοδος του τοπικού πληθυσμού έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση πληθυσμού, τη γήρανση υπάρχοντος πληθυσμού και κατά συνέπεια τη μελλοντική ερήμωση της περιοχής.

Το τρίτο αρνητικό αποτέλεσμα του κεντρικού προβλήματος της περιοχής είναι η πολιτιστική ανεπάρκεια. Η αβεβαιότητα για το μέλλον που προκύπτει από την αβεβαιότητα όσον αφορά στην οικονομική κατάσταση στην περιοχή προκαλεί την μη διάθεση του τοπικού πληθυσμού να ασχοληθεί με τα πολιτιστικά πράγματα. Συνοπτικά, ο συνδυασμός της μεγάλης ηλικίας του μόνιμου πληθυσμού και η υπάρχουσα κατάσταση στον αγροτικό χώρο επιδρούν αρνητικά στην ενεργό εμπλοκή των κατοίκων στις υπάρχουσες πολιτιστικές δραστηριότητες.

Το τέταρτο αρνητικό αποτέλεσμα είναι η εποχιακή απασχόληση των κατοίκων της περιοχής. Η υπάρχουσα κρίση στον πρωτογενή τομέα συντελεί στη μείωση των απαραίτητων εργατικών χεριών αλλά και στην απαιτούμενη - προσφερόμενη εργασία από τους αρχηγούς των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Η μείωση των ωρών εργασίας συνετέλεσε στην περιοδική «ανεργία» των κατοίκων της περιοχής και στην υποαπασχόληση, αφού δεν υπάρχουν θέσεις εργασίας για να απορροφηθεί το νεαρό σε ηλικία ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής, ενώ, δεύτερον, οι υπάρχουσες συνθήκες δεν ικανοποιούν τους νέους (-ες) και δεν καλύπτουν τις ανάγκες τους. Επίσης, οι εκμεταλλεύσεις έχουν τέτοιο μέγεθος, που δεν επιτρέπουν την απασχόληση σε αυτές όλων των μελών των νοικοκυριών. Κατά συνέπεια, παρατηρείται αύξηση της υποαπασχόλησης και ανεργίας στην περιοχή, και κατά το πλείστον οι νέοι είναι αυτοί που βρίσκονται σε ανεργία.

Γράφημα 2: Κρισιμότητα παραγωγικού συστήματος

2.3.4. Επίδραση των νέων οδικών υποδομών στον αγροτικό χώρο.

Μία πλευρά της χωροταξικής πολιτικής που εφαρμόζεται σήμερα για την ανάπτυξη της υπαίθρου είναι η κατασκευή και η λειτουργία νέων οδικών υποδομών που αποτελούν αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη, ιδιαίτερα μάλιστα των περιοχών που βρίσκονται σε λιγότερο ευνοϊκή θέση, αφού χρειάζεται όπως θα δούμε η συμβολή και άλλων παραγόντων.

Δεν μπορεί όμως να αμφισβητήσει κανείς τις αναπτυξιακές κυρίως επιπτώσεις των οδικών υποδομών που εξασφαλίζουν ισορροπία στο περιφερειακό σύστημα συνεισφέροντας στην ενοποίηση του εθνικού χώρου ενώ παράλληλα ολοκληρώνουν την επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων περιοχών.

Τα συγκοινωνιακά έργα γενικότερα ή οι διαπεριφερειακοί οδικοί άξονες ειδικότερα είναι υποδομές με πολλές ιδιαιτερότητες αναφορικά με τις άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις ή επιδράσεις θετικές ή αρνητικές. Οι ιδιαιτερότητες αφορούν το πλήθος των χωρικών επιπτώσεων, την γεωγραφική έκταση στην οποία εκτείνονται, την μορφή αυτών και τον δυναμισμό τους, την εξέλιξη δηλαδή στο χρόνο. Οφείλονται στο γεγονός ότι τα διαπεριφερειακά μεταφορικά δίκτυα μειώνοντας τις χωρικές αποστάσεις μεταβάλλουν την συνολική προσπελασιμότητα των γεωγραφικών περιοχών, αυξάνουν τις αλληλεπιδράσεις, την συνεργασία, τις οικονομικές ανταλλαγές, τον οικονομικό ανταγωνισμό, αλλάζουν την συνολική κινητικότητα και γενικότερα μεταβάλλουν την υφιστάμενη χωρική ισορροπία τόσο σε οικονομικό όσο σε κοινωνικό επίπεδο μεταξύ των περιφερειών²³.

Ιδιαίτερα το οδικό δίκτυο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την οργάνωση του δικτύου των οικισμών αφού επιτρέπει την πύκνωση των σχέσεων μεταξύ των μεγάλων αστικών κέντρων από τα οποία διέρχεται, μειώνει κατά πολύ τη σχετική απόσταση και αυξάνει την επικοινωνία μεταξύ τους.

Πάντως γενικά οι υποδομές μεταφορών, και ιδιαίτερα των διευρωπαϊκών δικτύων μεταφορών, δημιουργούν διαφόρων μορφών χωρικών πολώσεων και ανισοτήτων (*πρόγραμμα Ε.Π.ΠΕΡ.ΥΠΕΧΩΔΕ, 1998*).

²³ Σ. Πολύζος, 1998

Όσον αφορά τις επιπτώσεις των νέων οδικών αξόνων στο χώρο αρχικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι οι επιπτώσεις είναι κυρίως οικονομικές και σαν αποτέλεσμα αυτών και κοινωνικές. Οι οικονομικές επιπτώσεις είναι πολυδιάστατες και μπορεί να εκφράζονται με διαρθρωτικές αλλαγές στην παραγωγή, αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος κ.λ.π.

Η δυσκολία στο να προσδιορισθούν με ακρίβεια αυτές οι επιπτώσεις και του κινδύνου που εμπεριέχεται για λάθος εκτιμήσεις είναι μεγάλη. Κρίνεται όμως σκόπιμο να γίνει μία αναφορά στις ωφέλειες που προκύπτουν από την κατασκευή και λειτουργία των νέων οδικών αξόνων και μπορούν να συνοψιστούν κυρίως στις εξής:

Η μείωση των χρονοαποστάσεων είναι η πιο άμεση ωφέλεια και αυτή συνεπάγεται από την μείωση των αποστάσεων.

Μία άλλη άμεση επίπτωση είναι και η μείωση του μεταφορικού κόστους μεταξύ των περιοχών που συνδέουν. Το κόστος μεταφράζεται συνήθως σε οικονομικό (καύσιμα, χρόνος κ.α.) και μη οικονομικό (λιγότερα ατυχήματα, μικρότερο άγχος και κούραση, μικρότερη ρύπανση).

Το χαμηλό κόστος συνεπάγεται αυτόματα την επίδραση στη διαδικασία παραγωγής των επιχειρήσεων, αλλά παράλληλα και επίδραση στην κατανάλωση των νοικοκυριών. Οι επιχειρήσεις σε μία περιοχή από τη μείωση του κόστους μεταφοράς είναι ικανές να εξυπηρετήσουν μεγαλύτερη αγορά. Για τις επιχειρήσεις που η τιμή των προϊόντων τους εξαρτάται σε κάποιο βαθμό από το κόστος μεταφοράς με τη λειτουργία των νέων οδικών αξόνων η μείωση του κόστους μεταφοράς συνεπάγεται και μείωση του κόστους παραγωγής άρα και μείωση των τιμών. Η μείωση του κόστους μεταφοράς επιτρέπει σε μια εταιρεία να διευρύνει την περιοχή αγοράς των προϊόντων της και κατά συνέπεια να αυξήσει το επίπεδο παραγωγής της λόγω της αυξημένης ζήτησης για τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες της. Το αποτέλεσμα για το σύνολο των επιχειρήσεων σε μια περιοχή, είναι η αύξηση στο συνολικό επίπεδο παραγωγής της περιοχής. Μία ακόμη ωφέλεια είναι η μείωση των αποθεμάτων των επιχειρήσεων (stocks) αφού πλέον η τροφοδοσία γίνεται πιο γρήγορα και εύκολα.

Ο παραγωγικός συντελεστής «εργασία» θα αποκτήσει μεγαλύτερη κινητικότητα με αποτέλεσμα και την καλύτερη αξιοποίηση του.

Ασφαλώς θα επιφέρει αλλαγές στην προσιτότητα των περιοχών κυρίως αυτών που είναι πιο απομονωμένες.

Η βελτίωση της προσιτότητας των περιοχών και της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων θα έχει ως αποτέλεσμα την μεταβολή του όγκου του παραγόμενου προϊόντος και την αλλαγή στη διαδικασία επιλογής του τόπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων.

Επίσης η μεταβολή στο τόπο εγκατάστασης των επιχειρήσεων επηρεάζει τη χωροθέτηση των νοικοκυριών με αποτέλεσμα την πληθυσμιακή μεταβολή των περιοχών αυτών, και

Η αύξηση της παραγωγής θα οδηγήσει στην αύξηση της απασχόλησης.

Γενικά, ο αγροτικός χώρος και ιδιαίτερα οι πιο απομακρυσμένες-μειονεκτικές περιοχές επωφελούνται με διαφορετικό τρόπο από το δίκτυο μεταφορών. Η σημασία εδώ βρίσκεται περισσότερο στο κατά πόσο οι κύριοι άξονες και κόμβοι μεταφορών συνδέονται με ένα πυκνό και αξιόπιστο πλέγμα δευτερευόντων αξόνων και κόμβων που επιτρέπουν την εξυπηρέτηση του δικτύου των μεσαίων και μικρών πόλεων.

Ο σχεδιασμός των νέων οδικών υποδομών θα πρέπει να εξασφαλίζει με ένα πυκνό πλέγμα εισόδων και εξόδων από τον κύριο άξονα την πρόσβαση σε απομακρυσμένες περιοχές, ώστε να μην παρατηρηθούν προβλήματα αδυναμίας πρόσβασης στον άξονα καθώς και επικοινωνίας μεταξύ οικισμών που βρίσκονται εκατέρωθεν αυτού. Η ανυπαρξία όμως για πολλά χρόνια σε πολλές περιοχές οδικών υποδομών εκτός από την απομόνωση σήμαινε πολλές φορές και ικανότητα επιβίωσης.

Υπάρχει φυσικά και η προοπτική οι νέες οδικές υποδομές να διευκολύνουν την εκμετάλλευση των ενδογενών πόρων ορισμένων περιοχών από μακρινές και πολύ πιο ισχυρές οικονομικά περιφέρειες. Η θετικότητα μιας τέτοιας εξέλιξης εξαρτάται από την ικανότητα του τοπικού να διασφαλίσει τα συμφέροντα του. Ωστόσο οι νέες οδικές υποδομές θα επιφέρουν προβλήματα στο φυσικό περιβάλλον, τα οποία κρίνεται αναγκαίο να διερευνηθούν και να αντιμετωπιστούν, εγκαίρως.

2.4. Ο ρόλος του τουρισμού

Η σημασία του τουρισμού στην Ελλάδα είναι βαρύνουσα και πολυπόικλη όσον αφορά τον οικονομικό του ρόλο, αφού περίπου το 7% του Α.Ε.Π. προέρχεται από τον τουρισμό. Για το λόγο αυτό ο τουρισμός στη συνολική αντιμετώπιση του αναπτυξιακού προβλήματος ορεινών περιοχών μπορεί να συμβάλλει προς μία κατεύθυνση οικονομικής ανάπτυξης, πάντοτε εν μέρει και σε διάφορους βαθμούς έντασης όσο αυτή είναι εφικτή αλλά και επιθυμητή. Όλες οι μέχρι τώρα μελέτες συμφωνούν ότι ο τουρισμός και η δασοπονία είναι οι δύο τομείς με τις καλύτερες προοπτικές για να στηριχθεί η ανάπτυξη του Δήμου Τύμφης, αφού οι δυνατότητες ανάπτυξης του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα είναι περιορισμένες.

Σε μία περιοχή όπως αυτή όπου επικρατεί μία γενική αποδιάρθρωση πληθυσμού, οικονομικών δραστηριοτήτων και μέχρι ένα βαθμό και περιβάλλοντος, ο τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στην τοπική ανάπτυξη με ορισμένες προϋποθέσεις. Εξαιτίας του προκαλούνται κοινωνικές και δημογραφικές μεταβολές λόγω της δημιουργίας βιώσιμων οικονομικών δραστηριοτήτων που εξασφαλίζουν θέσεις εργασίας στον τοπικό πληθυσμό και επιδρά θετικά ενισχύοντας την γεωπολιτική σταθερότητα.

Η γεωγραφική θέση της περιοχής κοντά στο λιμάνι της Ηγουμενίτσας, πάνω στον άξονα της Εγνατίας Οδού και στο κέντρο μιας περιοχής που σε ακτίνα λιγότερη των εξήντα χιλιομέτρων περιστοιχίζεται από σημαντικούς τουριστικούς πόλους, σε συνδυασμό με την περιβαλλοντική και πολιτιστική αξία της περιοχής παρουσιάζει δυνατότητες μεγάλης ανάπτυξης.

Φωτ. 16 Τουριστική διαφήμιση.

Πίνακας 14: Δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης ανά οικισμό.

Τουριστική δυνατότητα	Υψηλή Υποδομή	Χαμηλή Υποδομή
Μεγάλη δυνατότητα	Κήποι, Λάιστα, Τσεπέλοβο	Βρυσοχώρι, Βραδέτο, Καπέσοβο, Κουκούλι, Νεγάδες, Σκαμνέλι
Μέτρια δυνατότητα		Λεπτοκαρυά, Φραγκάδες

Πηγή Μελέτη Ε.Ο.Τ. στοιχεία απογρ. 1999.

Παρόλα αυτά οι υπάρχοντες τουριστικοί πόροι παραμένουν αναξιοποίητοι, με αποτέλεσμα η σημερινή τουριστική κίνηση να είναι περιορισμένη²⁴. Η χαμηλή ζήτηση οφείλεται στην ως τώρα χαμηλή προσφορά υπηρεσιών, ανεπαρκή υποδομή και ελλιπή ενημέρωση.

Αν γίνουν οι κατάλληλες επενδύσεις σε τουριστική υποδομή, προβολή και ένταξη της περιοχής σε τουριστικά κυκλώματα, αναμένεται ότι θα αυξηθεί σημαντικά όχι μόνο ο αριθμός των διερχόμενων τουριστών, αλλά και ο αριθμός των διανυκτερεύσεων. Την αύξηση του τουρισμού αναμένεται ότι θα ακολουθήσουν περισσότερες ιδιωτικές επενδύσεις σε ξενοδοχειακά καταλύματα και ούτω καθεξής. Η περιοχή θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στο κύκλωμα τουριστικών πόλων της ευρύτερης περιοχής που περιλαμβάνει την Κέρκυρα, Πάργα, Γιάννενα, Μέτσοβο, Μετέωρα και την περιοχή Σιάτιστας-Καστοριάς-Πρέσπες.

2.4.1. Κριτήρια αξιολόγησης του τουρισμού στην περιοχή

Ο Δήμος Τύμφης λοιπόν, αλλά και η ευρύτερη περιοχή στο σύνολο του Ζαγορίου μπορεί να αποτελέσει αν όχι ήδη τουριστικό πόλο έλξης, εξαιτίας των ιδιαίτερων γεωγραφικών, κοινωνικοοικονομικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών της περιοχής.

Φωτ. 17 Φυσική ομορφιά.

²⁴ ΤΕΕ, «Δυνατότητες Ανάπτυξης Ζαγορίου-Προτάσεις», Τμήμα Ηπείρου, Οκτώβριος 1983.

Βασικά χαρακτηριστικά που αποτελούν και κριτήρια αξιολόγησης μιας τουριστικής περιοχής είναι:

Φυσικό περιβάλλον – Φυσικοί πόροι.

Εθνικός Δρυμός Βίκου – Αωού²⁵.

Τόποι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους: όπως ο ποταμός Βοιδομάτης και η χαράδρα του Βίκου και ο οικισμός του Καπεσόβου.

Κεντρικό τμήμα Ζαγορίου: Η περιοχή αυτή αποτελεί Προστατευόμενη Περιοχή «Φύση 2000» – Κατηγορία Α και πρόκειται και για τα 46 χωριά του Ζαγορίου.

Δρακόλιμνη στην Γκαμήλα: αποτελεί την υψηλότερη λίμνη στην Ελλάδα με απaráμιλλο τοπίο και μαγευτική θέα.

Όρος Μιτσικέλι: Αποτελεί Προστατευόμενη Περιοχή «Φύση 2000» – Κατηγορία Γ.

Παραδοσιακοί οικισμοί.

Χαρακτηρισμένοι 49 Παραδοσιακοί Οικισμοί του Ζαγορίου, όπου υπάγονται φυσικά και όλοι οι οικισμοί του Δήμου Τύμφης²⁶.

Πολιτιστικοί Πόροι.

Μεγάλο μέρος Βυζαντινών μονών συγκεντρώνονται στο Δήμο Τύμφης με κύριους πόλους:

Το Τσεπέλοβο (Μονή του Τιμίου Προδρόμου του Ρογκοβού).

Το Σκαμνέλι (Ναός Αγ. Νικολάου, Ναός Αγ. Παρασκευής, Ναός Κοίμησης Θεοτόκου).

Οι Νεγάδες (Ναός Αγ. Γεωργίου).

Μεγάλο μέρος παραδοσιακών γεφυριών συγκεντρώνεται πάνω στο Βοιδομάτη ποταμό (Γέφυρες Μίσιου, Στάθη, Αγ. Μηνά, Καπετάν Αρκούδα, Κόκκορη, Κυρ Αλέξη, Βίκου κλπ.) όπως και το αξιοθαύμαστο μνημείο της Σκάλας Βραδέτου.

Τουριστική Υποδομή.

Ήδη ανεπτυγμένη στο δήμο Τύμφης με κύριο πόλο το Τσεπέλοβο.

²⁵ Περιοχή Προστασίας της Φύσης Ν.Δ. 86/89, Προστατευόμενη Περιοχή «Φύση 2000» – Κατηγορία Α, περιοχή Ειδικής Προστασίας, Βιογενετικό Απόθεμα Συμβουλίου Ευρώπης.

²⁶ ΦΕΚ 594/Δ/78, ΦΕΚ 615/Δ/79, ΦΕΚ 423/Δ/95.

- Ορεινά καταφύγια: στην Αστράκα της Γκαμήλας και στο Μιτσικέλι στην τοποθεσία Γκρεμισμένα Λιθάρια.

Ζώνες Προστασίας.

Θεσμοθετημένη ΖΟΕ Ζαγοροχωρίων (Π.Δ. της 26/9/79, 615/Δ/79).

Τοπικοί Αναπτυξιακοί Φορείς – Εταιρείες.

- Ήπιος Τουρισμός Α.Ε.
- Ήπειρος Α.Ε.
- ΑΝ.Ε.Ζ

Τα έونا που χρηματοδοτούνται από το Ε.Π.ΠΕΡ. ΥΠΕΧΩΔΕ.

- Κατασκευή παρατηρητηρίου στη τοποθεσία Μπελόη στο οικισμό Βραδέτο.
- Βελτίωση και επέκταση καταφυγίου Αστράκας στην Τύμφη.
- Διαμόρφωση Σαρακατσάνικης στάνης στην τοποθεσία Γυφτόκαμπο, κοντά στην Λάιστα.

Ήπιες τουριστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στην περιοχή.

- Rafting - Κανιάκ
Στον Αώ και Βοιδομάτη ποταμό.
- Αιωροπτερισμός
Από το όρος Μιτσικέλι.
- Αναρρίχηση
Αναρριχτικό πεδίο Αστράκας, Γκαμήλας, Τσούκα Ρόσσα και Βοιδομάτη.
- Ορειβατικές διαδρομές
 - Διαδρομή στη χαράδρα του Βίκου (μήκος 12 χλμ., πλάτος 50-400 μ., ύψος 1100 μ. Αποτελείται από: Βραδέτο – Μέγα Λάκκος – Χαράδρα Βίκου – Κουκούλι. (8 ώρες)
 - Διαδρομή στη Δρακόλιμνη Γκαμήλας και στην κορυφή του όρους. Αποτελείται από: Βραδέτο ή Τσεπέλοβο – στάνες Βραδέτου – Λάκκα Τσουμάνη – Δρακόλιμνη ή Κορυφή. (5 ώρες)

Φωτ. 18 Ήπιες τουριστικές δραστηριότητες

Στον Δ. Τύμφης μέχρι τώρα έχουν κατασκευαστεί και λειτουργούν τα παρακάτω τουριστικά καταλύματα.

Πίνακας 15: Τουριστικά καταλύματα ανά ΟΤΑ

Κοινότητα	Τύπος/κατηγορία	Όνομασία	Υπάρχουσες κλίνες
Καπεσόβου	ΠΞ/Β	Φίτσιος Π.	13
Σκαμνελίου	Ξ/Β	Πίνδος	33
	ΕΔ/Α	Τσέπη Ο.	10
	ΕΔ/Β	Σουκουβέλου	11
	ΕΔ/Β	Τσουμάνη Στ.	6
Κήπων	ΕΔ/Α	Δέρβα Ε.	10
Λάιστας	ΕΔ/Α	Βλαχοπούλου Μ.	14
	ΠΞ/Α	Βέη Ν.	12
Τσεπελόβου	Ξ/Γ	Ρόμπολο	12
	Ξ/ΓΞ/Β	Δρακόλιμνη	60
	ΕΔ/Β	Φάνης	17
	ΕΔ/Β	Γκούρης Α.	12
	ΕΔ/Β	Βαγγέλης Ι.	11
	ΕΔ/Β	Βούρβου Χ.	8
	ΕΔ/Α	Δεληγιάννη Ε.	8
	ΕΔ/Β	Τσαβαλιάς Θ.	10
ΠΞ/Γ	Χαγιάτι	14	

Ξ= Ξενοδοχείο, ΠΞ= Παραδοσιακός ξενώνας, ΕΔ= Ενοικιαζόμενα δωμάτια.

Πηγή: Οδοιπορικό Κεντρικού και Δυτικού Ζαγορίου 1996. Life

2.4.2. Προσδιορισμοί της ήπιας παρέμβασης και τα κριτήριά της

Πέραν λοιπόν του γεγονότος ότι ο τουρισμός και η αναψυχή αδυνατούν από μόνα τους να καλύψουν το «αναπτυξιακό έλλειμμα» της περιοχής, παράλληλα αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα στην γενική ιδέα διατήρησης και προστασίας φυσικών πόρων. Για το λόγο αυτό και σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η περιοχή με βάση αυτού του είδους την ανάπτυξη κινδυνεύει να υποβληθεί μελλοντικά σε κρίσιμες καταστάσεις, (είτε από εξωγενείς παράγοντες, είτε από την απαξίωση του προτύπου του ορεινού τουρισμού), βασικό κριτήριο ήπιας παρέμβασης θεωρείται το κριτήριο της πολυδιάστατης απασχόλησης του πληθυσμού.

Συμπερασματικά ο ήπιος χαρακτήρας σε όρους γενικού αναπτυξιακού κριτηρίου αποσκοπεί στην αποφυγή της εδραίωσης της τουριστικής, σαν το συγκριτικά κυρίαρχο τομέα οικονομικής δραστηριότητας. Πριν

προσδιορίσουμε τα κριτήρια για τον ήπιο χαρακτήρα ανάπτυξης του τουρισμού στην περιοχή μελέτης θα πρέπει να αναφερθούμε στους στόχους – όρους που είναι και αντικρουόμενοι:

Προσδιορισμός του ήπιου χαρακτήρα στο τοπικό επίπεδο.

Προσδιορισμός της δεκτικότητας της περιοχής και των δυνατοτήτων της για τουριστική ανάπτυξη.

Προσδιορισμός της αντοχής και της ευαισθησίας της περιοχής.

Παρατηρείται λοιπόν ότι μόνο στο τοπικό επίπεδο μπορεί να προσδιοριστεί ο τελικός βαθμός αντοχής της περιοχής και φυσικά προκύπτει το ζήτημα του προσδιορισμού του χώρου, όσον αφορά τον καθορισμό των συνεκτικών χωρικών ενοτήτων του ορεινού χώρου, που μπορούν να αποτελέσουν πόλους τουριστικής έλξης.

Πίνακας16: Κριτήρια ήπιας παρέμβασης.

Δήμος	Πληθυσμός 1991 ΕΣΥΕ	Εκτιμώμενο κατώφλι επισκεπτών	Κενές κατοικίες ΕΣΥΕ
Δ. Τύμφης	1364	343	474
	Εκτιμώμενος αριθμός κλινών	Υπάρχουσες κλίνες (Αρχείο ΕΟΤ)	Ανώφλι κλινών
Δ. Τύμφης	345	236	180

Πηγή Μελέτη Ε.Ο.Τ. στοιχεία απογραφής 1999.

Τα κριτήρια που σε ποσοτικό βαθμό μπορούν να ορίσουν μια ήπια παρέμβαση²⁷ είναι σχετικά περιορισμένα:

Πληθυσμός. Το ποσοστό των επισκεπτών σε σχέση με τον τοπικό μόνιμο πληθυσμό. Ιδιαίτερα στον Δήμο Τύμφης, όπου ο πληθυσμός μειώνεται δραματικά τον χειμώνα και τα αποτελέσματα της απογραφής της ΕΣΥΕ δεν είναι καθόλου αξιόπιστα, δημιουργείται μεθοδολογικό ζήτημα για την σχέση του πληθυσμού με το ποσοστό των επισκεπτών.

Υφιστάμενη υποδομή. Η παροχή υφιστάμενης υποδομής, δηλαδή μιας δραστηριότητας που προϋπήρχε στον οικισμό και έφερε επισκέπτες πρέπει να θεωρείται ως κριτήριο ήπιας παρέμβασης στο ενδεχόμενο που θα αυξηθεί.

²⁷ Τσάρτας Π. «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης», Μελέτη III: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα, Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, Αθήνα, 1991.

Κτιριακό απόθεμα. Το απόθεμα κενών κτιρίων αποτελεί ένα κριτήριο εφόσον η παρέμβαση χρησιμοποιήσει τα κτίρια αυτά. Επομένως η αύξηση των κλινών στον οικισμό αυτό σε κτίρια που προϋπήρχαν είναι κριτήριο ήπιας παρέμβασης.

Ευαισθησία της περιοχής. Ο βαθμός "ηπιότητας" εξαρτάται από την ευαισθησία της περιοχής ως προς τα διατηρητέα στοιχεία φυσικού περιβάλλοντος που συνήθως στην ακραία μορφή τους είναι σπάνια και θα έπρεπε να προστατεύονται απόλυτα.

Η δεκτικότητα της περιοχής. Ο τουρισμός μπορεί να συμπληρώσει την αναπτυξιακή προσπάθεια ενός τόπου αλλά πλην εξαιρέσεων ορισμένων σημείων εντατικοποίησής τους στο χώρο, όπως η Μύκονος, δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη πολύπλοκη δυναμική μορφή που προϋποθέτει μία μακροχρόνια αναπτυξιακή διαδικασία. Έτσι εξετάζουμε το κριτήριο της "δεκτικότητας" που παράλληλα αποτελεί και κριτήριο βιωσιμότητας. Στον δήμο Τύμφης κορεσμένοι οικισμοί σε σχέση με την αναλογία του αριθμού κλινών προς το σύνολο του μόνιμου πληθυσμού είναι το Τσεπέλοβο, το Σκαμνέλι και το Καπέσοβο (βλ. πίνακα 15).

Η ανάπτυξη λοιπόν του τουρισμού μπορεί να επιτευχθεί από παρεμβάσεις σε συγκεκριμένους χώρους όπου οι πόροι φυσικού, πολιτιστικού, ανθρωπογενούς και οικιστικού περιβάλλοντος και οι υφιστάμενες αρχικές υποδομές εξασφαλίζουν όρους βιωσιμότητας²⁸. Η φήμη της περιοχής, η περιεκτικότητα στοιχείων φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η ύπαρξη στοιχείων που έλκουν τις νέες μορφές τουρισμού της περιπέτειας και του ερασιτεχνικού αθλητισμού συγκροτούν στοιχεία που κατ' αρχήν εξασφαλίζουν την βιωσιμότητα της ανάπτυξης. Όμως ο προσδιορισμός του «ήπιου» τουρισμού αποτελεί τελικά επιλογή πολιτικής και για αυτό κρίνεται απαραίτητος ο προγραμματικός και χωροταξικός προσδιορισμός του και στη συνέχεια η εξασφάλιση προϋποθέσεων ανάπτυξης των νέων μορφών τουρισμού.

²⁸ Λύτρας π. «Ο τουρισμός προς το 2000: θεωρητικές επισημάνσεις και πρακτικές προσεγγίσεις», Αθήνα, 1989.

2.4.3. Προϋποθέσεις βιωσιμότητας τουριστικής ανάπτυξης

Οι προϋποθέσεις ή και οι δείκτες που μπορούν να αναπτυχθούν για τη βιωσιμότητα της τουριστικής ανάπτυξης μπορούν να διακριθούν στους εξής:

1. Η γενική αναπτυξιακή εικόνα της περιοχής ως προς τη δεικτικότητα και τις δυνατότητες ανάπτυξης του τουρισμού²⁹.
2. Η υφιστάμενη τουριστική υποδομή σχετικά υψηλού επιπέδου.
3. Η προσπελασιμότητα της περιοχής.

Το κριτήριο αυτό αποτελείται κυρίως από δύο συνιστώσες:

Τη σύνδεση με το γειτονικό αστικό κέντρο,

Το εσωτερικό οδικό δίκτυο.

Η ελκτικότητα νέων μορφών ή αναζωογόνησης παλαιών (ορειβασίας) φαίνεται σε πρώτη φάση να ανταποκρίνεται περισσότερο σε κατοίκους των μεγάλων αστικών κέντρων (Αθήνα, Θεσσαλονίκη). Αντίθετα οι κάτοικοι δευτερευόντων αστικών κέντρων προτιμούν αυτές τις περιοχές όταν βρίσκονται σε γεινίαση με «λιγότερο ήπια» αντιμετώπιση είτε για μια Β' κατοικία είτε όταν αυτό δεν είναι εφικτό για ελεύθερο ή οργανωμένο camping και γενικά τουρισμό που κυριαρχείται από το κινούμενο αυτοκίνητο Ι.Χ.

4. Πόροι φυσικού περιβάλλοντος, οικολογικά χαρακτηριστικά τουριστικών περιοχών³⁰.

Οι προσδιορισμένες χωρικές ενότητες αξιολογούνται με βάση τα οικολογικά χαρακτηριστικά τους ως προς:

την οικολογική τους σπουδαιότητα της οποίας η διατήρηση αποτελεί προϋπόθεση για τον προσδιορισμό των ακολουθητέων πολιτικών και βάσει της οποίας καθορίζεται ο βαθμός έντασης ή ηπιότητας των προτεινόμενων παρεμβάσεων και

5. Δυνατότητα παρατήρησης άγριας ζωής.

Οι παρεχόμενες ευκαιρίες παρατήρησης της άγριας ζωής από τους επισκέπτες που αποτελούν μέσο προσέγγισης επισκεπτών και συνεισφέρουν στη διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος.

²⁹ Παπακωσταντινίδης Λ. «Αγροτουρισμός: Σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη», Εκδόσεις δωρικός, Αθήνα, 1993.

6. Πόροι ανθρωπογενούς και οικιστικού περιβάλλοντος.

Το ανθρωπογενές και οικιστικό περιβάλλον της περιοχής, παρουσιάζει μία ποικιλομορφία ανάλογη με τις ιστορικές και γεωγραφικές συνθήκες που υπαγόρευσαν την ανάπτυξή του. Η περίπτωση του Δήμου Τύμφης που αποτελείται από ένα σύνολο παραδοσιακών οικισμών διαθέτει ένα αξιόλογο δομημένο περιβάλλον. Όμως, το μεγαλύτερο μέρος των οικισμών αυτών διαθέτει ένα σημαντικό απόθεμα κτιρίων το οποίο μέχρι σήμερα παραμένει αναξιοποίητο, λόγω της εγκατάλειψης.

7. Πόροι πολιτιστικής κληρονομιάς³¹.

Οι πόροι πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να αποτελέσουν στοιχείο έλξης τουριστικής κίνησης, τόσο από μόνοι τους όσο και σε συνδυασμό με τους υπόλοιπους τουριστικούς πόρους. Πέρα από την κλασσική διάκριση των πόρων αυτών σε αρχαϊκά, βυζαντινά και νεότερα μνημεία, η κατηγοριοποίηση των πόρων αυτών σε πόρους εθνικής και τοπικής σημασίας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης βαρύτητας όσον αφορά την προσέλκυση επισκεπτών.

8. Πόροι ανταποκρινόμενοι σε νέες μορφές.

Πέρα από τις νέες μορφές τουρισμού που προαναφέρθηκαν (βλ. Σελ. 112) αξίζει να σημειωθούν τα παραδοσιακά ελληνικά πρότυπα ορειβασίας που οργανώνονται σε συνδέσμους ή ομίλους και οι οποίοι γνωρίζουν τα βουνά, τα

Φωτ. 19 Καταφύγιο Αστράκας.

επισκέπτονται, έχουν ενσωματωμένη στις δραστηριότητές τους την έννοια της ήπιας παρέμβασης, ως παραδοσιακοί φυσιολάτρες. Παράλληλα υπάρχουν και πολλές ιδιωτικές εταιρίες που οργανώνουν ανάλογες δραστηριότητες προσπαθώντας να εμφυσήσουν ένα πνεύμα φυσιολατρικό και σεβασμού για το περιβάλλον. Βέβαια, για όλες αυτές τις

³⁰ Πρακτικά Ημερίδας: «Τουρισμός και Περιβάλλον-Επιλογές για Βιώσιμη Ανάπτυξη», Τεχνικά Χρονικά, ΤΕΕ, Μάιος 1995.

δραστηριότητες είναι υπεύθυνος ο φορέας διαχείρισης που τις παρακολουθεί συνέχεια, ώστε να διορθώνει τις τυχόν αστοχίες στην εξέλιξη της τουριστικής ανάπτυξης.

Μεθοδολογικά στοιχεία

Η αξιολόγηση αυτή βάση των οχτώ κριτηρίων-προυποθέσεις που αναφέραμε έχει ως στόχο την απόκτηση μίας επιπρόσθετης εικόνας για τη φυσιογνωμία της τουριστικής περιοχής. Για το λόγο αυτό, η αξιολόγηση διενεργείται σε δύο επίπεδα.

Το πρώτο επίπεδο αφορά τον έλεγχο της συμπεριφοράς της περιοχής σε σχέση με κάθε ένα από τα κριτήρια που τέθηκαν. Η αξιολόγηση αυτή βασίζεται στην κλίμακα αξιολόγησης 0,1,2,3, όπου το 0 εκφράζει την παντελή έλλειψη του εξεταζόμενου κριτηρίου ενώ το 3 την πιο ικανοποιητική και θετική ανταπόκριση της περιοχής ως προς αυτό το κριτήριο. Επιπλέον, στις περιπτώσεις που έχουμε τουριστικούς πόρους οι οποίοι μπορούν να εκφραστούν ποσοτικά, το πλήθος αυτό πολλαπλασιάζεται με την αξία που προσλαμβάνει κάθε φορά το κριτήριο, ώστε να προκύψει η τελική αξιολόγηση.

Το δεύτερο επίπεδο αφορά τη σύγκριση της περιοχής τόσο ως προς το σύνολο των προϋποθέσεων βιωσιμότητας που εξετάσαμε, όσο και προς καθένα ξεχωριστά. Η κατάταξη αυτή επιτυγχάνεται με τη στάθμιση του κάθε κριτηρίου αξιολόγησης που αναλογεί στη σχετική βαρύτητα που προσλαμβάνει σε σχέση με τα υπόλοιπα κριτήρια. Η στάθμιση αυτή των κριτηρίων επιτρέπει τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης, το εύρος και την ποικιλία των τουριστικών δραστηριοτήτων που μπορούν να οργανωθούν στο δήμο, αλλά και για το χρονικό ορίζοντα υλοποίησής τους.

³¹ Πρακτικά Διήμερου Συνεδρίου: «Τουρισμός και Μνημεία-Πολιτιστικός Τουρισμός», Τεχνικά Χρονικά, ΤΕΕ, 1995.

Πίνακας 17: Αξιολόγηση βιωσιμότητας τουριστικής ανάπτυξης Δ. Τύμφης

Ενότητα κριτηρίων Αξιολόγησης	Επιμέρους κριτήρια	Πλήθος	Βαθμός μονάδος	Βαθμός συνόλου	Στάθμιση	Σύνολο
1. Αναπτυξιακή εικόνα περιοχής - δεικτικότητα	Δυναμική πληθυσμού		1	1		
	Απασχόληση		2	2		
	Κενές κατοικίες		1.5	1.5		
	Πρωτογενής τομέας		2	2		
	Φυσικοί πόροι		2	2		
	Σύνολο				8.5	12
2. Υφιστάμενη τουριστική υποδομή - Καταλύματα	Υπάρχουσες κλίνες = 15% του πληθυσμού		3	3	10	30
3. Προσπελασιμότητα περιοχής	Σύνδεση με γειτονικό αστικό κέντρο		2	2		
	Εσωτερικό οδικό δίκτυο		1	1		
	Σύνολο			3	5	15
4. Συνολική οικολογική αξιολόγηση	Φυσικότητα		3	6		
	Μοναδικά στοιχεία τοπίου		3	9		
	Δυνατότητα διαχείρισης		3	3		
	Σπανιότητα		3	15		
	Σύνολο			33	15	495
5. Δυνατότητα παρατήρησης Αγρίας ζωής			3	12	10	120
6. Πόροι ανθρωπογενούς - οικιστικού περιβάλλοντος	Χαρακτηρισμένοι παραδοσιακοί οικισμοί	12	3	36		
	Αξιόλογοι οικισμοί	1	1	1		
	Σύνολο	13		37	10	370
7. Πόροι πολιτιστικής κληρονομιάς	Αρχαιολογικοί χώροι	3	1	3		
	Μοναστήρια - Εκκλησίες	14	2	28		
	Παραδοσιακά γεφύρια	20	2	40		
	Άλλα (Χάνια, Νερόμυλοι, Διατηρητέα κτίρια)	22	2	44		
	Σύνολο	59		115	16	1840
8. Πόροι ανταποκρινόμενοι σε νέες μορφές τουρισμού	Αγροτουρισμός		2	2		
	Φυσιολατρικός τουρισμός	8	3	24		
	Ορειβασία-Οδοπορία	4	3	12		
	Οδοπορική χιονοδρομία		1	1		
	Ορειβατικό καταφύγιο	1	1	1		
	Ορεινή ποδηλασία		1	1		
	Δίτροχα, αυτοκίνητα ανώμαλου δρόμου		0	0		
	Ίππασία	2	2	4		
	Περιπέτειες σε υδάτινους χώρους	1	2	2		
	Εντατικές περιπέτειες		2	2		
	Κέντρο πληροφόρησης επισκεπτών		0	0		
	Σύνολο			49	22	1078
Συνολική αξιολόγηση περιοχής (βαθμός μονάδος).					100	4050

1~Μικρή Ανταπόκριση, 2~Σημαντική Ανταπόκριση, 3~Πλήρης Ανταπόκριση

2.5. Επιτόπια έρευνα στον οικισμό του Τσεπελόβου

Φωτ. 20 Τοπογραφικό Τσεπελόβου

2.5.1. Η έδρα του Δήμου Τύμφης και ο ρόλος της

Η έδρα του Δήμου Τύμφης είναι το Τσεπέλοβο, το οποίο είναι και ο μεγαλύτερος πληθυσμιακά οικισμός με τις περισσότερες κοινωνικό-τεχνικές υποδομές (δημαρχείο, δημοτικό, γυμνάσιο, εστία, ιατρείο, αστυνομικό τμήμα). Εντάσσεται γεωγραφικά σχεδόν στο κέντρο του δήμου και βρίσκεται σε υψόμετρο 1080μ. Οι υπόλοιποι οικισμοί εξυπηρετούνται από την έδρα του δήμου μέσω του υπάρχοντος οδικού δικτύου, το οποίο όμως δεν κρίνεται επαρκές για την πλήρη κάλυψη των αναγκών των κατοίκων.

Πίνακας 18: Χρονοαποστάσεις από την έδρα του Δήμου στους άλλους οικισμούς του με χρήση Ι.Χ.

Κοινότητες	Βραδέτου	Βρυσοχωρίου	Ηλιοχωρίου	Κατεσόβου	Κήπων	Κουκουλίου
Τσεπελόβου	8.5 χλμ. 15 λεπτά	22 χλμ. 35 λεπτά	19 χλμ. 30 λεπτά	8 χλμ. 12 λεπτά	13 χλμ. 17 λεπτά	10 χλμ. 15 λεπτά
Κοινότητες	Λαΐστας	Λεπτοκαριάς	Νεγάδων	Σκαμνελίου	Φραγκάδων	Ιωάννινα
Τσεπελόβου	22 χλμ. 40 λεπτά	42 χλμ. 70 λεπτά	26 χλμ. 30 λεπτά	5 χλμ. 10 λεπτά	36 χλμ. 50 λεπτά	52 χλμ. 60 λεπτά

Πηγή: 3^η ΔΕΚΕ Ιωαννίνων και μαρτυρίες των κατοίκων.

Οι χρονοαποστάσεις μεταξύ των οικισμών είναι μικρές και σ' αυτό οφείλονται οι έντονες μετακινήσεις στην περιοχή. Το Τσεπέλοβο απέχει 50 χλμ. από τα Ιωάννινα και λόγω του ανάγλυφου και της δυσχερότητας του δικτύου χρειάζεται περίπου μία ώρα για να διανύσει με ΙΧ. την διαδρομή. Ο δήμος αποτελεί ένα

ιδιαίτερο χωρικό σύστημα, στο οποίο πέρα από τις ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ των οικισμών, αξίζει να αναφερθούμε και να μελετήσουμε και την σχέση με την πόλη των Ιωαννίνων. Τα Ιωάννινα, που αποτελούν την πρωτεύουσα του νομού της Ηπείρου έχουν αναλάβει πρωταρχικό ρόλο στην εξέλιξη και διατήρηση των οικισμών Ζαγορίου, κυρίως στο δήμο Τύμφης.

Για να γίνει κατανοητή η λειτουργία του ιδιότυπου αυτού κοινωνικού συστήματος θα πρέπει πρώτα να αναλύσουμε και να εξετάσουμε την διαχρονική εξέλιξη του οικισμού. Τα χωριό σταδιακά ερημώνει, αλλά διατηρούνται ιδιότυπες σχέσεις μεταξύ των πόλεων και του οικισμού. Η απογραφή του '61 δείχνει το Τσεπέλοβο να έχει 343 κατοίκους και το '91 304 κατοίκους, δηλαδή παρατηρείται μία μείωση της τάξης του 10% η οποία όμως στην πραγματικότητα είναι πολύ μεγαλύτερη.

Πίνακας 19: Πληθυσμιακή μεταβολή πληθυσμού στο Τσεπέλοβο.

Κοινότητα	Ποσοστιαίος μέσος ρυθμός μεταβολής πληθυσμού			
	51 - '61	61 - '71	71 - '81	81 - '91
Τσεπελόβου	106	28	-31	-8

Πηγή: Στοιχεία απογραφής 1991 ΕΣΥΕ.

Το φαινόμενο αυτό δημιουργείται γιατί πολλοί από τους εγγεγραμμένους, ενώ είναι μόνιμοι κάτοικοι των Ιωαννίνων βρίσκονται στο χωριό τους για τακτά χρονικά διαστήματα (καλοκαίρι, γιορτές-αργίες, σαββατοκύριακα). Ύστερα από επιτόπια έρευνα στην περιοχή, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι που διαμένουν στον οικισμό εκτός από τους χειμερινούς μήνες είναι 286, ενώ οι μόνιμοι κάτοικοι μόλις 193. Δηλαδή παρατηρείται σύμφωνα με τον πραγματικό μόνιμο πληθυσμό μία μείωση της τάξης του 50%.

Στο Τσεπέλοβο, όπως και στην ευρύτερη περιοχή του Δήμου οι ντόπιοι βιώνουν μια νέα δυναμική και προσπαθούν να προσαρμοστούν στην νέα οικονομική πραγματικότητα, μετασχηματίζοντας την παραγωγική τους βάση εν μέρη από τον πρωτογενή στον τριτογενή τομέα παραγωγής. Το γεγονός αυτό μπορεί να είναι αρκετά δύσκολο όμως η ύπαρξη του τουρισμού αποτέλεσε την ελπίδα ανάπτυξης και διατήρησης των οικισμών.

Τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται μία δυναμική επαναεγκατάστασης πληθυσμών των αστικών κέντρων οι οποίοι κατάγονται από το Τσεπέλοβο και

φαίνεται να επιστρέφουν σ' αυτό. Ανακαινίζουν τα πατρικά τους σπίτια, μετατρέποντας τα σε εξοχικές κατοικίες ή σε πρώτες κατοικίες εάν έχουν πάρει σύνταξη, ή δεν έχουν καμία απασχόληση στην πόλη που διέμεναν (Γιάννινα). Ενώ άλλοι, για οικονομικούς λόγους (υπάρχουν κοινοτικά προγράμματα που επιδοτούν μέχρι και το 40% του κόστους κατασκευής) ή για λόγους απασχόλησης μετατρέπουν τις παλιές κατοικίες σε κατοικίες-ξενώνες, ώστε να έχουν στέγαση ταυτόχρονα. Λόγω αυτής της πληθυσμιακής ομάδας διατηρούνται τα άτυπα διαπροσωπικά και συγγενικά δίκτυα που σε «λανθάνουσα» μορφή, παρέμειναν ανέκφραστα για πολύ καιρό. Κοινωνικές και διαπροσωπικές σχέσεις που με τον καιρό είχαν φθαρεί, αποκαθίστανται στα Γιάννινα μέσω της δημιουργίας συλλόγου και αδελφότητας του οικισμού.

Δηλαδή κάτοικοι των Ιωαννίνων που κατάγονται από το Τσεπέλοβο προσπαθούν να συνδράμουν στην διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής μέσω της δημιουργίας και ενεργοποίησης συλλόγου και αδελφότητας. Ο σύλλογος δεν διοργανώνει μόνο πολιτιστικές εκδηλώσεις, αλλά και συζητάει τυχόν προβλήματα της περιοχής (μέσω του Δ.Σ. που έχει καθορίσει), προσπαθώντας να προτείνει λύσεις και να συμβάλλει στην διαχείριση της περιοχής.

Έτσι μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι το Τσεπέλοβο, όπως και η ευρύτερη περιοχή του δήμου Τύμφης, αποτελεί ένα ιδιότυπο χωρικό σύστημα. Ένα σύστημα, που στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στις εξωγενείς σχέσεις με τα αστικά κέντρα και κυρίως αυτό των Ιωαννίνων.

Φωτ. 21 Το Τσεπέλοβο.

Υφίσταται μία πληθυσμιακή ομάδα, που ενώ δεν ανήκει στον μόνιμο πραγματικό πληθυσμό του οικισμού τον επισκέπτεται σε τακτά χρονικά διαστήματα (σαββατοκύριακα, αργίες-γιορτές, καλοκαίρι). Η ομάδα αυτή αποτελεί ενεργό δυναμικό για την περιοχή και (περίπου 120 μέλη), σε σχέση με τον μόνιμο πληθυσμό (193 κάτοικοι) του οικισμού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο.

2.5.2. Η δημογραφική εξέλιξη της περιοχής.

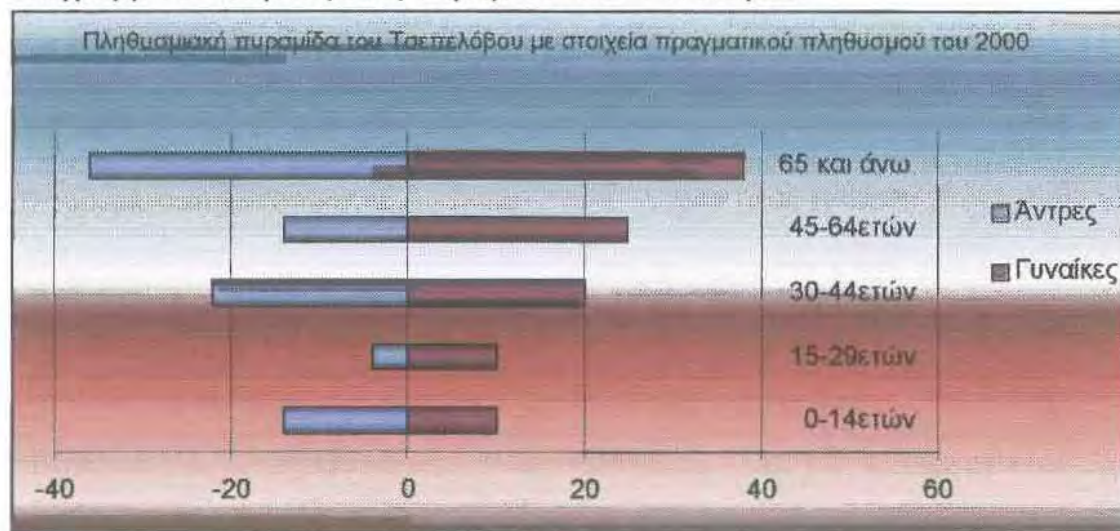
Σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού είναι σε ηλικία άνω των 65 ετών, γεγονός το οποίο αποτελεί πρόβλημα για την δημογραφική εξέλιξη του Τσεπελόβου, καθώς ο πληθυσμός γηράσκει. Η παρουσία των αναπαραγωγικών ηλικιών είναι αισθητά μειωμένη σε σχέση με το παρελθόν και την αναλογία του πληθυσμού. Όμως παρατηρείται μία τάση ενδυνάμωσης των αναπαραγωγικών ηλικιών και την αύξηση των γεννήσεων κάτι το οποίο δείχνει ξεκάθαρα και ο αντίστοιχος πίνακας ηλικιακής κατάταξης.

Πίνακας 20: Ανάλυση του πραγματικού πληθυσμού στο Τσεπέλοβο.

Ηλικιακή ομάδα	0-14ετών		15-29ετών		30-44ετών		45-64ετών		65 και άνω	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Τσεπέλοβο	14	10	4	10	22	20	14	25	36	38

Πηγή: Προσωπική έρευνα στον οικισμό 9/2000.

Διάγραμμα 5: πληθυσμιακή πυραμίδα του Τσεπελόβου.

Πηγή: Προσωπική έρευνα στον οικισμό 9/2000.

Στο Δήμο παρατηρείται έντονη εσωτερική μεταναστευτική κίνηση προς τα αστικά κέντρα, με μεγαλύτερη συμμετοχή των ανδρών στην κίνηση αυτή από ότι οι γυναίκες, που μένουν στον αγροτικό χώρο. Αυτό οφείλεται κυρίως στην

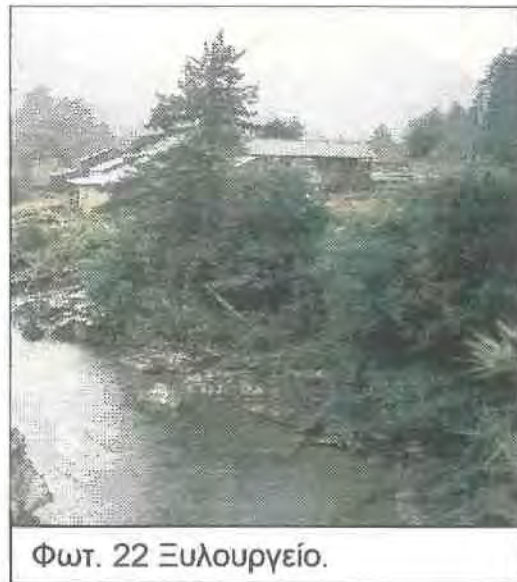
αναζήτηση εργασίας κυρίως από τους άνδρες στα αστικά κέντρα με προτίμηση στα Ιωάννινα, που είναι κοντά στον οικισμό. Για το Τσεπέλοβο, σύμφωνα με τα στοιχεία της επιτόπιας έρευνας ο δείκτης, για τις αναπαραγωγικές ηλικίες (15-45 ετών), υπολογίζεται 115.4%, που οφείλεται στην πλειοψηφία των γυναικών στον οικισμό.

Το βάρος που φέρει ο ενεργός πληθυσμός στο συνολικό πληθυσμό, σε μία δεδομένη στιγμή, μας το δείχνει ο δείκτης εξάρτησης, που είναι 103.2%. Αυτό σημαίνει ότι ο ενεργός πληθυσμός έχει να συντηρήσει ένα μεγάλο αριθμό ατόμων (παιδιά και γέροντες) και θεωρείται ότι αποτελεί ένδειξη ικανοποιητικής προοπτικής για την εξέλιξη του τόπου.³²

Ο δείκτης γήρανσης του πληθυσμού που μας δείχνει πόσοι συντηρούμενοι γέροντες αναλογούν σε εκατό συντηρούμενους νέους, στο οικισμό είναι 308%, ένδειξη της γήρανσης του πληθυσμού και της έλλειψης ατόμων νεαρής ηλικίας (1 νέος αντιστοιχεί σε 3 γέροντες).

2.5.3. Το παραγωγικό σύστημα στην κοινότητα

Η κύρια απασχόληση του ενεργού πληθυσμού έχει σχέση με το δάσος και τον τουρισμό. Υπάρχει μεγάλος αριθμός κατοίκων που ασχολείται με την κτηνοτροφία, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς βρίσκονται στα χωριά κατά τους θερινούς μήνες και κατά την διάρκεια του Χειμώνα μετακινούνται σε πεδινά μέρη, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είναι συνταξιούχοι.

Φωτ. 22 Ξυλουργείο.

Ειδικότερα ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός είναι 95, οι εργαζόμενοι είναι 83 και οι άνεργοι 2, παρατηρούμε ότι όλοι σχεδόν οι κάτοικοι εργάζονται. Οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα είναι 53, στον δευτερογενή 7 και

³² Για τον ορισμό και τη σημασία του κάθε δείκτη, βλέπε στο Κεφ. 2.3 για την πληθυσμιακή αποδυνάμωση.

στον τριτογενή 23. Έτσι οι δυνατότητες ανάπτυξης του Δήμου είναι κύρια στον πρωτογενή τομέα και η παράλληλη αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος και του ορεινού όγκου σε ήπιες μορφές τουριστικής ανάπτυξης.

Πίνακας 21: Κατανομή απασχόλησης στο Τσεπέλοβο.

Συνταξιούχος ΙΚΑ	30 άτομα
Συνταξιούχος ΟΓΑ	43 άτομα
Συνταξιούχος (υπόλοιπα)	7 άτομα
Αγρότης	39 άτομα
Καφεπαντοπώλης	1 άτομο
Δασεργάτης	14 άτομα
Ταχυδρομικός υπάλληλος	4 άτομα
Δημόσιος υπάλληλος	2 άτομα
Ιδιωτικός υπάλληλος	6 άτομα
Ξυλουργός	4 άτομα
Νοσηλεύτρια	1 άτομο
Ενοικιαζόμενα δωμάτια	4 άτομα
Ξενοδόχος	1 άτομο
Μαθητές	14 άτομα
Οικιακά	2 άτομα
Νήπια	4 άτομα
Δάσκαλοι	3 άτομα
Πολιτικός μηχανικός	1 άτομο
Μαθητές νηπιαγωγείου	10 άτομα
Οδηγοί αυτοκινήτων	3 άτομα

Πηγή: Προσωπική έρευνα στον οικισμό.

Με δεδομένο το πλαίσιο που προαναφέρθηκε, προκύπτει ένα γεωγραφικό χώρο-οικονομικό σύστημα, που δεν μπορεί παρά να είναι ελάχιστα «ανοικτό». Έτσι στη συνέχεια θα αναφερθούμε σε μεγέθη που αφορούν τους επιμέρους τομείς της οικονομίας του Δήμου Τύμφης, προσπαθώντας να εντοπίσουμε τις σημερινές του τάσεις.

Πίνακας 22: Χρήσης γής στην Κοινότητα Τσεπελόβου..

Χρήσεις Γης	Κοινότητα Τσεπελόβου		Δήμος Τύμφης	
	τ.χλμ.	%	τ.χλμ.	%
Καλλιέργειες	0.3	1	4.1	1
Βοσκότοποι	22.4	54	192.2	46
Δάση	18.2	44	207.5	49
Λοιπές Χρήσεις	0.5	1	16.4	4
Σύνολο	41.4	100	420.2	100

Πηγή: Στοιχεία απογραφής 1991 ΕΣΥΕ.

Όλα τα παραπάνω παρουσιάζονται πιο χαρακτηριστικά με βάση των στοιχείων της ΕΣΥΕ, όπου φαίνεται η υπεροχή του πρωτογενή τομέα σε όλους τους οικονομικούς τομείς, γεγονός το οποίο εξηγείται αφενός από το ότι το Τσεπέλοβο έχει μεγάλη έκταση και κατά συνέπεια ότι συνδυάζει δασικές και εκτάσεις βοσκοτόπων.

Εισαγωγή 3^{ης} Ενότητας

Απ' όλα όσα μέχρι στιγμής έχουν καταγραφεί, γίνεται αντιληπτό ότι ο Δήμος Τύμφης είναι ένας τόπος με ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική αξία, η οποία, μετά από αρκετούς αιώνες ανάπτυξης και εξαιτίας της σταδιακής περιθωριοποίησής της από το «Αθηνοκεντρικό» κράτος, επήλθε σε παρακμή. Ωστόσο, ποτέ μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '70 δεν υπήρξε κρατική μέριμνα, υπό την μορφή, είτε κινήτρων για το ανθρώπινο δυναμικό του τόπου, είτε θεσμικών ρυθμίσεων που να στοχεύουν στη διατήρηση και προστασία των παραδοσιακών οικισμών, συμπεριλαμβανομένου και του Ζαγορίου.

Όταν, λοιπόν, το 1978 εκδόθηκαν τα πρώτα πολεοδομικά διατάγματα που αφορούσαν στην διατήρηση δημιουργήθηκαν και οι πρώτες αντιδράσεις. Το πρόβλημα εντοπιζόταν στο γεγονός ότι αποτελούσαν μόνο κανονιστικές και περιοριστικές διατάξεις για τη δόμηση, χωρίς να μεριμνούν για τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος θα αποτελέσει στην ουσία την συνέχεια του ιστορικού τόπου. Έτσι, ξεκίνησε μια ολόκληρη πορεία –που φτάνει έως και τις μέρες μας- μέσα από συνέδρια (π.χ. στο Τσεπέλοβο το 1980) και τοπικές πρωτοβουλίες για την ανάδειξη και προστασία του τόπου, σε παράλληλη πάντα πορεία με την διεθνή κινητικότητα όπως αυτή μεταφράστηκε σε συμβάσεις και ρυθμίσεις αλλά και σε συγκεκριμένα προγράμματα παρέμβασης με ταυτόχρονη χρηματοδότηση μέσω της Ε.Ε.

3.1. Σύγχρονες αντιλήψεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος

3.1.1. Η σχέση της αναπτυξιακής πολιτικής με την προστασία του περιβάλλοντος

Ήδη από την πρώτη περιβαλλοντική διάσκεψη του Ο.Η.Ε. στη Στοκχόλμη¹, το 1972, είχε υιοθετηθεί η άποψη ότι η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη είναι οι "δύο οφεις του ίδιου νομίσματος". Αυτό που ονομάζουμε περιβαλλοντική κρίση συνδέεται οργανικά με την αναπτυξιακή κρίση, της οποίας αποτελεί το σύμπτωμα και τελικά εκφράζουν και οι δυο μαζί μια κρίση ευρύτερου - πολιτισμικού χαρακτήρα².

Η γενικευμένη αυτή κρίση, τόσο σε οικονομικό /ποσοτικό όσο και σε περιβαλλοντικό /ποιοτικό επίπεδο έχει οδηγήσει σε μια ριζική κριτική και στην συνέχεια σε μια ριζική αλλαγή της αντίληψης για το μοντέλο ανάπτυξης στο παρελθόν καθώς και σ' αυτό που πρέπει να υιοθετηθεί στο μέλλον. Ο προβληματισμός γύρω από την απειλή που υφίσταται το περιβάλλον από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, σε πλανητική κλίμακα οδήγησε στην δημιουργία, αποδοχή και χρήση, από το 1988, της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης³.

Το νέο μοντέλο της βιώσιμης ανάπτυξης που πρέπει πλέον να γίνει πράξη, θέτει ως κεντρικό σημείο προβληματισμού την αναθεώρηση των απόψεών μας για την οικονομική αξία (τιμή) των φυσικών πόρων οι σπουδαιότεροι από τους οποίους δεν εθεωρούντο μέχρι πρόσφατα ως

1 Πρόκειται για μια διάσκεψη σταθμό της οποίας η διακήρυξη σημάδεψε αποφασιστικά τη διεθνή δράση για το περιβάλλον και ειδικότερα το ρόλο των διεθνών οργανισμών. Σύμφωνα με την αρχή αρ. 25 της διακήρυξης αυτής τα κράτη οφείλουν να επαγρυπνούν ώστε οι διεθνείς οργανισμοί να παίζουν ένα συντονισμένο, αποτελεσματικό και δυναμικό ρόλο στην διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος.

² Σχετικά με το ζήτημα της περιβαλλοντικής κρίσης βλέπε άρθρο του Η. Μπεριάτου με τίτλο "περιβάλλον και ανάπτυξη" στο περιοδικό "Σύγχρονα θέματα" τεύχος 46-47, Δεκέμβριος 1991, σ. 98-101.

³ Σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, γνωστή και ως έκθεση Brundtland, ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη (sustainable development) σημαίνει "την ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενεάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες". Επίσης σύμφωνα με ένα άλλο ορισμό που έχει δοθεί από περιβαλλοντικές οργανώσεις διεθνούς επιπέδου, βιώσιμη ανάπτυξη σημαίνει την βελτίωση της ποιότητας ζωής χωρίς να διαταραχθεί η "φέρουσα" ικανότητα των οικοσυστημάτων.

οικονομικά αγαθά, τουλάχιστον στο βαθμό που έπρεπε (αέρας, νερό κ.λ.π.). Αναπόφευκτη συνέπεια αυτής της αντίληψης υπήρξε η υπερεκμετάλλευση και κατασπατάληση των πλουτοπαραγωγικών πόρων και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος με την παραγωγή κάθε είδους αποβλήτων. Η ρύπανση είναι η σύγχρονη έκφραση της σπατάλης και το σύμβολο της κοινωνίας των καταναλωτικών προτύπων. Η επιστημονική έρευνα και η τεχνολογία (που αποτελούν βασικές παραγωγικές δυνάμεις και παράγοντες της ανάπτυξης) χρησιμοποιήθηκαν για την αύξηση της παραγωγικότητας και τη μείωση του χρόνου της εργασίας και όχι για την σωστή εκμετάλλευση και χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων.

Ένα από τα βασικά μειονεκτήματα των πολεοδομικών, χωροταξικών και αναπτυξιακών μελετών, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, ήταν ότι τα προβλήματα του περιβάλλοντος και των οικολογικών ισορροπιών δεν ελαμβάνοντο υπ' οψιν. Για παράδειγμα, οι τιμές της αγοράς ανταποκρίνονταν στις συνθήκες και το κόστος εκμετάλλευσης των πόρων αλλά όχι και στο κόστος της αντικατάστασής τους στη φύση.

Σήμερα, η κύρια κατεύθυνση της αναπτυξιακής πολιτικής των κρατών είναι η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης σε κάθε οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα σε συνδυασμό με την ολοκλήρωση (integration) των τομεακών πολιτικών, τις τεχνολογικές καινοτομίες και τις νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Διάφοροι μέθοδοι έχουν προταθεί ώστε στην ανάλυση κόστους-οφέλους να ληφθούν υπ' οψιν οι οικολογικές παράμετροι και "οικονομία" της φύσης. Οι πρώτες προσπάθειες έγιναν στο αγρονομικό πεδίο όπου η σύγχρονη εκμηχανισμένη γεωργία αποδείχθηκε ότι καταναλώνει περισσότερη ενέργεια από όση παράγει και ότι μόνο οι παραδοσιακές μορφές αγροτικής εκμετάλλευσης έδιναν καθαρό ενεργειακό πλεονέκτημα (υπό μορφή προϊόντων). Επομένως ή έπρεπε να απαρνηθούμε τις σύγχρονες μορφές ή να εισαγάγουμε στο οικονομικό και ενεργειακό μοντέλο παράγοντες που οδηγούν σε μια πιο συνετή χρήση των ανανεώσιμων πόρων και ενεργειακών πηγών.

Στα μοντέλα που προτάθηκαν, η ενέργεια και η ροή πληροφορίας κατέστησαν οι δύο κύριες παράμετροι υπολογισμού για κάθε επέμβαση στο

περιβάλλον και το χώρο που θα είναι συμβατή με την μακροπρόθεσμη επιβίωσή της της φύσης και της κοινωνίας, δηλαδή με την βιώσιμη ανάπτυξη. Το πρόβλημα εστιαζόταν στο κατά πόσο θα ήταν δυνατή η εφαρμογή των θεωρητικών υπολογισμών στην πράξη. Αυτό οδήγησε στην υιοθέτηση λύσεων με λιγότερη επάρκεια στο θεωρητικό επίπεδο αλλά με μεγαλύτερη ευκολία εφαρμογής. Η κύρια ιδέα βασίζεται στην δυνατότητα να βρούμε κάποια ισοδυναμία ανάμεσα στα οικονομικά ωφέλη και τις οικολογικές οχλήσεις. Βέβαια τέλεια και ακριβής μέθοδος για το σκοπο αυτό δεν υπάρχει. Γι' αυτό και είναι ανάγκη για μια διερεύνηση των δυνατών εναλλακτικών λύσεων και επιλογή της επωφελέστερης λύσης για την κάθε περίπτωση. Οι προσπάθειες αυτές είναι παραπλήσιες με την μέθοδο των Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) που έγινε υποχρεωτική πρακτική αρχικά στις ΗΠΑ και στη συνέχεια στη Γαλλία και σε άλλες χώρες, για μεγάλα έργα και χωρικές διευθετήσεις⁴. Βέβαια επειδή όπως προαναφέρθηκε είναι δύσκολο να αναγάγουμε σε μια κοινή αρχή τις προτεραιότητες οικονομικού και οικολογικού χαρακτήρα, γίνεται ένα είδος υπολογισμού των επιπτώσεων στο περιβάλλον των οικονομικών και αναπτυξιακών επιλογών. Έτσι το πρόβλημα γίνεται πλέον πρόβλημα πληροφόρησης και εκτίμησης των επιπτώσεων από πλευράς εκείνων που θα λάβουν τις τελικές αποφάσεις.

Στην πορεία αυτή πέρα από την όποια οικολογική "λογιστική" και άλλες τεχνικές επέμβασης ο σχεδιασμός, με την στενή και ευρεία του έννοια, έχει να παίξει ένα σημαντικό ρόλο: Μπορεί να αποτελέσει το βασικό εργαλείο της αναπτυξιακής διαδικασίας που σήμερα πλέον είναι μια διαδικασία συνειδητή, πράγμα που δεν συνέβαινε πάντοτε. Λέγοντας σχεδιασμό εννοούμε εδώ την κάθε μορφής οργάνωση, ρύθμιση ή διευθέτηση του φυσικού ή ανθρωπογενούς χώρου που συνήθως ονομάζουμε χωρικό ή χωροταξικό σχεδιασμό (Physical planning, Amenagement de l' espace, Raumordnung). Με την έννοια αυτή ο σχεδιασμός του χώρου ταυτίζεται με το σχεδιασμό του

⁴ Στην Ελλάδα η μέθοδος των Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων έγινε υποχρεωτική με την δημοσίευση της Κοινής Υπουργικής Αποφασής (αρ.ο92ο9/5387/ΦΣΚ ο78 Τ.Β'/25-10-90) για την "Κατάταξη Έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες, περιεχόμενο Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ), καθορισμός περιεχομένου ειδικών περιβαλλοντικών μελετών (ΕΠΜ) και λοιπές συναφείς διατάξεις, σύμφωνα με το Ν. 1ο50/8ο"η οποία αποτέλεσε αρχικά οδηγία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (198ο) και ως εκ τούτου εφαρμόστηκε, έστω και καθυστερημένα, στη χώρα μας.

περιβάλλοντος αφού ο χώρος με την παραπάνω έννοια έχει το ίδιο σχεδόν περιεχόμενο με αυτό της έννοιας του περιβάλλοντος. Γι' αυτό μιλώντας για διαχείριση (οργάνωση) του χώρου, είναι σαν να μιλάμε για διαχείριση (προστασία) του περιβάλλοντος. Εξάλλου και στα δύο κυριαρχεί η "οριζόντια διατομεακή" διάσταση και αντίληψη και όχι η "κάθετη" τομεακή, γεγονός που επιβεβαιώνει την άποψη που προαναφέραμε.

Οι έννοιες επομένως "χώρος", "περιβάλλον", "σχεδιασμός", "ανάπτυξη" βρίσκονται σε στενή λειτουργική και οργανική σύνδεση μεταξύ τους και εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο προβληματισμού. Η εννοιολογική και ουσιαστική συσχέτιση των όρων αυτών οδηγεί φυσιολογικά στην ενιαία θεώρηση και χάραξη της χωροταξικής και περιβαλλοντικής πολιτικής και άρα επιβάλλει και την ενιαία μελέτη και αντιμετώπιση των σχετικών σχεδίων και προγραμμάτων δράσης.

3.1.2. Περιβαλλοντική στρατηγική και αειφόρος ανάπτυξη

Στο πλαίσιο αυτό, ο προβληματισμός γύρω από την περιβαλλοντική γνώση και πράξη, είναι αναγκαίο να συσχετισθεί με το νέο "παράδειγμα"⁵ που αρχίζει να οικοδομείται στις μέρες μας. Πράγματι, το περιβάλλον αποτελεί προνομιακό πεδίο σκέψης και δράσης απέναντι σε μια νέα σύνθεση της γνώσης και σε μια νέα μορφή διεπιστημονικότητας που αρχίζει να κυριαρχεί στην σημερινή εποχή.

Η πολιτική για το περιβάλλον, όπως ήδη αναφερθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν είναι παρά η άλλη όψη του νομίσματος της αναπτυξιακής πολιτικής και αντιστρόφως. Από την περίφημη έκθεση του ΟΗΕ "Το κοινό μας μέλλον" (1987) μέχρι την διάσκεψη κορυφής του Rio (1992) και την διάσκεψη + 5 της Ν.Υόρκης (1997) μέχρι το πράσινο βιβλίο για

⁵ Υπενθυμίζουμε ότι "παράδειγμα" (paradigm) είναι ο όρος που χρησιμοποίησε πριν 30 χρόνια ο γνωστός ιστορικός της επιστήμης T.S. Kuhn στο βιβλίο του "Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων" για να εκφράσει "το σύνολο των πεποιθήσεων, των αναγνωρισμένων αξιών και των τεχνικών που ασπάζονται τα μέλη μιας επιστημονικής κοινότητας." Το "παράδειγμα" δεν ταυτίζεται με μια επιστημονική θεωρία γιατί αποτελεί ευρύτερο πλέγμα παραδοχών.

το αστικό περιβάλλον και από την ενιαία πράξη της Ε. Ένωσης⁶ μέχρι και το 5ο πρόγραμμα δράσης με στόχο την αείφορο ανάπτυξη, μπορεί κανείς να δει την εξέλιξη των δράσεων και πολιτικών που εφαρμόστηκαν ή έγινε προσπάθεια να εφαρμοστούν τα τελευταία 16 χρόνια. Όμως στην Ελλάδα η σημασία και η αξία του σχεδιασμού για το περιβάλλον συνειδητοποιήθηκε με μια σημαντική χρονική υστέρηση όπως συνέβη εξάλλου και σε άλλα πεδία γνώσης και δράσης.

Στην χώρα μας η υιοθέτηση των νέων αντιλήψεων συναντά επίσης αρκετές δυσκολίες που οφείλονται πρωτίστως σε λόγους που έχουν να κάνουν με την γενικότερη δομή του συστήματος πολιτικής εξουσίας καθώς και στη σχέση κράτους – κοινωνίας – περιβάλλοντος. Χαρακτηριστική συνέπεια αυτής της σχέσης είναι και η προκλητική διάσταση ανάμεσα στην θεωρία και την πρακτική των θεσμών, ανάμεσα στις προθέσεις και τις πραγματοποιήσεις. Παρά την ύπαρξη πολλών και εξειδικευμένων θεσμών για την ρύθμιση του χώρου, το σύστημα χωλαίνει όχι τόσο γιατί απουσιάζει η περιβόητη πολιτική βούληση, που σημειωτέον έχει αρκούντως μυθοποιηθεί, αλλά γιατί υπάρχουν σοβαρές αδυναμίες στο πεδίο της οργάνωσης. Αυτό όμως έχει να κάνει με την έλλειψη μιας οργανωτικής κουλτούρας και νοοτροπίας η οποία δεν αφορά μόνο το πολιτικό προσωπικό αλλά, ολόκληρο το κοινωνικό σώμα σε τέτοιο σημείο ώστε το πολιτικό πρόβλημα της χώρας να είναι σε τελευταία ανάλυση ζήτημα πολιτιστικής ανάπτυξης. Στη χώρα μας υπήρξε πάντα μια υπερεκτίμηση έως και μυθοποίηση της νομοθεσίας και των δυνατοτήτων της, ενώ συχνά λησμονείται ότι αυτή αποτελεί μόνο μια αναγκαία αλλά όχι και ικανή συνθήκη.

Το ερώτημα που τίθεται σήμερα και ο σχετικός προβληματισμός για το "δέον γενέσθαι" γύρω από την υπόθεση του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, περνά μέσα από την εξέταση ορισμένων κρίσιμων παραμέτρων και ζητημάτων που φαίνεται να σηματοδοτούν τις νέες εξελίξεις. Τέτοια ζητήματα είναι ο καθορισμός των βασικών αρχών προστασίας του περιβάλλοντος, η

⁶ Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη που εγκρίθηκε το Δεκάμβριο του 1985 και ετέθη σε ισχύ τον Ιούλιο του 1987 προσθέτει στην συνθήκη της ΕΕ (τότε ΕΟΚ) τρία άρθρα (130Π, 130Ρ, 130Σ) που συνιστούν το ιδιαίτερο νομικό θεμέλιο της περιβαλλοντικής δράσης της ΕΕ. Στο άρθρο 130Π αναφέρεται ότι οι ανάγκες της προστασίας του περιβάλλοντος αποτελούν συνιστώσα των άλλων πολιτικών της κοινότητας.

σχέση υπερεθνικής (ευρωπαϊκής) και εθνικής πολιτικής, η σχέση περιβαλλοντικών αρμοδιοτήτων κεντρικής και τοπικής διοίκησης, οι θεματικές προτεραιότητες, οι μηχανισμοί υποστήριξης και οι κοινωνικές διαστάσεις της περιβαλλοντικής πολιτικής. Η επιτυχής απάντηση στα προηγούμενα θέματα συνιστά άρση των αδυναμιών της ελληνικής πραγματικότητας και βάση για κάθε περαιτέρω βελτίωση του συστήματος σχεδιασμού.

Για την επιλογή των βασικών αρχών περιβαλλοντικής προστασίας θα πρέπει να επιλέξουμε ανάμεσα σε δύο προτάσεις ανάλογα με την επιστημονική και πολιτική οπτική που υιοθετούμε. Με βάση την πρώτη πρόταση η προστασία επιτυγχάνεται μέσα από την αειφορική διαχείριση του περιβάλλοντος. Άρα υπάρχει ενοποίηση των διαδικασιών προστασίας και διαχείρισης ή ανάπτυξης. Με βάση τη δεύτερη πρόταση η διαδικασία προστασίας είναι ανεξάρτητη ώστε να υπάρχει ένα είδος ελέγχου της διαχείρισης η οποία θεωρείται στην περίπτωση αυτή ότι μπορεί και να είναι βλαπτική για το περιβάλλον.

Μια δεύτερη αρχή προστασίας είναι η ενιαία αντιμετώπιση του υλικού περιβάλλοντος είτε αυτό είναι φυσικό είτε πολιτιστικό (μνημειακό). Με βάση αυτή την άποψη τα μνημεία και η αρχιτεκτονική μας κληρονομιά έχουν μεγαλύτερη συνάφεια με τους εθνικούς δρυμούς, τα μνημεία της φύσης ή το αγροτικό τοπίο παρά με τον κινηματογράφο ή το θέατρο, τομείς που υπάγονται στο ίδιο με τα μνημεία

Φωτ. 23 Εθνικός Δρυμός Βίκου - Αβού

υπουργείο. Το ζήτημα της σχέσης της ελληνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής έχει ήδη τεθεί έντονα ως προς το περιβάλλον και τα συναφή προγράμματα. Κύρια κατεύθυνση εδώ είναι η σωστή χρησιμοποίηση των αρχών της επικουρικότητας⁷ και η δημιουργία καταλλήλων συνεργασιών και συμμαχιών

⁷ Για το ζήτημα αυτό με βάση την συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (άρθρο 3β) η ΕΟΚ, έχει εισαγάγει την αρχή της επικουρικότητας, (subsidiarity) σε συνδυασμό με την ευρύτερη

στους κόλπους της Ένωσης (π.χ. μεσογειακές χώρες) ώστε να αποκομίσει η χώρα μας το μέγιστο δυνατό όφελος στο πεδίο της προστασίας του περιβάλλοντος.

Ένα αντίστοιχο ζήτημα, σε μικρότερη κλίμακα φυσικά είναι εκείνο του καθορισμού των αρμοδιοτήτων στα διάφορα επίπεδα προγραμματισμού στο εσωτερικό της χώρας. Εδώ όμως, θα πρέπει να αποφύγουμε την παγίδα του απόλυτου διαχωρισμού των αρμοδιοτήτων, αφού οι λειτουργίες και δραστηριότητες ασκούνται, κατά κανόνα, σε περισσότερα επίπεδα και από διάφορους φορείς. Χρειάζεται επομένως συνδυασμένη άσκηση ή συνάρθρωση των αρμοδιοτήτων ώστε να αντιμετωπισθούν τα σύνθετα περιβαλλοντικά θέματα.

Βασικό ζήτημα της περιβαλλοντικής πολιτικής είναι επίσης εκείνο του καθορισμού των προτεραιοτήτων ως προς τα ουσιαστικά θέματα πράγμα το οποίο συνδέεται και με τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους που είναι πάντοτε πεπερασμένοι. Η αδυναμία επιλογής των προτεραιοτήτων αποδεικνύει την έλλειψη μηχανισμού λήψης αποφάσεων και άρα την ανεπάρκεια του συστήματος προγραμματισμού, ενώ ταυτόχρονα οδηγεί στην σπατάλη, στην κακή χρήση των πόρων και σε άλλες δυσλειτουργίες κατά την διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης της περιβαλλοντικής πολιτικής. Για την τεκμηριωμένη λοιπόν επιλογή των στόχων και των προτεραιοτήτων είναι αναγκαία η δημιουργία σημαντικής τεχνογνωστικής υποδομής όπως είναι τα διάφορα κέντρα έρευνας και τεκμηρίωσης και άλλα οργανωτικά σχήματα.

Τέλος, η επίλυση του ιδιαίτερα δύσκολου και ακανθώδους προβλήματος της κοινωνικής συναίνεσης και αποδοχής των αποφάσεων που άπτονται κρίσιμων περιβαλλοντικών θεμάτων, δεν μπορεί παρά να είναι πολυσύνθετη και πολυδιάστατη. Δεν αρκεί μόνο η σχολική περιβαλλοντική εκπαίδευση. Χρειάζεται μια γενικότερη προσπάθεια αναβάθμισης των συμμετοχικών διαδικασιών σε κάθε τοπική κοινωνία πράγμα που δεν συμβαίνει βέβαια σήμερα.

έννοια της κοινής ευθύνης. Σύμφωνα με την αρχή αυτή η Κοινότητα αναλαμβάνει δράση μόνον και εφόσον οι στόχοι της προτεινόμενης ενέργειας δεν είναι δυνατόν να επιτευχθούν από τα κράτη μέλη. Αποτελεί δηλαδή η επικουρικότητα συνδιασμό φορέων και μέσων στα κατάλληλα επίπεδα διοίκησης και προγραμματισμού, για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι χωρίς την επίτευξη των παραπάνω στρατηγικών επιδιώξεων δεν είναι εφικτός ένας ριζικός εκσυγχρονισμός και εξορθολογισμός του υπάρχοντος πλαισίου της περιβαλλοντικής πολιτικής. Αντίθετα, οι επιδιώξεις αυτές είναι ο αναγκαίος όρος για το πέρασμα από το στάδιο των αποσπασματικών προσπαθειών στο στάδιο της συστηματικής και ολοκληρωμένης δράσης με σοβαρές προοπτικές για βελτίωση της ποιότητας του ελληνικού περιβάλλοντος.

3.1.3. Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στην διαχείριση του περιβάλλοντος

Η βασική διάσταση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, είναι αναμφισβήτητα, αν όχι ο βασικότερος, τουλάχιστον ένας από τους βασικούς φυσικούς φορείς του σχεδιασμού για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, όπως είναι εξ' άλλου και κάθε φορέας πολιτικής εξουσίας (π.χ. κεντρική διοίκηση). Η Τοπική και Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση είναι πρώτα τοπική και περιφερειακή και μετά Αυτοδιοίκηση. Γι αυτό και οι γεωγραφικές , χωρικές και εδαφικές διαστάσεις της έχουν μεγάλη σημασία για το περιβάλλον.

Με βάση το σκεπτικό αυτό ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης μπορεί να ιδωθεί και εξεταστεί από τρεις πλευρές - οπτικές γωνίες , αν θέλουμε να έχουμε κάποιο αποτέλεσμα σε σχέση με την παρέμβασή της στη διαχείριση του περιβάλλοντος.

- ξ Από την πλευρά της αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής ιδεολογίας και φιλοσοφίας που προσδιορίζει τις βασικές αρχές ,τους στόχους αλλά και τα πλαίσια δράσης της Τ.Α. στο πεδίο αυτό.
- ξ Από την πλευρά της δημιουργίας των κατάλληλων θεσμικών εργαλείων και μηχανισμών που σήμερα παρουσιάζονται ως ελλείματα ή και αιτήματα της Τ.Α. και απαιτούν μια γενικότερη συνεργική αντιμετώπιση από όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στη διαχείριση του περιβάλλοντος.
- ξ Από την πλευρά μιάς σειράς ουσιαστικών θεμάτων και προβλημάτων περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών, που πρέπει να ιδωθούν κάτω από μιά

νέα γωνία με βάση τα δεδομένα της σύγχρονης τεχνολογίας και των υπό διαμόρφωση νέων κοινωνικών πρακτικών και συμπεριφορών.

Σε ότι αφορά την πρώτη περίπτωση της περιβαλλοντικής ιδεολογίας διακρίνουμε τα εξής τρία σημεία:

1. Η Τ. Α. , βασικός πολιτικός , κοινωνικός και πολιτισμικός θεσμός , είναι για το λόγο αυτό φύσει και θέσει αρμόδιος παραγοντας για τη διαχείριση του χώρου και του περιβάλλοντος και άρα της ανάπτυξης. Η κατοχύρωση και αναγνώριση αυτού του περιβαλλοντικού και αναπτυξιακού ρόλου είναι ανάγκη να γίνει όχι μόνο θεωρητικά αλλά και σε επίπεδο πολιτικής πρακτικής .
2. Το περιβάλλον είναι πρωτίστως τοπικό ζήτημα και πρόβλημα. Το περιβαλλοντικό πρόβλημα παρουσιάζεται πάντα σε τοπικό επίπεδο, ενώ οι συνέπειές του φαίνονται ή κατανοούνται σε ανώτερο επίπεδο:περιφερειακό, εθνικό , διεθνές.
3. Το περιβάλλον και η περιβαλλοντική πολιτική στοχεύουν, κατα κοινή παραδοχή, κυρίως στο συλλογικό συμφέρον και στο κοινωνικό όφελος και κατα συνέπεια είναι ανάγκη να γίνει αυτό μέσα από ένα κοινωνικό έλεγχο.Η Τ. Α. που εξ ὄρισμού βρίσκεται πιο κοντα στον πολίτη και την κοινωνία, μπορεί να εξασφαλίσει περισσότερο από κάθε άλλο παράγοντα ή φορέα αυτόν ακριβώς τον κοινωνικό έλεγχο. Σχετική είναι και η διακήρυξη του προγράμματος, γνωστό ως Agenda 21 , σχετικά με τις πρωτοβουλίες των τοπικών αρχών για την υποστήριξή του.⁸

Σε σχέση όμως, με το περιεχόμενο των θεμάτων του περιβάλλοντος που πρέπει να εξεταστούν και να αντιμετωπιστούν κατα προτεραιότητα από την Τ.Α. μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες : α)Τα πραγματικά νέα ζητήματα και προβλήματα και β) τα παλιά προβλήματα που εμφανίζονται με νέα μορφή. Ομως και στην μία και στην άλλη περίπτωση η αντιμετώπιση δεν

⁸ Αναφέρονται επι λέξει τα ακόλουθα (κεφ. 28): Επειδή πολλά από τα προβλήματα και τις λύσεις τους, που αναφέρονται στο πρόγραμμα Agenda 21, έχουν τις ρίζες τους στις τοπικές δραστηριότητες , η συμμετοχή και συνεργασία της Τ.Α. θα είναι ένας αποφασιστικός παράγοντας για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος. Οι τοπικές αρχές κατασκευάζουν, λειτουργούν και συντηρούν οικονομικές , κοινωνικές και περιβαλλοντικές υποδομές , προωθούν διαδικασίες σχεδιασμού, καταρτίζουν τοπικές περιβαλλοντικές πολιτικές και ρυθμίσεις και βοηθούν στην εφαρμογή εθνικών περιβαλλοντικών πολιτικών. Οι τοπικές αρχές, ως το επίπεδο διοίκησης που βρίσκεται πιο κοντά στον πολίτη , παίζουν ένα

μπορεί να είναι η ίδια με εκείνη που ήταν πριν 20 ή 30 χρόνια. Η σημερινή οπτική και προοπτική δεν μπορεί να μην λάβει υπ' όψιν τις νέες τεχνολογίες αλλά και τις νέες υποκειμενικές καταστάσεις, τις κοινωνικές συμπεριφορές και νοοτροπίες. Ούτε επίσης και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν από χώρα σε χώρα και από περιοχή σε περιοχή.

Το συμπέρασμα που βγαίνει σε πρώτη προσέγγιση από όλα αυτά, είναι ότι τουλάχιστον για την ελληνική πραγματικότητα ακόμα και η καλύτερη νομοθεσία παραμένει μιά ανεπαρκής προϋπόθεση για την προστασία του περιβάλλοντος εφ' όσον απουσιάζει το κατάλληλο πλαίσιο στήριξης της. Σήμερα, και παρα την ύπαρξη (από αρκετά χρόνια) αξιόλογου θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα εξακολουθούν να υπάρχουν τρείς σημαντικές ελλείψεις και ανάγκες που πρέπει να καλυφθούν : α) Η ανάγκη συντονισμού και συνεργασίας των διάφορων φορέων (πρωτίστως του δημόσιου τομέα). β) Η ανάγκη δημιουργίας συστήματος διοικητικών και οργανωτικών διευθετήσεων για τον έλεγχο, την παρακολούθηση, την εφαρμογή και την υλοποίηση της περιβαλλοντικής πολιτικής. γ) Η ανάγκη ύπαρξης μηχανισμών παραγωγής πολιτικής με την δημιουργία τεχνογνωστικής υποδομής (επιστημονικά ινστιτούτα, ερευνητικά κέντρα κλπ.) Η εμπειρία των ξένων χωρών και η διεθνής πρακτική που εξετάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια επιβεβαιώνουν με σαφή τρόπο το συμπέρασμα αυτό.

3.1.4. Ο ρόλος των θεσμών στην περιβαλλοντική πολιτική και οι νέες αρχές για την προστασία του περιβάλλοντος.

Είναι γνωστό ότι κάθε πολιτική αποτελείται από ένα σύνολο αρχών, στόχων, κατευθύνσεων και επιδιώξεων καθώς και μια σειρά μέσων, μέτρων, ενεργειών, και προγραμμάτων υλοποίησης και εφαρμογής. Σταθερή φροντίδα στην χάραξη μιας πολιτικής είναι βέβαια η επιδίωξη της εσωτερικής ενότητας του συνόλου αυτού αλλά και η αποτελεσματικότητά του. Για την

περιβαλλοντική πολιτική η τελευταία προϋπόθεση είναι ιδιαίτερα σημαντική για ευνόητους λόγους.

Υπάρχουν καλοί νόμοι, που επειδή έμειναν ανεφάρμοστοι ή εφαρμόστηκαν με λάθος τρόπο είχαν πενιχρά έως αρνητικά αποτελέσματα. Και αντιστρόφως με ατελείς νόμους αλλά με σωστή πρακτική τους αξιοποίηση υπήρξαν πολλά θετικά αποτελέσματα. Δίκαια έχει λεχθεί ότι: Μια καλή περιβαλλοντική πολιτική που δεν εφαρμόζεται, δεν αξίζει ούτε το χαρτί πάνω στο οποίο είναι τυπωμένη⁹.(1) Έτσι για την περιβαλλοντική πολιτική το επίπεδο της υλοποίησης και εφαρμογής έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία από το επίπεδο χάραξης και διαμόρφωσης της λόγω της φύσεως του αντικειμένου.

Από το άλλο μέρος η πολιτική αλλά και το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος που δημιουργήθηκε παράλληλα στηρίχθηκαν σε ορισμένες νέες αρχές που αναδύθηκαν μέσα από συζητήσεις, μελέτες, έρευνες και εργασίες επιστημονικού και πολιτικού περιεχομένου και οι οποίες δεν συνεισφέρουν μόνο στον εμπλουτισμό του κλασσικού διοικητικού δικαίου αλλά συνιστούν επίσης και μια νέα περιβαλλοντική ιδεολογία. Στη συνέχεια αναφέρονται και σχολιάζονται συνοπτικά μερικές από αυτές που έχουν σημασία τόσο από νομικοπολιτική όσο και από αναπτυξιακή πλευρά.

1. Η πολυκλαδικότητα και η διεπιστημονική διάσταση και προσέγγιση των κανόνων και των ρυθμίσεων που θεσπίζονται για την προστασία του περιβάλλοντος είναι συνέπεια της ευρύτητας της έννοιας και του περιεχομένου του και αντανακλάται στους ορισμούς των διαφόρων νομοθετικών κειμένων.
2. Το σωστό περιβάλλον αποτελεί ένα νέο δικαίωμα για τον άνθρωπο γενικά και όχι μόνο για τον πολίτη. Είναι δικαίωμα τρίτης γενιάς όπως λέγεται και δεν είναι μόνο ατομικό αλλά κυρίως συλλογικό και κοινωνικό. Η περιβαλλοντική φροντίδα έχει στόχο το κοινωνικό όφελος μέσα από τον κοινωνικό έλεγχο. Το δικαίωμα στο περιβάλλον ευθυγραμμίζεται απόλυτα με την οικολογική αρχή της αλληλεγγύης των γενεών (διαχρονική αλληλεγγύη) γιατί προστατεύει ένα αγαθό απαραίτητο όχι μόνο στις

⁹ Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το περιβάλλον, σειρά Ευρωπαϊκά Κείμενα περιοδική έκδοση 3/ 1/ 1987 σελ. 57.

παρούσες αλλά και στις μέλλουσες γενιές.Σ αυτό εξάλλου στηρίζεται η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης (sustainable development)

3. Βασική αρχή της περιβαλλοντικής προστασίας είναι η πρόληψη γιατί ο στόχος είναι η αποτροπή της βλάβης και όχι η κύρωση.Γι' αυτό η γνωστή αρχή ο ρυπαίνων πληρώνει (polluter- pays principle) έρχεται σε μερική τουλάχιστον αντίθεση με την πρόληψη αφού επιτρέπει τη βλάβη του περιβάλλοντος έναντι χρηματικού προστίμου (ο πληρώνων ρυπαίνει!).Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές απόψεων για την έκταση της εφαρμογής της αρχής αυτής.
4. Η αρχή της συμμετοχής των πολιτών είναι επίσης θεμελιώδης γιατί αφ'ενός είναι συνυφασμένη με τις διάφορες διαδικασίες λήψης των αποφάσεων, πράγμα που αποτελεί την πεμπτουσία του περιβαλλοντικού σχεδιασμού και αφ'ετέρου εξασφαλίζει την απαραίτητη κοινωνική αποδοχή και συναίνεση για την εφαρμογή του σχεδιασμού αυτού, δηλαδή την υλοποίηση των αποφάσεων.
5. Σχετική αρχή αναφορικά με τη συμμετοχή των πολιτών είναι η δημοσιότητα και η διαφάνεια της δράσης και των ενεργειών της διοίκησης δηλαδή εκείνων που αποφασίζουν τις επεμβάσεις στο χώρο και στο περιβάλλον, όχι μόνο για ηθικούς αλλά και για λειτουργικούς λόγους.Γι' αυτό και είναι σημαντική και απαραίτητη η έγκαιρη και αντικειμενική πληροφόρηση και ενημέρωση των πολιτών (ή των οργανώσεών τους) που είναι αναγκαία προϋπόθεση για την συμμετοχή τους στις διαδικασίες του σχεδιασμού.

Τέλος, ένα ακόμα χαρακτηριστικό σημείο αποτελεί ο διεθνής αλλά ταυτόχρονα και τοπικός χαρακτήρας της φροντίδας για το περιβάλλον που φαίνεται να συνιστά μια αντίφαση. Στην πραγματικότητα όμως τα δύο επίπεδα (διεθνές και τοπικό) είναι συμπληρωματικά όπως εκφράζει χαρακτηριστικά και το γνωστό οικολογικό σύνθημα Think globally- Act locally.

3.2. Θεσμικές ρυθμίσεις για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών

3.2.1. Διεθνές πλαίσιο προστασίας : η συνθήκη της Γρενάδας

Η Συνθήκη της Γρενάδας¹⁰, η οποία υπογράφηκε στις 3 Οκτωβρίου του 1985, από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, αποτελεί διάταξη διεθνούς επιπέδου με σημαντικές για την χώρα μας επιπτώσεις, αφού αποτελεί αναφορά για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς των ευρωπαϊκών κρατών, με την οποία οφείλει να εναρμονιστεί το εθνικό μας δίκαιο.

Στη συνθήκη αυτή, επιβεβαιώνεται η σημασία μιας συμφωνίας για τις βασικές κατευθύνσεις μιας κοινής πολιτικής η οποία αφενός θα εξασφαλίζει την προστασία και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και αφετέρου θα βοηθά στην αποφυγή ασυντόνιστων προσπαθειών σε

Φωτ. 24 Αρχιτεκτονική κληρονομιά

εθνική κλίμακα, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Επίσης αναγνωρίζεται ότι η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί μια αναντικατάστατη έκφραση του πλούτου και της ποικιλίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης, η διαφύλαξη της οποίας κρίνεται ιδιαίτερης σημασίας αφού

¹⁰ Αποτελείται από 27 άρθρα. Στο άρθρο 1, ορίζονται τα αντικείμενα που αποτελούν αρχιτεκτονική κληρονομιά, στο άρθρο 2 αναγνωρίζονται τα προστατευόμενα ακίνητα, στα άρθρα 3,4,5 αναλύονται οι νομικές διαδικασίες προστασίας, στα άρθρα 6,7,8, περιγράφονται τα συμπληρωματικά μέτρα, στο άρθρο 9 υπάρχουν οι κυρώσεις, στα άρθρα 10,11,12,13 περιγράφεται η πολιτική προστασίας, στο άρθρο 14 προσδιορίζεται ο ρόλος των οργανώσεων και η συμμετοχή των πολιτών, στο άρθρο 15 η πληροφόρηση και η εκπαίδευση, στα άρθρα 16-27 προτείνονται μέτρα για τον συντονισμό των Ευρωπαϊκών κρατών και πολιτικές για την συντήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ Η., «Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Πολιτική: Θεσμικές και Οργανωτικές Δομές», Βόλος 1998, σ.93-100.

επισημαίνεται η αναγκαιότητα διατήρησης και μετάδοσης του συνόλου των πολιτιστικών αναφορών στις μελλοντικές γενιές, στην λογική της διαγενεακής αλληλεγγύης.

3.2.2. Εθνική νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η εθνική νομοθεσία είναι διαφοροποιημένη σε μεγάλο βαθμό από το θεσμικό πλαίσιο της συνθήκης της Γρενάδας, όσο αναφορά την πρακτική της έκφραση. Έτσι παρατίθενται οι κυριότεροι νόμοι στους οποίους βασίζεται η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς¹¹ της χώρας μας:

1. Ν. 5351/1932 «περί Αρχαιοτήτων»
2. Ν. 1469/1950 «περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενεστέρων του 1830 (ΦΕΚ 169 Α/7.8.1950)
3. Ν. 880/1979 «περί καθορισμού ανωτάτου ορίου συντελεστού δομήσεως»
4. Ν. 880/1979 «για μεταφορά συντελεστή δομήσεως»(ΦΕΚ 58 Α/22.3.1979), όπως τροποποιήθηκε με τον Ν. 2300/1995, (ΦΕΚ 69 Α/12.4.1995)
5. Ν. 1337/1983 «έκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις» ΦΕΚ 33 Α/14.3.1983.
6. ΠΔ 161/1984 (ΦΕΚ 57 Α/30.4.84) «για την ανακατανομή αρμοδιοτήτων στο Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών και Χωροταξίας οικισμού και περιβάλλοντος»
7. Ν. 1512/1985 «άρθρο 1, υποχρεώσεις ιδιοκτητών για την συντήρηση ακινήτων (ΦΕΚ 4 Α/11.1.1985)
8. ΓΟΚ 1985 όπως τροποποιήθηκε το 1988 (Ν. 1577/1985) και (Ν. 1772/1988). Παραδοσιακοί οικισμοί και διατηρητέα κτίρια. Προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (άρθρα 4,5,6.)
9. Ν. 1650/1986 «για την προστασία του περιβάλλοντος» άρθρα 18,19 και 21 (ΦΕΚ 160-τεύχος 1/18.10.1986)

10. ΠΔ της 15.4.1988 «Διατήρηση, επισκευή, ανακατασκευή καλλιτεχνικών και στατικών στοιχείων διατηρητέων κτιρίων» (ΦΕΚ 317Δ/28.4.1988)
11. Ν. 1982/1990 «Για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη» άρθρο 91(δόμηση σε Αρχαιολογικούς χώρους), ΦΕΚ 101 Α/31.7.1990
12. Ν. 2039/1992 με το οποίο κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης (ΦΕΚ 61 Α/13.4.1992)

Παρατηρούμε λοιπόν ότι υπάρχουν πολλές διατάξεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως επίσης υπάρχουν και πολλοί φορείς που είναι υπεύθυνοι για την διαχείριση των σχετικών θεμάτων, αξιοσημείωτος είναι ο ρόλος του ΥΠΟ, ΥΠΕΧΩΔΕ, του Αρείου Πάγου και του Συμβουλίου της Επικρατείας.

3.2.3. Θεσμικό πλαίσιο προστασίας των παραδοσιακών οικισμών του Δήμου

Εξαιτίας της ιδιαιτερότητας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του Ζαγορίου, τόσο από αισθητικής άποψης, όσο και από πολιτισμικής, έγινε προσπάθεια ώστε να διαφυλαχτεί μέσω μιας σειράς νομοθετημάτων τα οποία αφορούν και άλλες περιοχές της χώρας. Τα νομοθετήματα αυτά είναι τα εξής:

1. Π.Δ 19.10.78 (ΦΕΚ 594/13.11.1978) «περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών οικισμών τίνων του κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των οικοπέδων αυτών»
2. Π.Δ 6.10.78 (ΦΕΚ 538 Δ/17.10.78) «περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των γηπέδων των κείμενων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών»

¹¹ Μπεριάτος Η. (1998) «Χωροταξία Περιβαλλοντικός σχεδιασμός και Πολιτική: θεματικές διαστάσεις του Περιβαλλοντικού σχεδιασμού» ΤΜΧΠΑ Βόλος σελ. 100-105.

3. Π.Δ 7.9.79 «περί συμπληρώσεως διατάξεων τίνων αφορώσων εις παραδοσιακούς οικισμούς ή διατηρητέα μνημεία»
4. Π.Δ 26.9.1979 (ΦΕΚ 615 /1.11.79) «περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών των υφιστάμενων προ του 1923 οικισμών της ευρύτερης περιοχής του Ζαγορίου Ηπείρου και καθορισμού ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων αυτών» (που δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις από το προηγούμενο ΦΕΚ 323 Β/9.6.79)
5. Η Απόφαση 23101/1258/78 «περί εξαιρέσεως παραδοσιακών τίνων οικισμών του κράτους εκ της αρμοδιότητας του νομάρχου ως προς την έγκριση επέκταση τροποποίηση κλπ σχεδίου πόλεως και κομών»

Από την μελέτη του Π.Δ 19.10.1978 και Π.Δ. 26.9.1979, μπορούν να προκύψουν κάποια σημεία κριτικής¹², τα οποία συνοψίζονται στα ακόλουθα:

Στα άρθρα 1 και 2 γίνεται από τον νομοθέτη οριοθέτηση της περιοχής και διαχωρισμός της σε δύο τομείς Α και Β βαθμού προστασίας. Στον τομέα Α εντάσσονται οι εξής 8 οικισμοί από τον Δ. Τύμφης: 1)Κουκούλι, 2)Καπέσοβο, 3)Τσεπέλοβο, 4)Βραδέτο, 5)Σκαμνέλι, 6)Κήποι, 7)Νεγάδες, 8)Φραγγάδες. Στον δε τομέα Β εντάσσονται όλοι οι υπόλοιποι οικισμοί του Δ. Τύμφης: 9)Βρυσχώρι, 10)Ηλιοχώρι, 11)Λάιστα και 12)Λεπτοκαρυά. Η όλη περιοχή που χαρακτηρίζεται στο μεν κείμενο σαν «ευρυτέρα περιοχή Ζαγορίου», στον δε χάρτη που συνοδεύει το διάταγμα σαν περιοχή Ζαγορίου, περιλαμβάνει στον τομέα Α και μια ζώνη πλάτους 300μ. δεξιά και αριστερά της Εθνικής οδού Ιωαννίνων-Μετσόβου, κάτι το οποίο συνεπάγεται και την ένταξη του Περάματος, του Στρουνίου και του Μετσόβου.

Έτσι, η ανακρίβεια στα παραπάνω εντοπίζεται στο ότι στη λεγόμενη περιοχή Ζαγορίου –την εμφανώς λανθασμένα καθορισμένη- περιέλαβαν οικισμούς όπως το Βοτονόσι, το Στρούνι, το Πέραμα και το Μέτσοβο, οι οποίοι ποτέ δεν ανήκαν στο Ζαγόρι και σε καμιά περίπτωση δεν είναι εφικτό να βρεθούν κριτήρια γεωγραφικά, ιστορικά, αρχιτεκτονικά και μορφολογικά τα οποία και να αιτιολογούν την παρουσία τους. Άλλωστε για το Μέτσοβο ισχύει

¹² Ζυγούρη Θ., «Κριτική στο Π.Δ. 26.9.1979, Ανακοίνωση στο Συνέδριο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής στο Τσεπέλοβο», Μάρτιος 1980.

ειδικό Π.Δ. (12.9.1975, ΦΕΚ 214, 19.9.1975) και οι όροι που καθορίζονται γι' αυτό διαφέρουν απ' όσα ορίζει τον εν λόγω Π.Δ.

- Στο άρθρο 3 καθορίζονται οι όροι δόμησης στους τομείς Α και Β, χωρίς όμως να γίνεται διαχωρισμός σε κεντρικό και μη κεντρικό τμήμα του οικισμού, κάτι το οποίο ειδικά για τον Α τομέα που περιλαμβάνει οικισμούς πρώτης προστασίας οδηγεί σε μια ισοπέδωση αφού αλλοιώνεται η πυκνότητα του δομημένου περιβάλλοντος και δεν τηρείται η διαφοροποίηση κέντρου-περιφέρειας όπως πάντα ίσχυε.

- Στο άρθρο 3 (όροι δόμησης και δομικές τροποποιήσεις) και στο άρθρο 4 (μορφολογικές επεμβάσεις), το Π.Δ. φαίνεται ότι αντιμετωπίζει μονοσήμαντα τη δόμηση ως σχέση κτίσματος-οικοπέδου και όχι πολυσήμαντα ως σχέση κτίσματος-γειτονικά κτίσματα, κτίσματος-περιβάλλοντος-ελεύθερου χώρου και τέλος κτίσματος-δρόμου-μορφολογίας εδάφους. Επίσης φαίνεται καθαρά ότι αποσκοπεί σε μια σειρά απαγορεύσεων όσον αφορά στις μορφολογικές τροποποιήσεις, με αποτέλεσμα να μας δίνει το έναυσμα να ισχυριστούμε ότι μετατρέπει την χωρική ενότητα του Ζαγορίου σε ένα ζωντανό «μουσείο» στο οποίο απαγορεύονται όλες οι επεμβάσεις.

- Το αποτέλεσμα αυτών των ρυθμίσεων που στοχεύουν στη διατήρηση της αισθητικής αρτιότητας των οικισμών ουσιαστικά είναι η υπερβολική αύξηση του κόστους κατασκευής κατοικίας, το οποίο επωμίζεται αποκλειστικά ο ιδιοκτήτης, μιας και απουσιάζουν ουσιαστικά οι σχετικοί οικονομικοί μηχανισμοί και κίνητρα (επιδοτήσεις και άτοκα δάνεια).

Φωτ. 25 Εγκατελειμένο κτίριο.

Συνακόλουθα, τα παραπάνω αποτελούν τροχοπέδη στην προσπάθεια διατήρησης και εν τέλει σηματοδοτούν την ερήμωση των χωριών.

Όπως, λοιπόν, γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω δεν είναι δυνατό να διευθετηθούν τα προβλήματα του συστήματος των παραδοσιακών οικισμών του Δ. Τύμφης με το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο το οποίο επιχειρεί να ρυθμίσει μέσω κανονιστικών και περιοριστικών προτάσεων στην κλίμακα του

κτιρίου, έναν ιδιαίτερα ευαίσθητο χώρο ο οποίος εκτός από το κέλυφος παρουσιάζει και ιδιαίτερη αξία σαν ένα σύστημα άυλων οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων. Η γεωγραφική ενότητα του Δ. Τύμφης είναι ένας χώρος ο οποίος παραδοσιακά αυτοοργανωνόταν μέσω συμμετοχικών διαδικασιών. Σήμερα η τοπική κοινωνία φαίνεται να μην έχει κανένα ρόλο στις επιλογές οι οποίες επιβάλλονται από το κεντρικό κράτος, μιας και ο απρόσωπος νομοθέτης ουδέποτε έλαβε υπόψη του τα βιώματα της τοπικής κοινωνίας.

3.3. Προγραμματικοί άξονες για την άρτια διαχείριση των παραδοσιακών οικισμών Δ. Τύμφης

Η γεωγραφική ενότητα του Δ. Τύμφης, που χαρακτηρίζεται από το έντονο ορεινό ανάγλυφο¹³, αποτελεί ένα περιβάλλον με ιδιαίτερη ιστορική αισθητική και οικολογική αξία, του οποίου ωστόσο η φυσική αυτή ιδιαιτερότητα συνεπάγεται, πέρα από ειδικά χαρακτηριστικά και πολλά προβλήματα τα οποία οφείλουν να ληφθούν υπόψη σε όποια προσπάθεια σχεδιασμού. Οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν ιδιαίτερα χωρικά συστήματα αφού η οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, βάση της οποίας κτίστηκαν δεν υπάρχει πλέον με αποτέλεσμα σήμερα να υπάρχει μόνο το κέλυφος, στο οποίο πρέπει να ενταχθούν οι νέες κοινωνικές χρήσεις. Έτσι, η μαζική αλλαγή των χρήσεων γης που συντελείται την τελευταία περίοδο στους οικισμούς του Δ. Τύμφης, ενδέχεται να έχει αρνητικές επιπτώσεις αν υλοποιηθεί με αλόγιστο και άναρχο τρόπο, υπακούοντας μόνο στους μηχανισμούς της αγοράς.

Η προαναφερθείσα λογική είναι αντίστροφη από τη συνήθη, με την έννοια ότι τα κελύφη δημιουργούνται για την εξυπηρέτηση κάποιων κοινωνικών και οικονομικών αναγκών, στην περίπτωση όμως των παραδοσιακών οικισμών πρέπει η σύγχρονη πραγματικότητα να προσαρμοστεί στο δεδομένο οικιστικό σύστημα με περιορισμένες μάλιστα δομικές αλλαγές. Επιβάλλεται λοιπόν ο σχεδιασμός προγραμματικών αξόνων για την άρτια διαχείριση των παραδοσιακών οικισμών του Δ. Τύμφης, ώστε να επιτρέψει την ανάληψη πρωτοβουλιών σε όλα τα πεδία της κοινωνικο-οικονομικής ζωής της περιοχής. Η διεύρυνση των δραστηριοτήτων στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, ταυτόχρονα με την ενίσχυση και την ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού της περιοχής, εμφανίζονται έτσι ως ρεαλιστικές αναπτυξιακές προοπτικές για την περιοχή. Ταυτόχρονα απαιτείται

¹³ Στο πλαίσιο του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000-2006 της Ε.Ε, προτείνονται συγκεκριμένες δράσεις για μια ειδική αντιμετώπιση της ορεινής Ελλάδας (βάση του ορισμού ορεινότητας που προτείνεται από την Ε.Ε στην οδηγία 258/75), ως ξεχωριστό τομέα με ειδικά χαρακτηριστικά και προβλήματα, κάτι το οποίο δεν είχε περιληφθεί στα δύο προηγούμενα Κοινωνικά Πλαίσια Στήριξης. Τα κεφάλαια στήριξης υπολογίζονται περίπου 100 δις. δρχ. τα οποία θα εκταμιευθούν από το τρίτο ΚΠΣ για την ορεινή Ελλάδα. Καραϊσκάκη Τ., «Η Καθημερινή», Κυριακή 5 Σεπτεμβρίου 1999, σ.28.

η βελτίωση των συνθηκών ζωής και του επιπέδου εξυπηρέτησης των κατοίκων της περιοχής. Πρόκειται για την απαραίτητη συνθήκη που θα συμβάλει στην ανάσχεση των πτωτικών ενγένει τάσεων της περιοχής. Οσο αναφορά για την οικονομική και κοινωνική επιβίωση της περιοχής, απαιτείται μία σειρά παρεμβάσεων στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και της βελτίωσης των σχετικών υποδομών. Έτσι θα επιτευχθεί η σύγχρονη με την προστασία του περιβάλλοντος αναπτυξιακή πορεία της περιοχής ώστε να μην δημιουργηθούν αργότερα αντι-οικονομίες που μπορεί να δράσουν ανασχετικά στην οικονομική δραστηριότητα.

Οι μακροχρόνιοι στόχοι ανάπτυξης μπορούν κατά συνέπεια να προσδιορισθούν ως εξής:

συγκράτηση του πληθυσμού και επίτευξη ικανοποιητικών αυξητικών δημογραφικών ρυθμών

επίτευξη θετικής οικονομικής ανάπτυξης και αύξηση του τοπικού εισοδήματος

διεύρυνση και αναδιοργάνωση της παραγωγικής βάσης στους διάφορους κλάδους του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας (κτηνοτροφία, γεωργία, δάση)

αξιοποίηση τουριστικών πόρων, αύξηση και ποιοτική άνοδος του τουρισμού της περιοχής

βελτίωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων και των κοινωνικών εξυπηρετήσεων

προληπτική δράση στον τομέα της προστασίας των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος

Στη συνέχεια και αναφορικά με τις τρεις κύριες κατευθύνσεις ανάπτυξης¹⁴ –ανθρώπινο δυναμικό, οικονομικές δραστηριότητες, χώρος- θα διατυπώσουμε μερικούς βασικούς σκοπούς, κατευθυντήριους άξονες της στρατηγικής διαχείρισης, οι οποίοι πιστεύουμε ότι θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανάπτυξη της περιοχής μελέτης.

¹⁴ «Προτάσεις-Δυνατότητες Ανάπτυξης Ζαγορίου», ΤΕΕ, Τμήμα Ηπείρου, Οκτώβριος 1983.

3.3.1. Επίπεδο αναφοράς: Ανθρώπινο Δυναμικό

Σκοπός 1: Συγκράτηση του πληθυσμού και προσέλκυση νέων πληθυσμών στην περιοχή μελέτης.

(Στ.1) Διατήρηση του υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, το οποίο μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την περαιτέρω εκπόνηση προγραμμάτων –όπως τα κοινοτικά προγράμματα που αναλύθηκαν- τα οποία θα προβάλλουν οικονομικά κίνητρα –ενισχύσεις επενδύσεων (δημιουργία μικρών πρότυπων μεταποιητικών μονάδων), ενισχύσεις νέων εργαζομένων (π.χ. νέων αγροτών)-, σε συνδυασμό πάντα με κατάλληλη τεχνική υποστήριξη και εκπαιδευτικά σεμινάρια, για την καλύτερη υλοποίησή τους.

(Στ.2) Αύξηση του ανθρώπινου δυναμικού με εγκατάσταση αλλοδαπών μεταναστών και παλιννοστούντων ομογενών –κάτι το οποίο έχει ως ένα βαθμό συντελεστεί-, προσπάθεια η οποία θα πρέπει να είναι συντονισμένη από την τοπική κοινωνία και πάντα υπό το πρίσμα της ελεγχόμενης εισροής τους. Έτσι, θα διευκολυνθεί η προσαρμογή τους στο κοινωνικό σύνολο, αποφεύγοντας την βίαιη διαταραχή των υπάρχοντων κοινωνικών δομών και σχέσεων.

Σκοπός 2: Βελτίωση της ψυχολογίας του πληθυσμού ώστε να ανατραπεί το δυσμενές ψυχολογικό κλίμα και το αίσθημα απομόνωσης που διακατέχει σήμερα το ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής.

(Στ.1) Αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης με την ενσωμάτωση της τοπικής κοινωνίας στην λήψη αποφάσεων σχετικών με την διαχείριση του τόπου, αφού αυτή αποτελεί τον φυσικό φορέα για την καλύτερη διεκπεραίωση των τοπικών αναπτυξιακών ζητημάτων. Άλλωστε, η άρτια οργάνωση ενός χώρου μπορεί να γίνει μόνο από την τοπική κοινωνία η οποία βιώνει τον χώρο, ενώ νομοθέτης-σχεδιαστής, απλώς νομιμοποιείται να συντονίσει αυτή την προσπάθεια.

(Στ.2) Σύσταση ενός φορέα που θα παρέχει ενημέρωση και πληροφόρηση, αλλά και υλικοτεχνική υποστήριξη αναφορικά με τις τοπικές ιδιωτικές

πρωτοβουλίες, με την προσφορά τεχνογνωσίας, ο οποίος θα συντείνει στην επιτυχία της εφαρμογής τους.

(Στ.3) Βελτίωση αφενός, του υπάρχοντος οδικού δικτύου για την καλύτερη σύνδεση της περιοχής με τους κύριους οδικούς άξονες της ευρύτερης περιοχής και, αφετέρου, της τοπικής συγκοινωνίας για καλύτερη επικοινωνία με την πόλη των Ιωαννίνων.

(Στ.4) Πληρέστερη παροχή υπηρεσιών υγείας με τη δημιουργία κέντρου υγείας, που μπορεί πλέον να αποτελέσει απαίτηση των νέων δήμων, αφού αυτοί φέρουν το απαιτούμενο πληθυσμιακό δυναμικό το οποίο μπορεί να καταστήσει τη μονάδα αυτή βιώσιμη¹⁵.

(Στ.5) Η δημιουργία της απαραίτητης τεχνικής και οργανωτικής υποδομής για την περιβαλλοντικά ασφαλή και οικονομικά ορθολογική διαχείριση των απορριμμάτων που παράγονται στην περιοχή του Δήμου. Βασικός στόχος αποτελεί η απάλειψη των προβλημάτων περιβάλλοντος που έχουν δημιουργηθεί από τη διάθεση των απορριμμάτων σε χώρους χωρίς την κατάλληλη υποδομή, προβλήματα που παραμένουν και μετά το τέλος λειτουργίας των χωματερών. Σήμερα στην περιοχή του Δήμου λειτουργούν διάφοροι χώροι απόθεσης απορριμμάτων. Η, χρόνια λειτουργία των χωματερών (γούρνες στις περισσότερες περιπτώσεις) χωρίς μέριμνα για την προστασία του περιβάλλοντος, τις έχει καταστήσει εστίες ρύπανσης και μόλυνσης.

3.3.2. Επίπεδο αναφοράς: Οικονομικές Δραστηριότητες

Σκοπός 1: *Αλλαγή της θέσης του Δ. Τύμφης στην οικονομική γεωγραφία της ευρύτερης περιοχής.*

(Στ.1) Καλύτερη σύνδεση της περιοχής με τους οδικούς άξονες, Ιωαννίνων-Κόνιτσας και Ιωαννίνων-Μετσόβου, αλλά και βελτίωση του εσωτερικού οδικού δικτύου και συγκεκριμένα όσον αφορά στην σύνδεση των τριών γεωγραφικών

¹⁵ Η βιώσιμη μονάδα σύμφωνα με τα σταθερότυπα του ΥΠΕΧΩΔΕ καθορίζεται από 2000 άτομα. Έτσι, θα μπορούσε να χωροθετηθεί ένα στο

ενοτήτων, γεγονός που θα συντελέσει στην καλύτερη διακίνηση των προϊόντων και τόνωση των παραγωγικών κλάδων.

Σκοπός 2: Ενίσχυση του υπάρχοντος παραγωγικού συστήματος και όσο το δυνατόν ισόρροπη και ισομερής ανάπτυξη μεταξύ των τομέων του.

A) Πρωτογενής

Γεωργία

(Στ.1) Εντοπισμός ανταγωνιστικών προϊόντων (προώθηση των παραδοσιακών προϊόντων και των βιοκαλλιεργειών). Προωθείται και μέσω του Leader. Προτείνονται νέοι προσανατολισμοί της φυτικής παραγωγής της περιοχής, προς καλλιέργειες πιο αποδοτικές και σύγχρονες, που να μην προσκρούουν στους περιορισμούς είτε της Κοινής Αγροτικής πολιτικής της ΕΟΚ είτε της ντόπιας και διεθνούς αγοράς. Ιδιαίτερη κατεύθυνση δόθηκε ώστε οι αναδιαρθρώσεις να συμφωνούν και να συνδυάζονται με τις προτάσεις ενίσχυσης της κτηνοτροφικής και δασικής παραγωγής.

(Στ.2) Δημιουργία συνεταιρισμών για τη διαχείριση των προϊόντων. (βασική προϋπόθεση είναι να το επιτρέπει το μέγεθος της παραγωγής).

(Στ.3) Εκμετάλλευση των καλλιεργητικών αναβαθμίδων με ταυτόχρονο εκσυγχρονισμό της εκμηχάνισής τους, πράγμα το οποίο προωθείται και μέσω των κοινοτικών προγραμμάτων τα οποία παρέχουν στους ενδιαφερόμενους και την απαραίτητη κατάρτιση.

Κτηνοτροφία

(Στ.1) Βελτίωση με κατάλληλα έργα υποδομής των βοσκοτόπων, ώστε να αυξηθεί η βοσκοϊκανότητα. Δηλαδή να επιτευχθεί η ποιοτική βελτίωση της χλωρίδας των βοσκοτόπων, η παράλληλη αύξηση της παραγωγικής

ικανότητάς τους, καθώς και η δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για τα ζώα που βόσκουν, μέσω της εξασφάλισης άνετης θρέψης και διαβίωσης αυτών.

(Στ.2) Συνεργασία κατοίκων και ΟΤΑ για την αξιοποίηση άγονων εδαφών και αναξιοποίητων ιδιοκτητών εκτάσεων με σκοπό την δημιουργία νέων κτηνοτροφικών μονάδων.

Δασοπονία

(Στ.1) Αύξηση της δασικής βλάστησης και παραγωγής, μέσω της δάσωσης οριακών γεωργικών εκτάσεων ή υποβαθμισμένων δασικών εκτάσεων, την αποτελεσματική φύλαξη, την προστασία και την οργανωμένη διαχείριση των δασών. Επειδή επίσης οι μέχρι στιγμής προσπάθειες διαχείρισης ήταν διασπασμένες κατά Κοινότητα και ελλειπείς, είναι σκόπιμο να αναληφθεί ενιαία δράση, από πλευράς Δήμου για την προστασία - διαχείριση των δασών της περιοχής.

(Στ.2) Βελτίωση και ολοκλήρωση του δασικού οδικού δικτύου.

(Στ.3) Προώθηση εργασιών που αποσκοπούν στην καλλιέργεια και την ποσοτική και ποιοτική ανανέωση των δασών.

B) Δευτερογενής

(Στ.1) Αξιοποίηση των τοπικών πρώτων υλών –γάλα, μαλλί και ξύλο- μέσα από την δημιουργία μικρών βιοτεχνικών μονάδων.

(Στ.2) Η διερεύνηση της σκοπιμότητας δευτερογενούς επεξεργασίας της πρωτογενούς παραγωγής των κύριων τοπικών προϊόντων, έτσι ώστε μακροπρόθεσμα να αυξηθεί το εισόδημα των παραγωγών και να δημιουργηθούν ευκαιρίες απασχόλησης στην ευρύτερη περιοχή.

(Στ.3) Η δυνατότητα παραγωγής ειδών λαϊκής τέχνης και παραδοσιακών προϊόντων στον κλάδο των τροφίμων (ζυμαρικά, γαλακτοκομικά), λαϊκής τέχνης (τσαρούχια, χειροτεχνήματα) και άλλων (κάγκελα για μπαλκόνια, κεραμικά).

(Στ.4) Τελευταία με την αύξηση της τουριστικής κίνησης στην περιοχή και την προτίμηση πολλών καταναλωτών προς οικολογικά και παραδοσιακά προϊόντα, αυξήθηκε η ζήτηση των επί τόπου παραγόμενων και μεταποιημένων αγροτικών προϊόντων. Η κάλυψη της ζήτησης αυτής και η επέκταση της απαιτεί ένα συστηματικό τρόπο παραγωγής και μεταποίησης των οικολογικών και τοπικών παραδοσιακών προϊόντων.

Γ) Τριτογενής

(Στ.1) Σχεδιασμός για την δημιουργία ενός συνεχώς ανατροφοδοτούμενου τουρισμού, ο οποίος να μπορεί να αναδιαμορφώνεται κάθε φορά που οι τουριστικές τάσεις το απαιτούν. Έτσι, κάθε επένδυση στον τομέα αυτό θα είναι επιτυχημένη και αειφόρος, με συνακόλουθη την αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος.

(Στ.2) Διασύνδεση του Δ. Τύμφης με άλλα τουριστικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής ώστε να διευκολύνεται η διακίνηση των τουριστών.

(Στ.3) Ελεγχόμενη δημιουργία ξενώνων ώστε να μπορέσει μεν η περιοχή να παραλάβει το μεγάλο τουριστικό ρεύμα που εισρέει σ' αυτή, χωρίς όμως να αλλοιωθεί ο πολεοδομικός τους χαρακτήρας από την αλόγιστη αλλαγή των χρήσεων. Οι επεμβάσεις αυτές θα πρέπει πάντοτε να σέβονται τις μορφολογικές ιδιαιτερότητες του τόπου.

(Στ.4) Σχεδιασμός και προώθηση δραστηριοτήτων συνυφασμένων με τον τουρισμό, όπως αυτές προκύπτουν από την εκμετάλλευση των πολιτιστικών και φυσικών ιδιαιτεροτήτων του τόπου, οι οποίες θα αποτελέσουν ένα επιπρόσθετο κίνητρο στην προσπάθεια για την έλξη επισκεπτών (υποδομή για αθλητικές δραστηριότητες όπως κανόε-καγιάκ, ορειβασία, πεζοπορία αλλά και οργανωμένους περιπάτους προς εξερεύνηση της περιοχής).

Φωτ.26 Φυσικά μονοπάτια.

(Στ. 5) Ισορροπη χωροθέτηση της τουριστικής ανάπτυξης, με την ομοιόμορφη κατανομή των τουριστικών παροχών –καταλύματα, σίτιση, δραστηριότητες- σε όλο το εύρος της περιοχής.

3.3.3 Επίπεδο αναφοράς: Χώρος

Σκοπός 1: Αναδιάρθρωση της υπάρχουσας νομοθεσίας –τα σχετικά Π.Δ- σε μια πιο ευέλικτη μορφή, ώστε να ενισχύεται η έννοια της προστασίας-διατήρησης και όχι της «απόλυτης προστασίας-μουσειακής διατήρησης».

(Στ.1) Δραστηριοποίηση των αρμόδιων τοπικών φορέων ώστε να επιτευχθεί η επιθυμητή τροποποίηση.

Σκοπός 2: Ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την συντήρηση, εξυγίανση και αποκατάσταση του οικιστικού περιβάλλοντος.

(Στ.1) Παροχή δανείων –άτοκων ή με χαμηλό επιτόκιο- ώστε να διευκολύνεται οικονομικά ο ιδιώτης στην προσπάθειά του.

(Στ.2) Προσπάθεια μείωσης του κόστους κατασκευής, με τη χρήση των τοπικών υλικών (λευκού και γκρι ασβεστόλιθου), μέσω της ελεγχόμενης επανάχρησης –π.χ. στο Σκαμνέλι- εκείνων των τοπικών λατομείων, τα οποία δεν θα αλλοιώνουν οπτικά και οικολογικά το περιβάλλον.

Σκοπός 3: Προστασία και αναβάθμιση του οικολογικού περιβάλλοντος.

(Στ.1) Λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος της λαθροθηρίας, λαθροβόσκησης και λαθραλιείας, όπως η κατάρτιση κανονισμού λειτουργίας ζώνης αναφορικά με την περιοχή του Δρυμού, αλλά και κατασκευή έργων ήπιου χαρακτήρα με σκοπό την βελτίωση της προσπελασιμότητας του φυσικού περιβάλλοντος.

Σκοπός 4: Θα πρέπει να υπάρξει ένας προγραμματισμός που να αποσκοπεί στην εποπτεία του οικιστικού δικτύου.

(Στ.1) Σύσταση ενός άρτια καταρτισμένου φορέα σε ζητήματα προγραμματισμού-οργάνωσης του χώρου, με εποπτικό χαρακτήρα, ώστε να αποφευχθούν επεμβάσεις που θα αλλοιώσουν το υπάρχον οικιστικό σύνολο.

(Στ.2) Εκπόνηση μελετών –πολεοδομικών, τοπογραφικών, αρχιτεκτονικών-, ώστε να αποτυπωθεί πλήρως το οικιστικό δυναμικό του τόπου (οικισμοί, αξιόλογα κτίσματα, γεφύρια, εκκλησίες κλπ).

Όλοι αυτοί οι στόχοι, που αφορούν την άρτια διαχείριση των παραδοσιακών οικισμών του Δήμου Τύμφης μπορούν να επιτευχθούν με τα παρακάτω μέσα:

Σχεδίου Αγροτικής Ανάπτυξης

Σχέδιο Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου (ΣΑΑ).

Β' & Γ' ΚΠΣ

Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη και τον Εκσυγχρονισμό της Υπαίθρου»

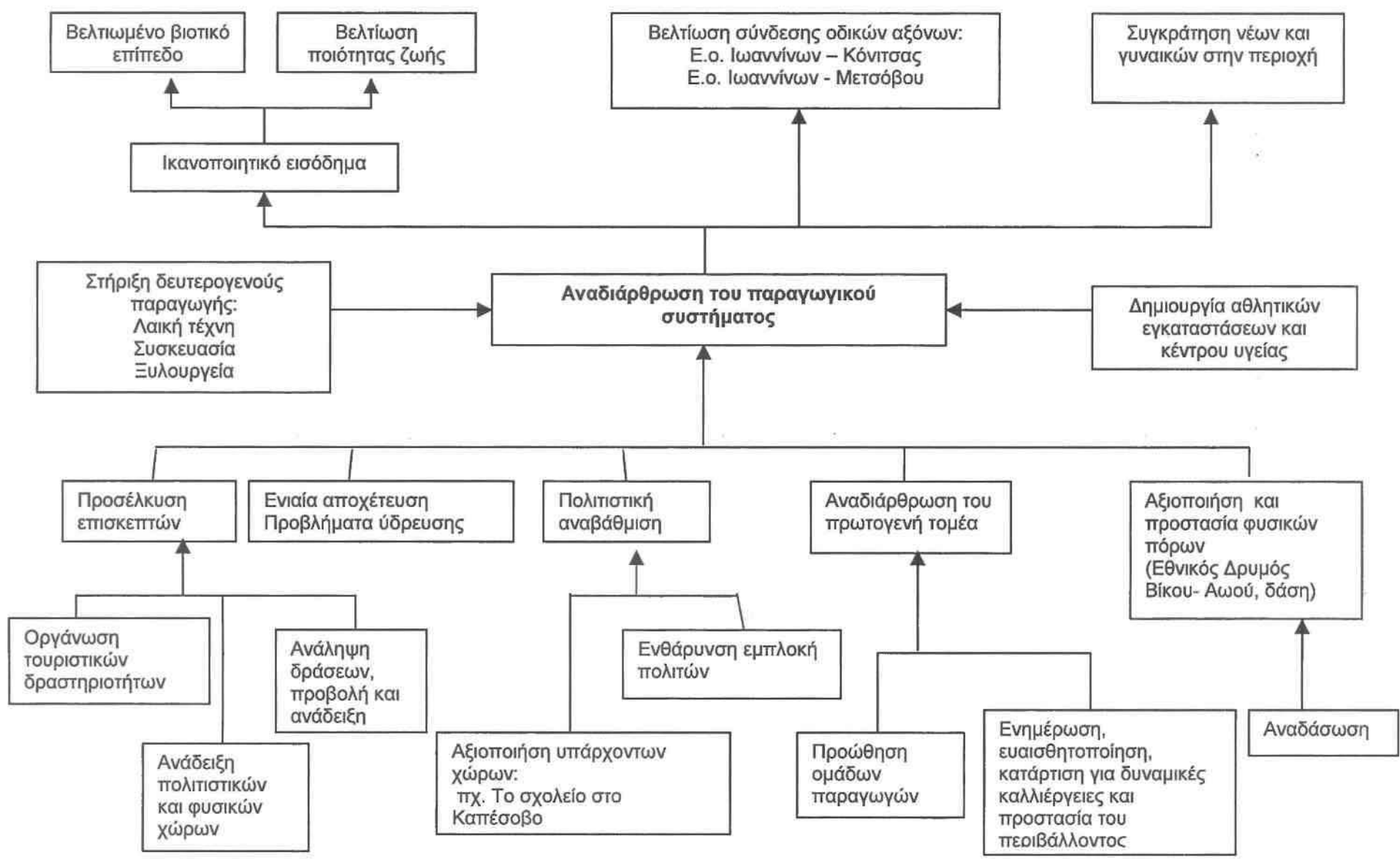
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Επαγγελματική Κατάρτιση και προώθηση της Απασχόλησης"

Κοινοτική Πρωτοβουλία «LEADER».

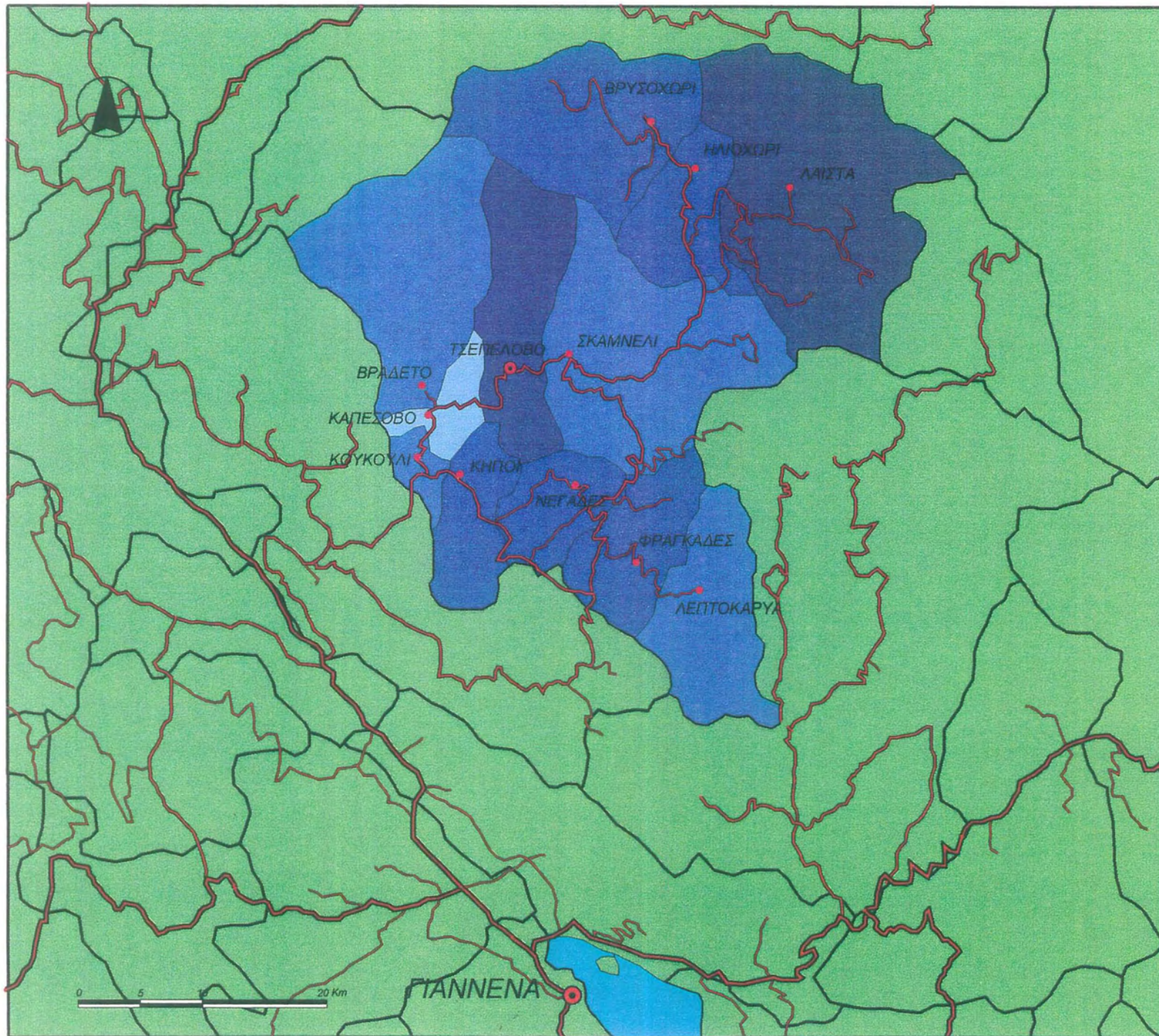
Διαρθρωτικά ταμεία, ιδιαίτερα του ΕΓΤΠΕ – προσανατολισμός, Καν. 2328/91, Καν. 950/97, Καν. 866 και Καν. 951, Καν. για νέους γεωργούς
Αναπτυξιακός Νόμος

Συμπερασματικά λοιπόν για την συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού και την άρτια διαχείριση του χώρου, από τη στιγμή που βασίζεται σε νέες δραστηριότητες και λειτουργίες στο πλαίσιο μιας ευρύτερης κίνησης διαφοροποίησης της τοπικής οικονομίας, δεν μπορεί να περιορισθεί τελικά, μόνο σε πολιτικές εξοπλισμών, υπηρεσιών, ευκολίες εξυπηρέτησης, αλλά πολύ περισσότερο οφείλει να περιλαμβάνει όλη εκείνη την αλυσίδα συμμετοχικών διαδικασιών, δικτύων συνεργασίας και μηχανισμών υποστήριξης και σύνδεση με νομαρχιακά και προπαντός περιφερειακά κέντρα.

Γράφημα 3: Αναδιάρθρωση παραγωγικού συστήματος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 1: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1951 - 61

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής Πληθυσμού

Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +

Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 2: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1961 - 71

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- ▬ Εθνική οδός
- ▬ Επαρχιακή Οδός
- ▬ Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής Πληθυσμού

Όρια ΟΤΑ

0 - 49

50 - 74

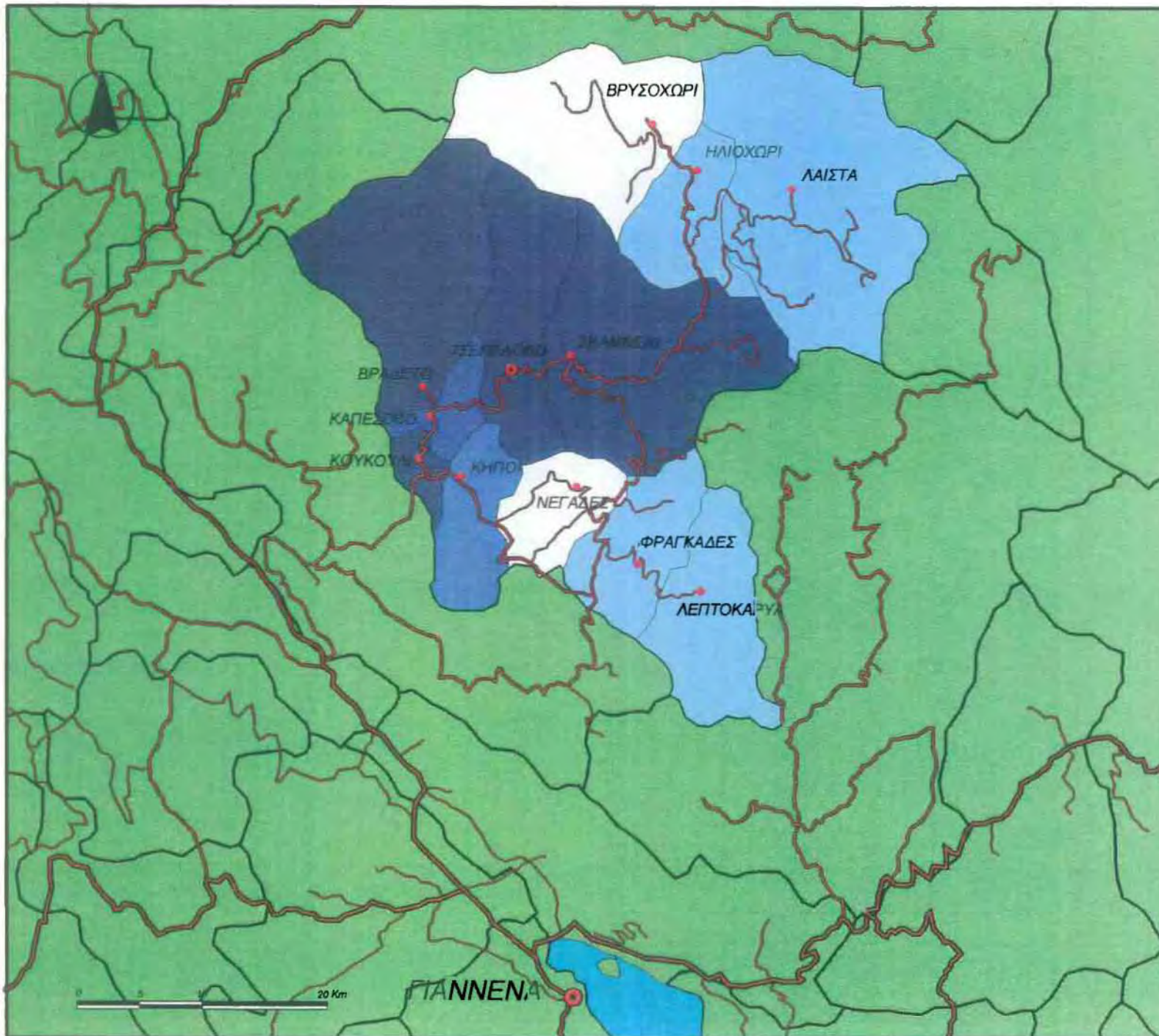
75 - 99

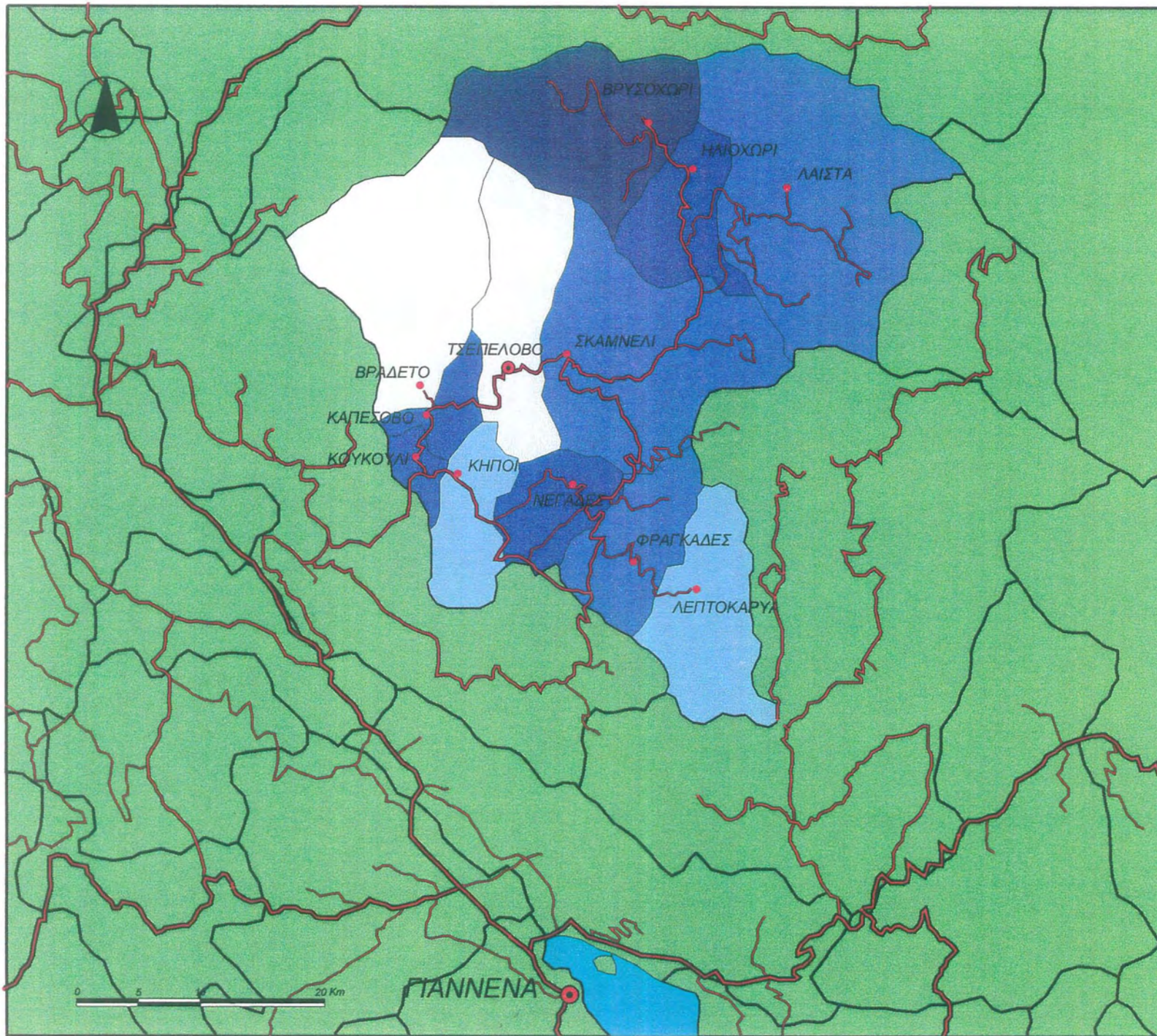
100 - 149

150 - +

▬ Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 3: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1971 - 81

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

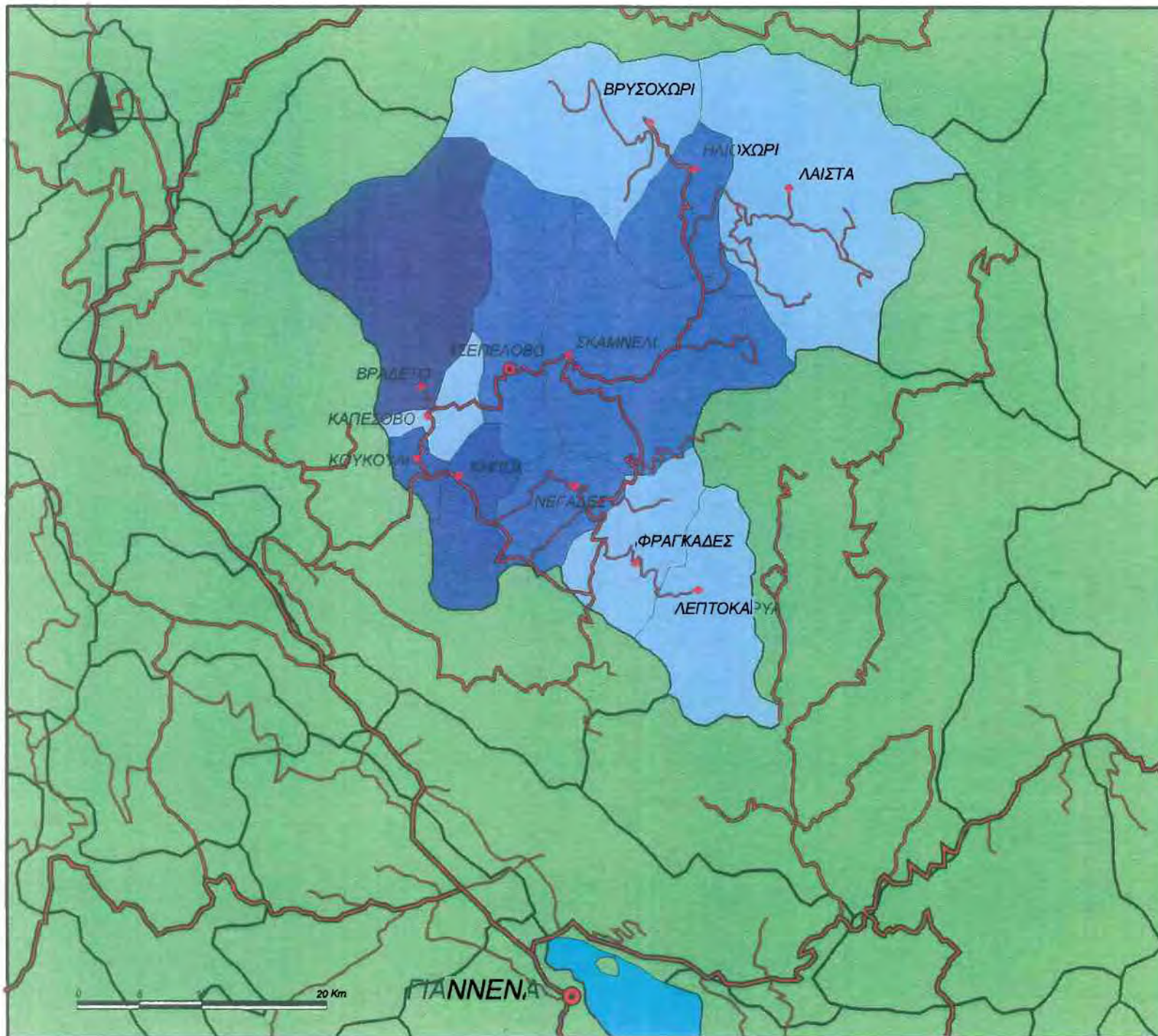
- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής Πληθυσμού
Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +
- Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 4: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ,
1981 - 91

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

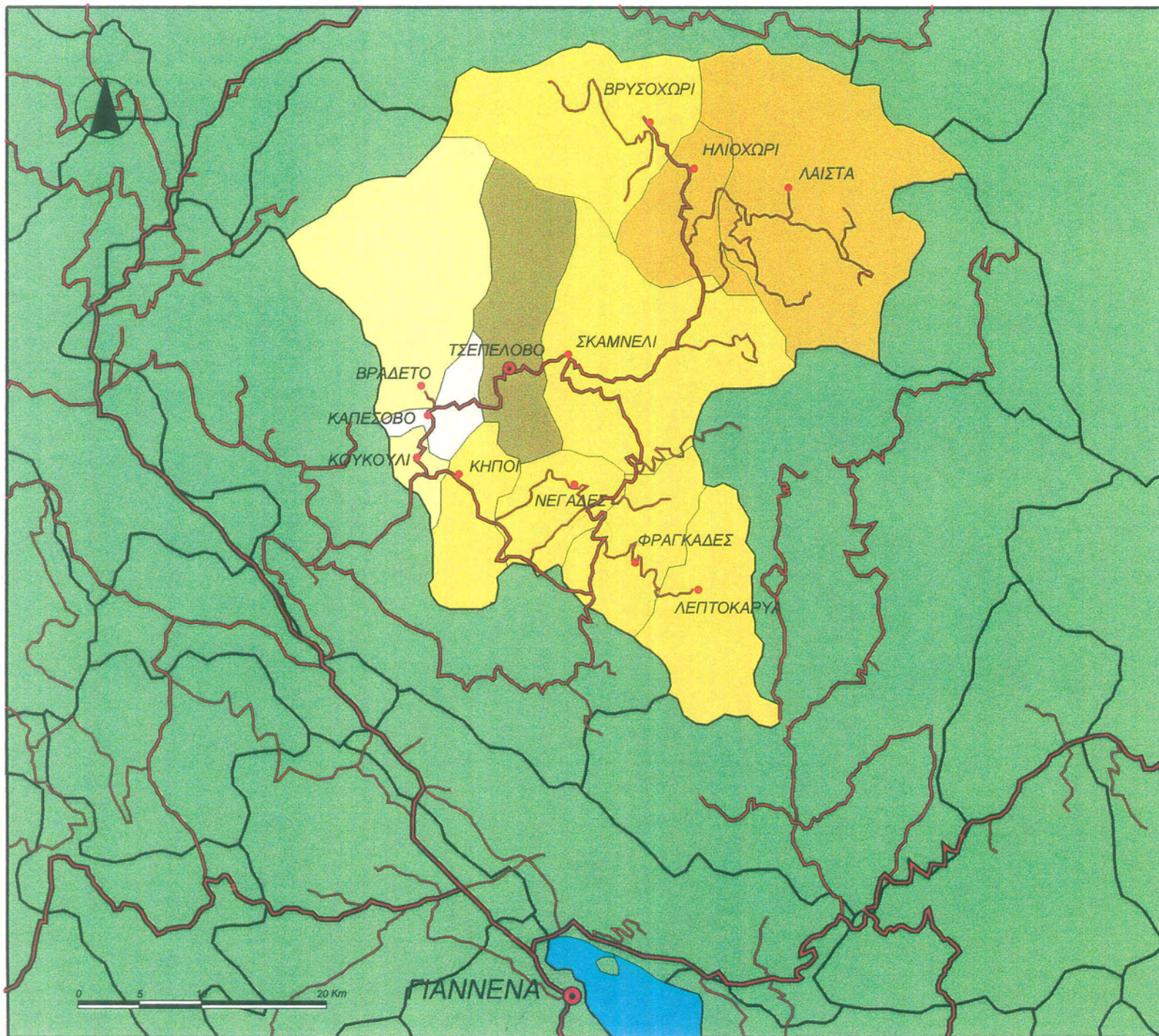
- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής Πληθυσμού
Ορια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +
- Ορια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 5: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1951 - 61

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

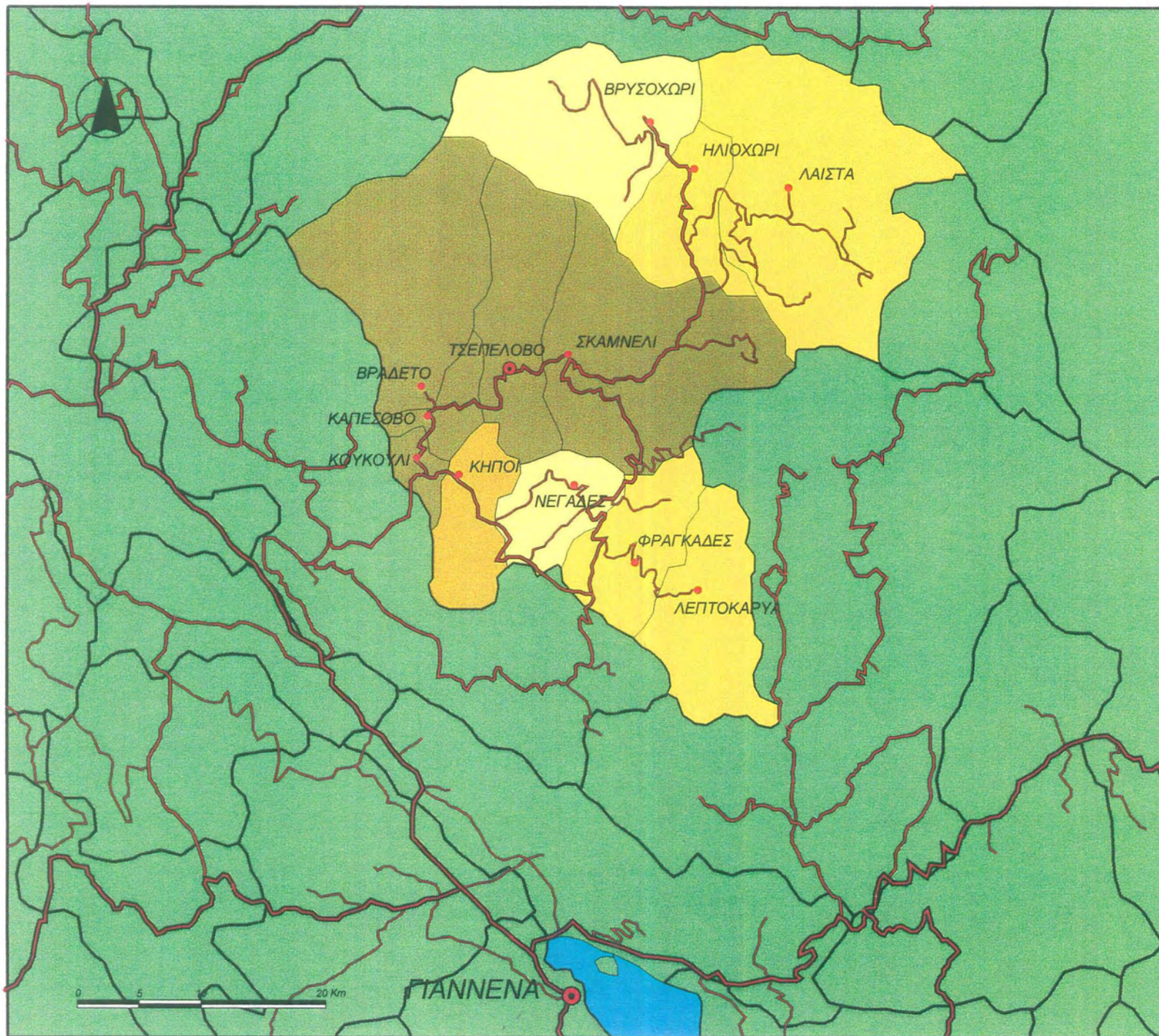
- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ
- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής
Βάρους Πληθυσμού
Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +

Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 6: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1961 - 71

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ

- ⚡ Εθνική οδός
- ⚡ Επαρχιακή Οδός
- ⚡ Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής
Βάρους Πληθυσμού
Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +

Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 7: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1971 - 81

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

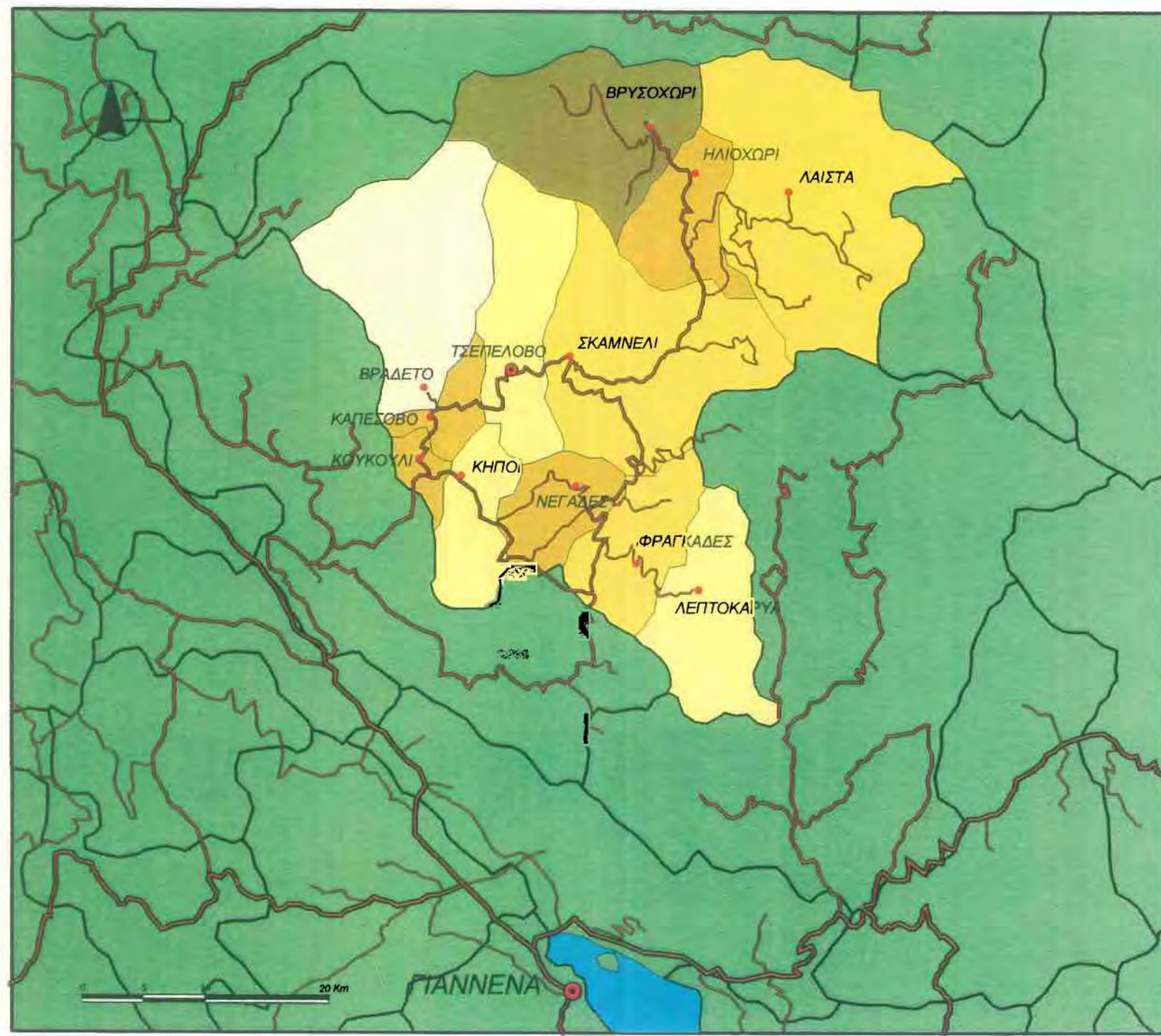
- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ
- ▬ Εθνική οδός
- ▬ Επαρχιακή Οδός
- ▬ Αγροτική Οδός

Δείκτης Μεταβολής
Βάρους Πληθυσμού
Ορια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +

Ορια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΦΗΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΚΑΙ
ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΣΟΥΜΑΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΟΥΣΙΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 8: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1981 - 91

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Έδρα Νομαρχίας
- Έδρα Νέου Δήμου
- Έδρα ΟΤΑ
- Εθνική οδός
- Επαρχιακή Οδός
- Αγροτική Οδός

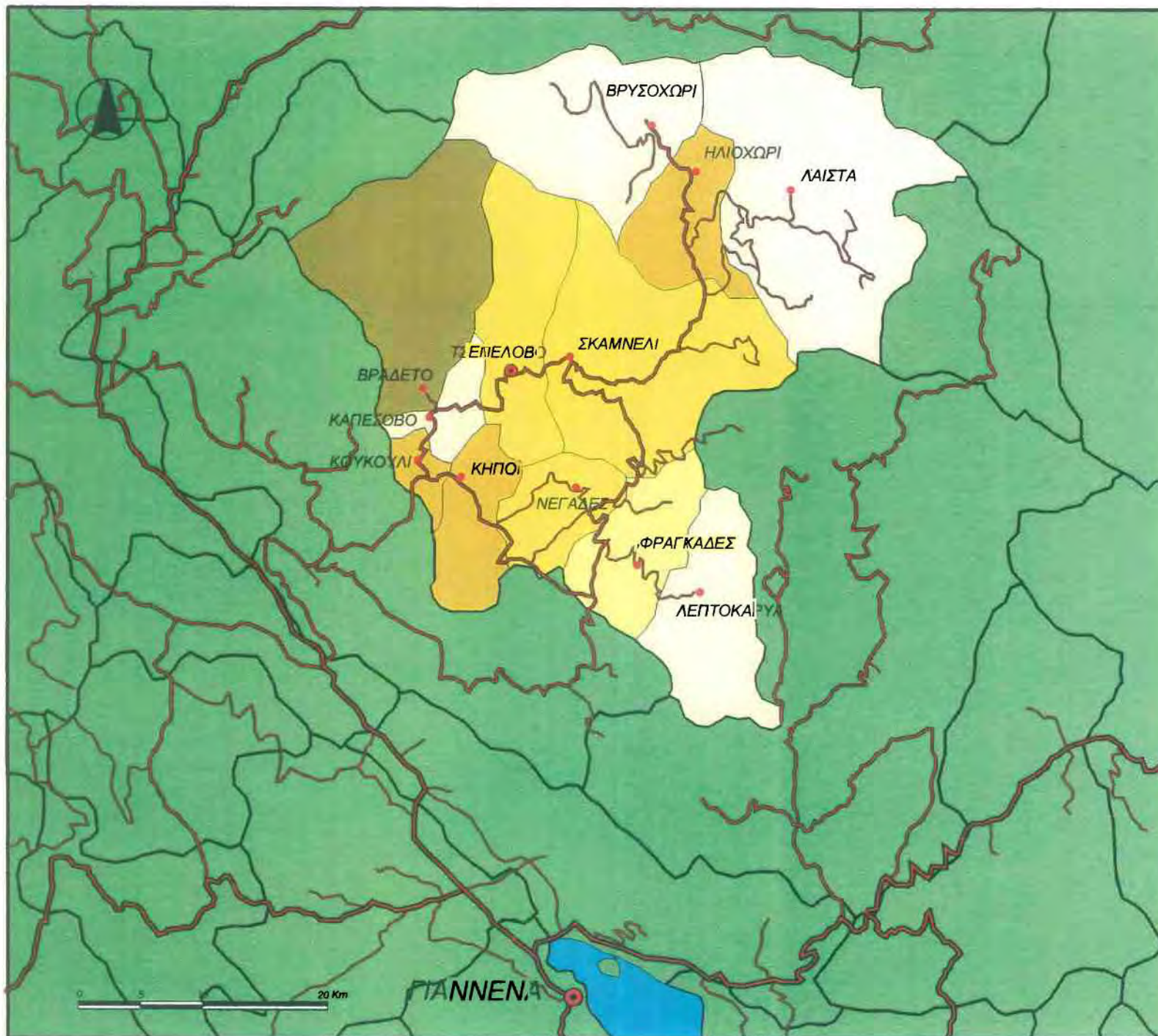
Δείκτης Μεταβολής
Βάρους Πληθυσμού

Όρια ΟΤΑ

- 0 - 49
- 50 - 74
- 75 - 99
- 100 - 149
- 150 - +

 Όρια Νέων Δήμων

ΒΟΛΟΣ 2000

Βιβλιογραφία

1. «Πρόγραμμα ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και Αγροτικής Πολυδραστηριότητας Ζαγορίου Ηπείρου - Κριτική και Προτάσεις σχετικά με την προμελέτη του Υπουργείου Γεωργίας», Δελτίο κέντρου ερευνών Ζαγορίου, τ.6^ο , Δεκέμβριος 1983.
2. «Πρόγραμμα Παραδοσιακών Οικισμών του ΕΟΤ - Ανακοίνωση στο Συνέδριο Αρχιτεκτονικής», Τσεπέλοβο, Μάρτιος 1980.
3. Baud – B. « Τα σπίτια του Καπεσόβου στην Ήπειρο», Αρχιτεκτονική τεύχος 39, 1963.
4. Bohm D. «Αιτιότητα και τύχη στην μοντέρνα φυσική» Εκδόσεις Λέξημα, 1996.
5. Studer F., «Απόψεις για την πανίδα στο Ζαγόρι», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 8^ο, Ιωάννινα, Δεκέμβριος 1984.
6. Αδάμ Ε., «Οι ανασκαφές στο Κλειδί», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 12^ο, Ιωάννινα, Δεκέμβριος 1986.
7. Αραβαντινός Π. «Χρονογραφία Ηπείρου», Τόμοι Α' και Β' Αθήνα, 1969.
8. Αράπογλου Μ., « Ζαγόρι: Ο Εθνικός Κήπος της Ελλάδας», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 13^ο , Ιωάννινα, Ιούνιος 1987.
9. Αράπογλου Μ., «Γεφύρια του Ζαγορίσιου χώρου», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 1^ο, Ιωάννινα, Ιούνιος 1981.
10. Άσημος Π.-Σταθακόπουλος Π., «Σύγχρονες Δυνατότητες Ανάπτυξης της Επαρχίας Κόνιτσας», Εισήγηση στο Συνέδριο «Η Επαρχία Κόνιτσας στον Χώρο και τον Χρόνο», Κόνιτσα 1996, σ. 552
11. Αυγερινού Σ. – Μίκρος «Το Ελληνικό χωριό και οι διαδικασίες που το γέννησαν», Αρχιτεκτονικά θέμματα, Αθήνα , 1974.
12. Αυγερινού Σ. «Η μετανομασία των οικισμών» Τεχνικά Χρονικά Ηπείρου, ΤΕΕ Ηπείρου, 1980.

13. Βαρβαρέτος Γ. «Κομπογιανίτες, ματσουκάδες, οι ξακουσμένοι αυτοδίδακτοι γιατροί από το Ζαγόρι της Ηπείρου», Αθήνα, 1981.
14. Βαρέλας Β. «Οι συμματοχικοί θεσμοί: Έννοια, σημασία, αναγκαιότητα, συμμετοχής του ΤΕΕ», ΤΕΕ κεντρικής και δυτικής Θεσσαλίας, 1980.
15. Γουλανδρή, «Ελληνικά Δάση», Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, Κοινωνικό ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1989.
16. Γουλανδρή, «Μελέτη Οικολογική – Χωροταξική χαρακτηριστικών οικοσυστημάτων ορεινών όγκων Βορείας Πίνδου», Μουσείο Φυσικής Ιστορίας, ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα, 1992.
17. Γούσιος Δ., «Ανάπτυξη αγροτικού χώρου», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2000.
18. Γούσιος Δ., «Χωρικά συστήματα μικρών πόλεων και υπαίθρος χώρος», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2000.
19. Γούσιος Δ., «Η διερεύνηση της χωρικής κλίμακας στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή τοπικών πολιτικών για τον ορεινό χώρο: από τις ορεινές κοινότητες στις ορεινές γεωγραφικές ζώνες», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2000.
20. Γκατσής Τ., «Ιστορικά-Ηθικολαογραφικά Στοιχεία για το Σοποτσέλι Ζαγορίου, το τωρινό Δίλοφο», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ.2, Δεκέμβριος 1981, σ.23
21. Δάκαρης Σ., «Η γένεση της πόλης στην αρχαία Ήπειρο», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 2^ο, Ιωάννινα, Δεκέμβριος 1981.
22. Δέφνερ Α. «Γεωγραφικοί πόροι τουρισμού», ΤΜΧΠΑ, Βόλος, 1999.
23. Δημητριάδης Ε., «Κοινωνικός σχηματισμός και πολεολογικός χώρος-Είκοσι οικισμοί της Επαρχίας Κόνιτσας Ηπείρου», Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1980, σ.70.

24. Δροσοπούλου Σ. «Αγροτουριστικοί συναιτερισμοί – Ελλάδα ΕΟΚ: Νομικό και κοινωνικό πλαίσιο», Αθήνα, 1989.
25. Δροσοπούλου Σ. «Αγροτουριστικοί συναιτερισμοί στην Ελλάδα και στην ΕΟΚ», Αθήνα, 1989.
26. Επιδοτούμενα Ευρωπαϊκά Προγράμματα –Στοιχεία ΑΝΕΖ.
27. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Η Ευρωπαϊκή κοινότητα και το περιβάλλον, στο «Ευρωπαϊκά κείμενα», 1987, No 3/ 87.
28. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ευρωπαϊκή κοινότητα , στο «Ευρωπαϊκά κείμενα», 1990, No 5/ 90.
29. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, «1987-1988 Ευρωπαϊκό έτος περιβάλλοντος», Σειρά έρευνα και τεκμηρίωση, Λουξεμβούργο, 1987, σ. 163
30. ΕΟΤ, «Μελέτη ανάπτυξης Περιοχής Ζαγοροχωρίων Ηπείρου», 1999.
31. ΕΣΥΕ, «Απογραφές πληθυσμών 1951, 61, 71, 81, 91», Αθήνα.
32. Ζήσης Κ., «Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου: Η αρμονία της φύσης στην Ηπειρώτικη γη», Γαϊόραμα Experiment, τ.24^ο, Ειδικές Εκδόσεις Α. Τερζόπουλου, Αθήνα, 1998.
33. Κακριδή Ι., «Ελληνική Μυθολογία», Τόμος 3, σσ.147.
34. Κάλλια Α., Παλαιόλογου Ν. «Ελληνική και κοινοτική νομοθεσία προστασίας περιβάλλοντος έτη 1987- 88» , Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1989, σ.128.
35. Κάλλια Α., Παυλόπουλος Ν. «Το νομικό καθεστώς της προστασίας του περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1984,σ.614.
36. Καραγιώργη Β. «Μεσοβούνι Ζαγορίου», 1980, Αθήνα.
37. Καραϊσκάκη Τ. «Πως θα ζωντανέψουν οι ορεινές περιοχές», Η Καθημερινή, 5 Σεπτεμβρίου 1999.
38. Κατοχιανού Δ. «Οικονομική και χωροταξική ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα: μία πρώτη εικόνα», Σύγχρονα θέματα, 1995.

- 39.Κουτσόπουλος Κ. «Ανάπτυξη και σχεδιασμός:Διαπιστημονική προσέγγιση», Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1999.
- 40.Κώπτης Γ. «Οικονομική προστασία του περιβάλλοντος», Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, 1975.
- 41.Λαζαρίδης Κ., «Συμβολή στην Ιστορία του Ζαγορίου», Εκδόσεις «Το Ζαγόρι μας», Ιωάννινα 1982
- 42.Λαζαρίδης Κ., «Τα λείψανα της αρχιτεκτονικής στο Ζαγόρι και τα προβλήματά τους», Εισήγηση στο Συνέδριο Αρχιτεκτονικής, Τσεπέλοβο, Μάρτιος 1980.
- 43.Λαζαρίδης Κ., «Το Ζαγόρι στον αγώνα για την εθνική παλιγγενεσία 1820-1830», Ιωάννινα 1971.
- 44.Λαζαρίδης Κ., «Σύντομα ιστορικά στοιχεία για Κουκούλι», δελτίο κέντρου ερευνών Ζαγορίου, Ιωάννινα 1981.
- 45.Λαζαρίδης Κ., «Το πνευματικό Ζαγόρι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας», Ιωάννινα 1969.
- 46.Λαμπρίδης Ι, «Ηπειρωτικά Μελετήματα – Ζαγοριακά», Μέρος Α' – Β', 1971.
- 47.Λαμπρίδης Ι, «Η εκπαίδευση στα χρόνια του σκοταδισμού», περιοδικό Το Ζαγόρι μας, 1981.
- 48.Λογοθέτης Μ. «Αγροτουρισμός: μια ενλλακτική λύση», Αθήνα, 1988.
- 49.Λουκίσας Φ. «Σχεδιασμός και διαχείριση Εθνικού Πάρκου στην πίνδο», Τεχνικά χρονικά, 9-10/1995.
- 50.Λύτρας π. «Ο τουρισμός προς το 2000: θεωρητικές επισημάνσεις και πρακτικές προσεγγίσεις», Αθήνα, 1989.
- 51.Μακρή Ε., «Τα Ζαγοροχώρια-Ιστορική Αναδρομή, Τουριστική Περιήγηση», Ιωάννινα 1996.
- 52.Μαντάς Σ., «Πέτρινα Γεφύρια, προέκταση της ελληνικής γης»,τ.21^ο, Ειδικές Εκδόσεις Α. Τερζόπουλου, Αθήνα, 1997.
- 53.Μέρτζιου Γ. «Λάιστα Ζαγορίου», Θεσσαλονίκη, 1991.

- 54.Μοδινός Μ. «Η αρχαιολογία της ανάπτυξης πράσινες προοπτικές», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 1996.
- 55.Μπεριάτος Η. «Ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στη διαχείριση του περιβάλλοντος», Επιθεώρηση Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 1992
- 56.Μπεριάτος Η. «Δομή και οργάνωση του ελληνικού χώρου», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 1997.
- 57.Νιτσιάκος Β., Αράπογλου Μ., Καρανάσης Κ., «Σύγχρονη Πολιτισμική Γεωγραφία», Εκδόσεις Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998.
- 58.Οικονόμου Κ., «Τοπωνυμικό της περιοχής Ζαγορίου», Ιωάννινα 1991.
- 59.Παναγιάρης Γ., « Φυσικοανθρωπολογική μελέτη του πληθυσμού των Σαρακατσαναίων στην περιοχή Ζαγορίου-Ηπείρου», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 13^ο, Ιωάννινα, Ιούνιος 1987.
- 60.Παπαγεωργίου Γ, «Οικονομικοί και Κοινωνικοί Μηχανισμοί στον ορεινό χώρο», Ιωάννινα 1995, σσ221-222.
- 61.Παπαγεωργίου Γ., «Το Ζαγόρι στην περίοδο της ακμής», Επτά Ημέρες Καθημερινή, Αθήνα 1997, σσ 150-154.
- 62.Παπακωσταντινίδης Λ. «Αγροτουρισμός: Σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη», Εκδόσεις δωρικός, Αθήνα, 1993.
- 63.Παπαζήση Δ. «Μοναστήρια στην κοιλάδα Αωού», Το Ζαγόρι μας, τεύχος 135, 1989.
- 64.Παπακώστας Α. «Ο Βοιδομάτης και τα μνημεία του», Αθήνα, 1961.
- 65.Πετρόχειλος Μ. «Το Καπέσοβο του Ζαγορίου», Ηπειρωτική Εστία, 1961.
- 66.Πέτσας Φ. «Σελίδες από την ιστορία των Ηπειρωτών, από τους μυθικούς χρόνους ως τις μέρες μας», Ιωάννινα,
- 67.Πρακτικά Διήμερου Συνεδρίου: «Τουρισμός και Μνημεία-Πολιτιστικός Τουρισμός», Τεχνικά Χρονικά ,ΤΕΕ, 1995.

68. Πρακτικά Ημερίδας: «Τουρισμός και Περιβάλλον-Επιλογές για Βιώσιμη Ανάπτυξη», Τεχνικά Χρονικά , ΤΕΕ, Μάιος 1995.
69. Σακελλόπουλος Γ. «Σχέδιο επαναποικισμού και αξιολόγησης Ζαγορίου», Ηπειρωτική Εστία, 1956.
70. Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Α., «Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος», Τόμος Α': Διεθνείς πολιτικές και δίκαιο του περιβάλλοντος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, . 1990, σελ. 348.
71. Σιούτη Γ. «Η συμμετοχή των πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος», Σειρά Φύση και κοινωνία, ΓΓΝΓ, Αθήνα, 1988.
72. Σταματοπούλου Χ., «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Το Ζαγόρι», τ.6^{ος}, Εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα, 1990.
73. Στεργιάδης Σ., «Η Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική των καμένων χωριών του Ζαγορίου και προτάσεις για την αναστήλωσή τους», Εισήγηση στο Συνέδριο Αρχιτεκτονικής, Τσεπέλοβο, Μάρτιος 1980.
74. Τάχος Α., «Η προστασία του περιβάλλοντος ως πρόβλημα νομοθετικό και διοικητικό», εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1983.
75. Τάχος, Α., «Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος», εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1987.
76. ΤΕΕ, «Δυνατότητες Ανάπτυξης Ζαγορίου-Προτάσεις», Τμήμα Ηπείρου, Οκτώβριος 1983.
77. ΤΕΕ, «Θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο προστασίας περιβάλλοντος», Αθήνα, 1978.
78. Τζιόβας Δ. «Κοινωνική συγκρότηση και ανθρωπογεωγραφία του Ζαγορίου», Ηπειρωτική Εστία, 1979.
79. Τσαούση Δ.Γ., «Κοινωνική δημογραφία», Gutenberg, Αθήνα 1986, σελ.29
80. Τσάρτας Π. «Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης», Μελέτη ΙΙΙ: Τουρισμός και αγροτική πολυδραστηριότητα, Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, Αθήνα, 1991.

81. Τσάρτας Π. «Διεπιστημονική θεώρηση τουρισμού – γεωργίας: κριτική ανάλυση του αναπτυξιακού μονόδρομου», Αθήνα, 1992.
82. Τσιακίρης Σ., «Περιφερειακή Πολιτική: Τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ε.Κ και η Ελληνική Περιφέρεια», Αύγουστος 1993.
83. Τσουμάνης Χ., «Σαρακατσαναίοι», Δελτίο Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου, τ. 2^ο, Ιωάννινα, Δεκέμβριος 1981.
84. ΥΕΔΔΑ «Συγκρότηση της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης», Αθήνα, 1998.
85. Υφ. Νέας Γενιάς, «Ζαγόρι: Περιφερειακή Οικοανάπτυξη», Δελτίο κέντρου ερευνών Ζαγορίου, τ.6^ο, Δεκέμβριος 1983.
86. Φανίτσιος Β. «Ζαγορίσια ιστορία», Ιωάννινα, 1995.
87. Χαρίσης Β., «Ζαγοροχώρια», Έκδοση Γενικής Διευθύνσεως Οικισμού Υπουργείου Δημοσίων Έργων, Αθήνα 1979.